Саттарова М.С., Саттарова С.С.

КЪЫРЫМТАТАР ТИЛИ

2

сыныф

Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан умумтасиль мектеплери ичюн де рели к

Украина тасиль ве илим, генчлик ве спорт Назирлиги тарафындан тевсие этильди

Къырымдевокъувпеднешир

2012

ББК81 .2(Крмтат)-9 сзз

Рекомендовано Мйлстерством освгги / науки, молод/ та спорту У крайни
(Наказ № 718 В1д 18.06.2012р.)

Видано за рахунок державник кошпв. Продаж заборонено

Такъризджилер:
— филология илимлери намзети, доцент **Ганиева Э.С.;**
— алий категориялы усулджы-оджа **Мамутова М.Р.**

. Саттарова М.С., Саттарова С.С.

Къырымтатар тили: *2-нджи сыныф, окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан умумтасиль мектеплери ичюн дерслик.* — Симферополь: КъДжИ «Къырымдевокъувпеднешир» нешрияты», 2012. — 176 с. : ресимли. — Къырымтатар тилинде.

18ВЫ 978-966-354-515-3 **ББК81.2(Крмтат)-9**

Саттарова М.С., Саттарова С.С.

Кримськотатарська мова: *пщручник, 2 клас, для загальноосв'гплх навчальних заклад/в з навчанням кримськотатарською мовою.* —С|мферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2012. — 176 с. : кол. !л. — Кримськотатарською мовою.

18ВЫ 978-966-354-515-8 **ББК81.2(Крмтат)-9**

© Саттарова М.С., Саттарова С.С., 2012
© Трасшова З., Аюмова З.Ш., ***художники,*** 2012
© КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2012

18ЙИ 978-966-354-

МЕКТЕП - БИЗИМ ЭВИМИЗ!

Мектеп — бизим эвимиз, Виз оны пек севемиз.
Окъумакъны, язмакъны Мектепте огренемиз.
М. Сеттарова

> Э нъ яхш ы гузел л и к —
* эдеп ве бильги гузеллиги.

Ресимге бакъып, бир къач джумле уйдурынъыз.
Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

НУТУКЪ

1 §. Агъзавий е язма нутукъ

1 -мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз.

Ким озь фикрини язып бильдире, ким исе айтып бильдире?

Е >из лаф этемиз, сораймыз, окъуймыз ве язамыз. Озь фикирлеримизнен, дуйгъуларымызнен пайлашамыз. Буны биз нутукъ вастасынен бильдиремиз.

Нутукънынъ агъзавий ве язма шекиллери ола. Агъзавий сёзю „агъыз” сёзюнден келип чыкъкъан. Агъзавий нутукъ — биз айтамыз ве эшитемиз. Язма нутукъ — биз язамыз ве коремиз.

Сен де ана тилимизни яхшы огренип, озь фикирлеринъни, дуйгъуларынъны догъру ве дюльбер ифаделемеге тырыш.

Адамлар озь фикирлерини ве дуйгъуларыны насыл бильдирелер?

Нутукъ акъкъында айтылгъан парчаны метинден тапып, текрар окъунъыз.

Нутукънынъ насыл шекиллери бар? *Агъзавий* сёзю къайсы сёзден келип чыкъкъан?

нутукъ

3-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

* Аталар сёзю — акъылнынъ козю.

Адамнынъ сёзюне дегиль, ишине бакъ.

Бегенген аталар сёзюни дефтеринъизге язынъыз ве эзберленъиз.

4-мешгьулиет.

Яз татили

Яз татили битти. Кузь кельди. Мен севимли мектебиме ашыкътым. Эр ерде балаларнынъ шенъ сеслери эшитиле. Сыныфдашларымнен корюшкениме пек севиндим. Севимли оджама чечеклер багъышладым.

Эр кес татильде корьгенини икяе эте. Манъа да сыныфдашларым: „Сен де айт, сен де айт!” — дедилер.

— Мен яз татилинде ...

Икяени девам этинъиз.

5-мешгьулиет. Окъунъыз. Метинни дефтеринъизге язынъыз.

Дюньяда чокъ миллетлер яшай. Эр бир миллетнинъ Ватаны ве анатили бар. Бизим Ватанымыз — Къырым. М и лл ети м из—къы ры мтатар. Ана тил и м из—къы ры мта-
тартили.

Миллет, Ватан сёзлерине манасы якъын олгъан сёзлерни тюшюнип тапынъыз.

6

к

6-мешгъулиет. Ресимге бакъып, икяе

Ресимде кимлер тасвирленген?

Къартлар не я па?

3. Оданынъ ичинде насыл эв эшьялары бар?
4. Рафта насыл савутлар тизильген?
4. Оданынъ сагъ кошесинде нелер дестеленген?
5. Диварда нелер асылгъан?
6. Маса устюнде нелер бар?

7-мешгъулиет. Окъунъыз. Къайд этильген сёзлерни айткъанда, сесинъизни юксельтип окъунъыз.

Виз **мектепте** окъуймыз, **Илим, бильги** аламыз.
Тербиели, намуслы
Талебелер оламыз.

Э. Фазыл

Бу шиирде кимлер акъкъында айтыла?

Шиирни дефтеринъизге кочюринъиз ве эзберленъыз.

8-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Айванлар насыл къонушалар?

Айванлар лаф этмеге - бильмеселер де, бири-бирини анъламакъ ичюн белли бир арекетлер япалар.

Айванларнынъ чокъусы сес чыкъара билелер. Бу сеслернинъ чокъусыны инсан эшите. Бундан да гъайры, олар бири-бирини танымакъ ичюн къокъланалар. Базы айванлар эйи мунасебетлерни бильдиререк, бири-бирини сыйпайлар.

Айванлар бири-бирини анъламакъ ичюн насыл арекетлер япалар? Икяе этинъиз.

Сес, сыйпамакъ сёзлери ерине къайсы сёзлерни къулланмакъ мумкюн?

Оларнен джумле уйдурып язынъыз.

9-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз ве маналарыны анълатынъыз.

Файдасыз сёзни айтма, Файдалы сёзден къайтма.

Тильге урьмет — ильге урьмет.

Файдалы, урьмет сёзлеринен джумлелер уйдурып язынъыз.

10-мешгъулиет. Тапмаджаларнынъ джевапларыны тапып, дефтеринъизге язынъыз.

Къулагъы ёкъ —
эшите, Тили ёкъ —
лаф
эте.

Эм яза, эм йырлай, Айткъанынъны текрарлай.

Давушы бар, озю ёкъ, Сёйлемеген сёзю ёкъ.

11 -мешгъулиет. Окъунъыз. Нида ве суаль ишаретлери олгъан джумлелерни насыл окъумакъ керек?

Мектеп, мектеп! Сени биз Джан-
юректен севемиз.
Дюньяда ышыкъ — бильги Олабилирми
сенсиз?

И. Зиядин

Ышыкъ сёзюне манасы якъын олгъан сёзни тапынъыз. Шиирни дефтеринъизге кочюринъиз.

12-мешгъулиет. Масалдан парчаны окъунъыз.

Аланчыкъ. Аланчыкъ ортасында чокърачыкъ.
Сувсап кельди сансарчыкъ:
— Чокърачыкъ, чокърачыкъ, мен сувсадым, суг берсе,

— деди.

9

Чокърачыкъ сансарчыкъкъа сув берди.

Артындан тилькичик кельди:

— Чокърачыкъ, чокърачыкъ, мен сувсадым, сув берсе, — деди.

Чокърачыкъ тилькичикке де сув берди.

Сансар ве тилькичикнинъ сёзлерини метинден тапып, ифадели окъунъыз.

Бу сатырлар язызджымыз Амди Алимнинъ масалындан алынгъан. О масалнынъ адыны билесинъизми? Масалны девам этинъиз.

13-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Эмекте ве окъувда — Эр иште биз
орьнекмиз. Чюнки аят ёлунда
Халкъымызгъа керекмиз!

Э. Фазыл

орьне́к

Бу шиирде ким акъкъында айтыла?

Эмек, орьнек сёзлери ерине манаджа якъын олгъан сёзлерни сечип алынъыз: *тербие, иш, эдеп, нумюне, бильги.*

14-мешгъулиет. Аталар сёзлерининъ манасыны анълатынъыз.

* Китапсыз эв — кунешсиз кунь.

Ерни кунеш яраштырыр — инсанны иш.

Аталар сёзлерини дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

15- мешгъулиет. „Элифбе” дерслигинде созукъ ве тутукъ сеслер, эджа веургъу схемада насыл бельгилернен косьтериль- генини хатырланъыз.

Талебе, оджа сёзлерининъ схемасыны япынъыз.

16- мешгъулиет. Метин ни дикъкъатнен окъунъыз.

Биринджи джумле насыл окъула?

Бизим Ватанымыз — аджайип ешиль ада!

Бу мукъаддес топракъта бинъ йыллар девамында бизим баба-деделеримиз яшагъан.

Къырымнынъ берекетли топрагъы, буллюр киби салкъын чокъракълары, битмез-тюкенмез Къара денъизи бар.

А. Меметовадан

1. *Ешиль ада* бу недир?
2. Бу мукъаддес топракъта кимлер яшагъан?
3. Къырымда не бар?

Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

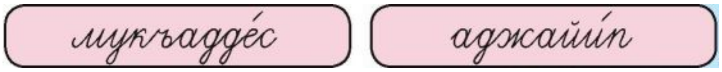

17-мешгъулиет. Окъунъыз.

Къырым

Бунъа ешиль ада дерлер, Юдже маали Чатырдагъ.
Бунынъ бир тарафы чёльдир, Бир тарафы багъча-багъ.

И. Гаспринский

Шиирни дефтеринъизге кочюринъиз. *Не?* суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

18-мешгъулиет. Ресимге дикъкъатнен бакъынъыз.

Ялыбою

Ресимде не тасвирленген? Икяе этинъиз. Эки джумлени дефтеринъизге язынъыз.

19-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Эвель-эзельден халкъымыз балаларны эглендирмек ичюн тезайтымлар уйдургъан. Тезайтым сёзю „тез” ве „айтмакъ” сёзлеринден келип чыкъкъан.

Тезайтымны огренмек ичюн башта оны ашыкъмайып окъунъыз. Къыйын сёзлерни бир къач кере текрарлап,

тезайтымны тез айтмагъа арекет этинъиз. Эзберлеген сонъ, тезайтымны тез ве догъру айтмагъа тырышынъыз.

Тезайтым сёзю къайсы сёзлерден келип чыкъкъан?
Тезайтымны насыл огренмек керек?

Балабан балагъа бал ала бабасы.

20-мешгъулиет.

Чам четинде чалы-чырпы, Чапкъан

къ кирпи.

Бегенген тезайтымны дефтеринъизге язынъыз. Оны тез ве догъру айтмагъа огренинъиз.

21 -мешгъулиет. Сёзлерни эджаларгъа болип, тезайтымны дефтеринъизге кочюринъиз.

Балтагъа балтасап яптырды бабасы,
Балтаны аранда сакълады баласы.

Тезайтымны эзберленъиз.

22- мешгьулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Тавгъа барды м арабанен, Фындыкъ
джыйдым торбанен. Арабам ёлда къырылды,
Фындыкъларым тёкюльди.

Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

23-мешгъулиет. Шиирни дикъкъатнен окъунъыз.

Атаяткъан танъ алдында: „Ко-ко-ри-ко!"
— багъырды. Тёшегинден балаларны О
мектепке чагъырды:

— Ко-ко-ри-ко! Айды турынъ, Етер энди юкъу.
Бакъ, ярыкъ кунь догъаятыр,
Китабынъны ал окъу!

О. Амит

Хораз балаларны къайда чагъыргъаныны шиирден тапып, дефтеринъизге язынъыз.

Экинджи дёртлюкни нида ве эмир интонациясынен ифадели окъунъыз.

24- мешгъулиет. Шиирни ашыкъмайып, эеджаннен окъунъыз.

Севем Къара денъизни, Елини, нефесини. Ялтаны, Кефесини, Севем далгъа сесини.

Р. Халиль

Муэллиф нени севе?

Сен Къырымны не ичюн севесинъ? Джевабынъны дефтеринъе яз.

Койнинъ четинде балабан багъча бар. Багъчада кираз, алма, шефтали, эрик ве армуттереклери осе.

Балалар дерстен сонъ багъчагъа бардылар. Олар койлюлерге мейваларны джыймагъа ярдым эттилер. Багъчеван балаларнынъ чалышкъанларыны бегенип: „Аферин, балалар!" — деди.

Нокъталар ерине метинден келишкен сёзлерни къоюю- нъыз. Суаль джумлелерини дефтеринъизге язынъыз.

Багъчада насыл ... осе? Балалар дерстен сонъ къайда ...? Олар кимге……?

Къайсы джумледе нутукънынъ агъзавий шекли къул- ланылгъан? Бу джумлени метинден тапып, гъайрыдан окъунъыз.

Сиз яшагъан ерде багъчалар бармы? Анда насыл мейва тереклери осе?

26-мешгъулиет. Тапмаджаларнынъ джевапларыны айтынъыз.

Чечекачмаз, мейва кетирир.

Эр кунь саба куньге бакъар, Къара- беяз мерджан такъар.

Саба сёзюне къаршы маналы сёзни айтынъыз. Бу сёз-

нен джумле тизинъиз.

27- мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз. Эр бир джумледе къач сёз олгъаныны айтынъыз.

Окъув башланды.
Балалар топ ойнайлар.
Ше кетнен Рустем дагъгъа бардылар.
Ярын анамны догъгъан кунюнен хайырлайджагъым.

Джумлелерни дефтеринъизге темиз ве дюльбер кочюрип язынъыз.

2 §. Нутукъ медениети

28-мешгъулиет. Шиирни оджанынъ артындан текрарлап окъунъы

Мераба!

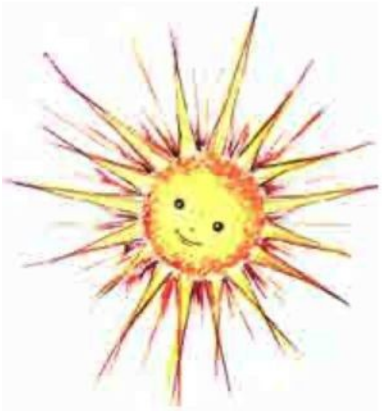

Энъ эдепли кунеш кокте,
Селямы эр кеске ете,
Балыкъларгъа, айванларгъа,
Къушларгъа ве
инсанларгъа.

— Мераба! — дей гуль-
чечекк
— Мераба! — дей эр боджекс
— Мераба!—дей дал-терекке,
— Мераба! — дей джан-юректен.

Э. Усеин

Не ичюн шайр кунешни *энъ эдепли* деп сая?
Адамлар корюшкенде даа насыл селямлашалар?
Биринджи дёртлюкни дефтеринъизге язынъыз.
Мераба сёзюнинъ схемасыны япынъыз.

29- мешгъулиет. Бу незакетли ибарелерни не вакъыт айтамыз?

Селям алей кум! — Апейкум селям!
Сагълыкънен къалынъыз! — Сагълыкънен барынъыз!
Гедженъиз хайыр! — Хайыргъа къаршы!
Козюнъиз айдын! — Айдын да олунъыз!

Бириндджи сырадаки ибарелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

30- мешгъулиет. Китапханедеки субетни девам этинъиз. Субет вакътында незакетли сёз ве ибарелерни къулланынъыз.

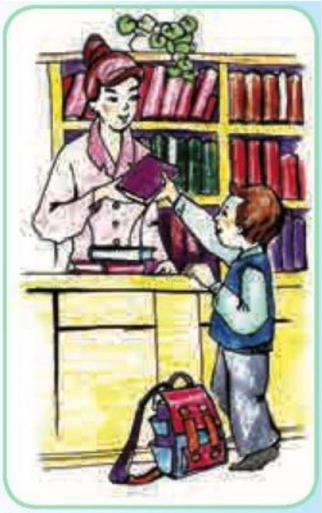

Китапханеде

— Селям ал ей кум, Гульсум апте!

— Апейкум селям,....

— Гульсум апте, сизде масаллар китабы бармы?

31 -мешгъулиет. Окъунъыз.

1. Сагъ олунъыз! Тешеккюр этем! Алла разы олсун! — миннетдарлыкъ сёзлери.
2. Афу этинъиз! Багъышланъыз! Айып этменъиз! — багъышлав сёзлери.
3. Буюрынъыз! Риджа этем, теклиф этем, мураджаат этем, ялварам — риджа, теклиф ве мураджаат сёзлери.

Бу незакетли сёз ве ибарелерни биз не закъыт айтамыз? Музакере этинъиз.

1. **Балалар!** Янъы окъув йылынъыз хайырлы олсун!
2. Хош кельдинъиз, **мусафирлер!**
3. Сагъ ол, **Фатиме!** Алла бутюн ишлеринъде ярдымджы олсун!
4. Буюрынъыз, **къартбаба!** Бу кобетени анамнен экимиз пиширдик.

Джумлелерде кимге мураджаат этиле?

Незакетли сёз ве ибарелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Къайд этильген сёзлернинъ биринджи арифлерини язып алынъыз. Бу арифлер насыл сеслерни косьтере?

33-мешгъулиет. Окъунъыз.

Тербиели бала

Алим саба эрте турды. Башта тёшегини джыйыштырды. Эль-бетини ювып, тишлерини темизлеген сонъ, ашханеге кирди. Софра башында отургъан квартана ве ана-бабасына: „Саба шерифлеринъиз хайырлы олсун!” — деди.

Алим — тербиели бала.

Метинден незакетли ибарени тапып, дефтеринъизге язынъыз.

Эвде ана-бабанъызнынъ ярдымынен незакетли сёзлернинъ джедвелини тизинъиз.

34- мешгъулиет. Незакетли сёзлерни окъунъыз. Олар не вакъыт къулланыла?

Сагъ олунъыз, багъышланъыз, риджа этем.

Бу сёзлернен бирер джумле уйдурып, дефтеринъизге язынъыз.

35- мешгъулиет. Масапдан парчаны динъленъиз.

ъ агъарып башлагъанда, хораз, къанат- ларыны къакъып, багъырмагъа башлай: „Ко-ка-ре-кок!”

Хоразнынъ сесини эшитип, тильки атылып тышарыгъа чыкъа да:

— Саба шерифлер хайырлы олсун! Селям ал ей «ум! — дей, озю исе терекнинъ тёпесине бакъа.

— Алей кум селям! — дей хораз.

—Сабалыкъ ашамагъа вакъыт кельди. Айды, тюш де, сабалыкъ бирер фильджан къаве ичейик, — деп теклиф эте тильки.

Хораз бунъа шойле джевап бере:

—Бираз сабыр этинъиз, тильки агъа. Юкъарыдан яхшы корюне: ана, дагъ тарафтан авджы келеята. Янында балабан копеги де бар. Авджы келип етишсе, сабалыкъ къавемизни оларнен берабер ичермиз.

Буны эшиткен тильки къачып кете.

Догъру джевапны къайд эт.

1. Танъ агъарып башлагъанда хораз не япа?
   а) къанатларыны къакъып, багъырмагъа башлай;
   б) юкъламагъа девам эте.
2. Тильки не ичюн тышарыгъа чыкъа?
   а) саба ачылгъаны ичюн;
   в) хоразнынъ сесини эшите.
3. Тильки хоразгъа не теклиф эте?
   а) сыджакъ чай ичмеге;
   б) сабалыкъ къаве ичмеге.
4. Хораз тилькиге насыл джевап бере?
   а) „Яхшы, шимди тюшерим”;
   б) „Авджы келип етишсе, сабалыкъ къавемизни оларнен берабер ичермиз”.

Метинден незакетли сёз ве ибарелерни тапып, дефтеринъизге язынъыз. Сёзлерде тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

36- мешгъулиет. Атапар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Яхшы адам селямындан белли.

Къапу ачыкъ олса да, сорап кир.

Бегенген аталар сёзюни язып алынъыз.
И, ы созукълары олгъан сёзлерни теляффуз этинъиз.
Бу сёзлерде ***и, ы*** сеслери яхшы эшитилеми?

37-мешгьулиет. Джумлелерни дикъкъатнен окъунъыз.

Эдепли олайыкъ!

Къапудан киргенде, селям бермеге унутма.

Сагълыкълашкъанда, эв саиплерини мусафирликке давет этмеге унутма.

Эр вакъыт кичиклер буюклерни селямлайлар.

Къарт адамнен корюшкенде, онынъ къолуны опьмек

керек.

Бу джумлелерде не акъкъында айтыла? Анълатынъыз. Эки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

38-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Рустем, замет олмаса, манъа бу китапны бер.
2. Зера оджапче, багъышланъыз, сыныфкъа кирмеге мумкюнми?
3. Джаным, балам, бир мешребе сув бер манъа!
4. Машалла, бал ал ар! Аферин сизлерге! Чокъ шей биле экенсинъиз.

Незакетли сёз ве ибарелерни къайд этинъиз.

Биринджи джумлеге эсасланып, диалогны девам этинъиз. Незакетли сёзлерни къулланынъыз.

39-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз ве маналарыны анълатынъыз.

Озюнъден буюкни урьмет эт.

Озюнъден буюкке ёл бер.

урьме́т

Инсаннынъ урьмети озь элинде.

Аталар сёзлерини дефтеринъизге кочюринъиз.

Берильген схемалар къайсы сёзлерге келише: *буюк, урьмет, ин сан, ёл, бер?*

НУТУКЪ СЕО Л ЕРИ

3 §. Сеслер зе арифлер

40-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз. Предметлернинъ адларыны

Эр бир сёз насыл сеслерден ибарет олгъаныны айтынъыз. Эки сёзнинъ схемасыны япынъыз.

Сёзлер сеслерден тизиле.
Сеслер языда арифлернен косьтериле.

41 -мешгъулиет. Арифлерни догъру тертипте язып, сёзлер тизинъиз.

1. н, ы, ф, ы, с
2. е, ф, т, е, р, д
3. а, къ, е, л, м
4. х, а, т, а, т.

Эки сёзнен джумлелер уйдурып, дефтеринъизге язынъыз.

Сеслерни биз айтамыз ве эшитемиз.

Арифлерни биз коремиз ве язамыз.
Сеслер созукъ ве тутукъ олалар.
Языда сеслерни бойле [ ] къавуслар ичине аламыз.
Меселя: ***[а], [т], [и], [нъ].***

42-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Дере битти. Тенеффюс башланды. Талебелер **азбаргъа** ашыкътылар. Сыныфта Айше, Алим ве Ибраим **къалды.** Олар бугунь невбетчилер. Айше сыныфны авалатмакъ ичюн пенджерени ачты. Алим исе тахтадаки языларны чулнен сюртти. Ибраим **чечеклерни** суварды.

би раздан тенеффюс битти. Талебелер сыныфкъа толуштылар. **Оджа** дерсни башлады. \

Къайд этильген сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз. Оларнынъ схемасыны япынъыз.

43-мешгъулиет. Бу сёзде олгъан арифлернен сёзлер тизинъиз: ***Багъчасарай.***

Нумюне: багъча, агъач, ...

44- мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Айдер Къырымнынъ дюльбер бир коюнде яшай. Бу койнинъ ады — Фоти-сала. Айдер озь коюни пек бегене.

Бу койде онынъ Риза къартбабасы догъгъан эди. Риза къартбаба койнинъ дагъы-ташыны, чокъракъла- рыны, къаяларнынъ адларыны биле. Олар акъкъында то ру н ы н а и кя е эте. Ай де р къа ртбабас ы н ы нъ и кя е л е р и н и динълемеге пексеве.

0

Риза къартбаба торунына не акъкъында икяе эте? Джевабыны метинден тапып язынъыз.

Созукъ сеслернинъ астыны сызынъыз.

45-мешгъулиет. Аталар сёзюнинъ манасыны анълатынъыз.

кеске озь Ватаны татлы.

Аталар сёзюни дефтеринъизге язып алынъыз. Тутукъ сеслернинъ астыны сызынъыз.

Батан акъкъында даа насыл аталар сёзлерини билесинъиз?

46-мешгъулиет. Икяени окъунъыз.

Ярдымджылар

Керим ве Васфие дерстен **сонъ** анасына ярдым этелер. Васфие эвни джыйыштыра. Килимнитозютарнен темизлей. Сонъ савутларны **юва.** Керим исе бузавгъа

пичен бере. Тавукъларгъа ешиль от кетире. Анасы **ярдымджы** балаларына пек къувана.

Нокъталар ерине сёзлер къойып, суаллер тизинъиз. Суаллерге джевап беринъиз.

Керим ве Васфие дерстен сонь не ...? Васфие нени....? Керим тавукъларгъа насыл....? Анасы кимге...?

Къайд этильген сёзлерни дефтеринъизге язып, нумюне боюнджа талиль этинъиз:

Н у м ю н е : ***Керим — 5 ариф, 5 сес.***

47-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз.

Анатили дерси

Суаллерге джевап беринъиз.

1. Ресимде не тасвирленген?
2. Оджа не япа?
3. Талебелер не япалар?
4. Тахтада насыл сёзлер язылгъан?
5. Сыныфта нелер бар?

Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

Сёзде бир де-бир сес денъиштирильсе, янъы 063 мейдангъа келе.

48-мешгъулиет. Берильген сёзлерни окъунъыз. Олар арасында насыл фаркъ бар?

Баш — таш	къаш —
джам —	къыш он —
чам бал —	ун ода — ада

Сёзлернинъ маналары не ичюн денъишти? Анълатынъыз. Сёзлерни дефтеринъизге кочюринъиз. Эр бир сёз чифтинде фаркълы арифлернинъ астыны сызынъыз.

49-мешгъулиет. Нокъталар ерине келишкен арифни къойып, сёзлерни дефтеринъизге язынъыз.

..т, ..ыр, ..уш, ..ют, ..узь, ..агъ, ..ар.

4 §. Элифбе

50-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Элифбе китабында
Отуз еди ариф бар.
Элифбе сырасында
Эр арифнинъ ери бар.
С. Усейнов

Арифлернинъ белли бир тертипте тизильмесине ***элифбе*** дейлер.

Къырымтатар элифбесинде 37 ариф бар.

51 -мешгъулиет. Элифбе арифлерини хатырланъыз. Оларнынъ адларыны догъру окъунъыз.

Къырымтатар элифбеси

Аа а	Бб бэ	Вв вэ	Гг гэ	Гъгъ гъы	дэ	Ее е	Ёё ё
Ж ж жэ	Зз зэ	Ии и	Йй йы	Кк ка	Къкъ къы	Лл эль	Мм эм
Нн эн	нъ энъ	Оо 0	Пп пе	Рр эр	Сс эс	Тт тэ	Уу у
Ф ф эф	Хх ха	Цц це	Чч чэ	Джд ж дже	Шш ша	Щ щ ща	ъ къаттылыкъ ишарети
Ы ы ы	ь йымшакълыкъ ишарети	Ээ э	Ю ю ю	Яя я			

и/ъ Оо Лгъ Сс ЛЪтъ

Къырымтатар ве рус элифбесини тенъештиринъиз. Къайсы арифлер рус элифбесинде ёкъ? Оларны дефтеринъизге язып

52-мешгъулиет. Нокъталар ерине ***гъ, къ, нъ, дж*** арифлерини къоюнъыз. Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Э..а, ба..ча, иля.., я..ы, а..шам, де..из, ..ол.

Бир сёзнен джумле тизинъиз.

53- мешгьулиет. Окъунъыз. Тапмаджанынъ джевабыны тапынъыз.

Къыйыш-къынъгъыр сызыкълар Ич де бир шей айтмайлар.
Бир сырагъа турсалар, Лаф этмеге башлайлар.

Йарфи олгъан сёзлерни эджаларгъа боли II айтынъыз.
Къайсы сёз эджаларгъа болюнмей?

54- мешгьулиет. Берильген сёзлерде биринджи арифни денъиштиринъиз. Янъы сёзлерни дефтеринъизге языныъыз.

От, буз, кой, багъ, був, тобан.

Бир сёзнен джумле тизинъиз.

55-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Оларны элифбе тертибинде дефтеринъизге язынъыз.

Япракъ, хавуч, афта, тильки, къоян, сыгъын, джам, шакъа, раф, фиски.

56-мешгъулиет. Койлернинъ адларыны элифбе тертибинде айтынъыз.

Таракъташ, Булгъанакъ, Отуз, Эльбузлы, Авджыкой, Уппа, Коккозь, Маркур, Шакъул.

Бир сёзнен джумле тизип, дефтеринъизге язынъыз.

57-мешгъулиет. Берильген сёзлерден осюмликкеаитолгъан сёзни тапып, схемасыны япынъыз. Бу сёзнен джумле тизинъиз.

Кемане, индже, мелевше, даре, тар, фырчы.

58-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз. Къушларнынъ адларыны элифбе тертибинде язынъыз.

турна къаргъа чагъала лейлек

Чагъала сёзюнде къач созукъ ве къач тутукъ сес олгъаныны айтынъыз.

59- мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз.
Акъылынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

Тез етишти ягъмурлы кузь,
Кете дерске балалар.
Ягъмур ягъа гедже-куньдюз, Энди сувуй авалар.

О. Амит

Кузь, ягъмур сёзлеринде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

60-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

Айше меракълы китап окъуй.
Бизим кой озен янында ерлешкен.
Амет ресим сызмагъа севе.
Багъчеван тереклерни пытай ве сувара.

Джумлелерден схемаларгъа келишкен сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз.

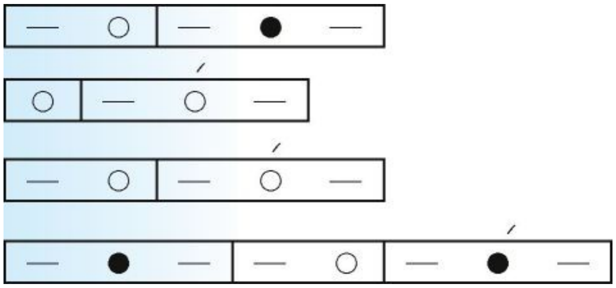

61 -мешгъулиет. Бильген сой-сопларынъызнынъ адларыны элифбе тертибинде язынъыз.

62- мешгъулиет. Шиирни ифадели окъунъыз. Дефтери- нъизге язынъыз.

Бизим тиль ойле дюльбер ки,
Сукъланалар башкъалар. Огренмеге пек
истейлер Бизим огълан ве къызлар.

А. Велиев

Биринджи джумледе созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз.

63- мешгъулиет. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни къойып, джумлелерни окъунъыз. Дефтеринъизге кочюринъиз.

Бизим нуткъумыз сёзлерден тизиле. Сёзлер исе сеслерден япыла. Языда сеслер ... ифаделене. ... биз эшитемиз ве айтамыз. ... исе язамыз, коремиз зе окъуймыз.

64- мешгъулиет. Схемагъа бакъып, суаллерге джевап беринъиз.

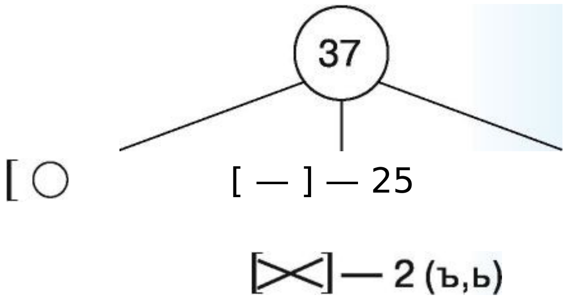

1. Къырымтатар тилинде созукъ сеслерни ифаделеген къач ариф бар?
2. Тутукъ сеслерни ифаделеген къач ариф бар?
3. Къайсы арифлер сес ифаделемей?

Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

5 §. Созукъ ве тутукъ сеслер. Оларны языда ифаделеген арифлер

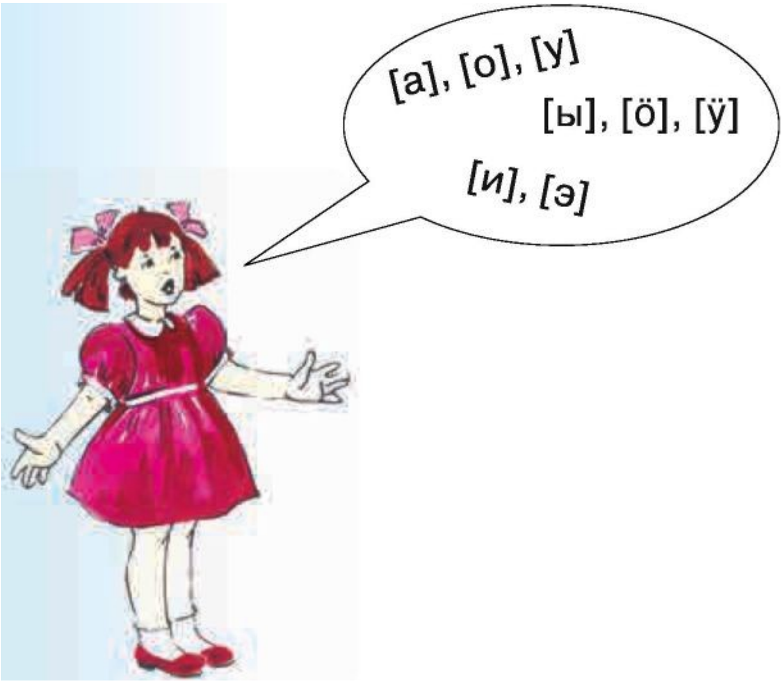

Къырымтатар тилинде 8 созукъ сес бар:
[а], [о], [у], [ы], [б], [у], [и], [э].

Бу сеслерни айткъанда, ава агъзымыздан сербестчыкъа.

Созукъ сеслерни ифаделеген 10 ариф бар:
а, я, о, у, ы, ё, ю, и, е, э.

65- мешгъулиет. Берильген сеслерни теляффуз этинъиз.

[а], [г], [и], [т], [б], [ы], [в], [у], [о], [к], [у], [э]

Созукъ сеслерни дефтеринъизге язып алынъыз.

66-мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз. Джевапларны дефтеринъизге язынъыз. Созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Къыштан къоркъмай, секире,
Къар ве сувукъ кетире.

Тавукъ, хораз, папий, къаз, мысыр

Эки япракъ бир тенде
Кезер гульзар

Отламагъа пек севе,
Балаларгъа сют бе

67-мешгъулиет. Окъунъыз.

Эв къушлары

— эв къушлары. Бу къушлар бизге эт ве йымырта берелер. Къуш эти эр кеске файдалыдыр. Къушларнынъ пуфундан ястыкъ, тёшек, ёргъан япалар.

Эв къушлары бизге не бере? Къушларнынъ пуфундан не япалар?

Бириндджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Созукъларнынъ астыны сызынъыз.

68-мешгьулиет. Эджалардан сёзлер тизинъиз ве дефтери- нъизге язынъыз. Созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз.

сыр, мы; тыкъ, яс; ше, ме, лев; лек, бе, ко; бет, нев, чи.

69-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге кочюринъиз. Нокъталар ерине келишкен созукъларны язынъыз.

1. Чам тер..ги аяздан да, сыдж..кътан да къ..ркъ- май.
2. Тильк.. ве къашкъ..р йырт.джы айванлардыр.
3. Къарынджалар чешит т.рлю зарарлы ашер..т-ларны ёкъ эт.лер.

Тутукъ сеслерни ифаделеген 25 ариф бар: б, в, г, ГЪ, Д, Ж, З, й, к, къ, л, м, н, нъ, п, р, с, т, ф, Х, Ц, Ч, ДЖ, ш, щ.

Бу сеслерни айткъанда, агъзымыздан чыкъкъан ава базы бир маниаларгъа расткеле.

70-мешгъулиет. Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

Абиде, чанъ, авджы, кучелек, мектюп, къыр, инджир, гъалебе.

Эки сёзнен джумле уйдурып язынъыз.

71 -мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз ве манала- рыны анълатынъыз.

8 Ана-бабанъа сёз къайтарма.

* Достны джоймакъ къолай, тапмакъ къыйын.

с Иштен къоркъма, иш сенден къоркъсын.

Учюнджи аталар сёзюни дефтеринъизге кочюринъиз. Тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

72-мешгъулиет. „Тильки ве къоян" масалындан парчаны окъунъыз. Кирпичикнинъ сёзлерини насыл окъумакъ керек?

Тильки къояннынъ эвини тутып ала. Къоян не япмагъа бильмей, агълай.

Къоянгъа бир кирпичик расткеле.

— Косьтер манъа тилькини! — дей кирпичик.

Кирпи ве къоян къобачыкъкъа баралар.

— Тез, ярамаз, мындан чыкъ! — деп къычыра кирпичик. Тильки къоркъусындан дагъгъа къачып кете.

А. Чергеевден

1. Тильки не япа?
2. Къоянгъа расткельген кирпичик не айта?
3. Кирпи ве къоян къайда баралар?
4. Кирпичик не япа?
5. Тильки не ичюн дагъгъа къачып кете?

Дёртюнджи ве бешинджи суаллернинъ джевапларыны дефтеринъизге язынъыз.
Тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

73-мешгъулиет. Нокъталар ерине ***т*** арфини язынъыз. Сёзлернинъ манасыны анълатынъыз.

Сес — се...
эв — э...
ав — а...

бал — ...ал
бель — ...ель

74-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз. Сёзлерде къайсы тутукъ сес чокъ текрарлана?

Къып-къырмызы къызылчыкъ Йырлап джыя бир
къызчыкъ. Къулагъында сыргъачыкъ.
— Недир? — дейсиз.
— Къызылчыкъ.

С. Усейнов

Къ арфи олгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.
Къызылчыкъ сёзюне схемаларнынъ къайсы бири келише?

75-мешгъулиет. Метинни динъленъиз.

Зенгин мевсим

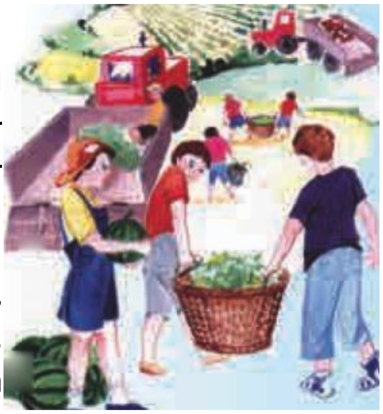

Кузь — йылнынъ энъ зенгин мевсими. Тарлалардан машиналар толу-толу къайта. Багъчаларда алма, армут, айва мейваларыпекчокъ.Бостанларда “ помидор, морпатильджан.бибер, согъан, сарымсакъ ве къапыста башлары обаланып тура. (I

Кузь — бу бол берекет мевсими!

Догъру джевапны къайд эт.

1. Кузь йылнынъ насыл мевсими?
   а) энъ сыджакъ мевсими;
   б) энъ зенгин.
2. Тарлалардан нелер толу-толу къайта?
   а) адамлар;
   б) машиналар.
3. Багъчаларда насыл мейвалар пек чокъ?
   а) алма, армут, айва;
   б) вишне, кираз.
4. Бостанларда нелер обаланып тура?
   а) таш, къум;
   б) помидор, морпатильджан, бибер, согъан, сарымсакъ ве къапыста башлары.

76-мешгъулиет. Аталар сёзюнинъ манасыны анълатынъыз.

Й Багъны бакъсанъ, багъ олур,
8 Бакъмасанъ, дагъ олур.

Гъ тутугъы олгъан сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз. Бу сёзлернен джумлелер уйдурынъыз.

77-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Чайырларда **ювезлер** **,------—**
Пытакълары букюльген. [
Фындыкъ эм де **джевизлер** Пишип, **ерге** тёкюльген.

С. Эмин

Къайд этильген сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз?

Шиирни дефтеринъизге темиз ве дюльбер кочюринъиз.

78- мешгъулиет. Нокъталар ерине керек тутукъны къойып, метинни дефтеринъизге язынъыз.

Китап инсаннынъ энъ яхшы до..тудыр. Китап..а эр шей акъкъында окъумакъ мумкюн.

Китапларны севи..из веокъу..ыз. Ола..нытопланъыз ве са..ланъыз. Рафларынъыз китапларнен тол..ун. Олар сиз..е омюрде догъру ёл косьтереджеклер.

Метинге серлева къоюнъыз. Сонъки джумледеки сёзлернинъ биринджи арифлерини язып алынъыз. Бу арифлер насыл сеслерни косьтере?

79- мешгъулиет. Аталар сёзюни окъунъыз. Манасыны анълатынъыз.

Эмек инсанны бакъар, тенбеллик исе бозар.

Эмек, инсан сёзлерине маналары якъын олгъан сёзлерни айтынъыз. Бу сёзлернен джумлелер тизинъиз ве дефтеринъизге язынъыз.

6 §. Эджа

Хо-..., чип-..., мы-... .

80-мешгъулиет. Сёзлернинъ болюнгенине дикъкъат этинъиз. Эр парчанынъ арасында бираз токътав япып окъунъыз.

Ма-са, къар-даш, мын-да, ди-вар, пен-дже-ре, къа- пу, ренк-ли, тю-не-вин, мин-дер, а-ят, о-да, ре-сим, си- пир-ки, я-рын.

Сёзлер эджаларгъа болюне. ***Эджа*** бу бир я да бир къач сеснинъ бир кереден айтылувыдыр. Сёзде къач созукъ сес олса, о къадар да эджа олур.

81 -мешгъулиет. Сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз. Созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

Терек, Рустем, озен, эписи, балыкъ, буюк, Айше, эшите, бербер, темиз, оймакъ, саат, индже, Мерзие, огрете.

82-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз. Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз.

Кокни **къара** булутлар къаплады.
Къартанам аш пиширмеге пек севе.

Исмаил бабасынен дагъда мантар **джыйды.**

Къушлар кениш **чёллерде,** багъчаларда ве дагъ-ларда **яшайлар.**

83- мешгъулиет. Окъунъыз. Буюк арифнен язылгъан сёз- лерде къач эджа бар?

Рустемнинъ къорантасы

Меним адым Рустем. Къорантамыз алты адамдан ибареттир. Меним эки агъам ве бир къыз къардашым бар. Буюк агъамнынъ ады — Шевкет. Экинджи агъам — Рефат. Къыз къардашымнынъ ады — Алие. Эпимиз мектепте окъуймыз.

Анам, Гульнара, эким олып чалыша. Бабам, Абдулла, оджадыр. О, озьзенаатыны пек севе.

Анам ве бабам бизлер сагълам, тербиели ве окъумышлы инсанлар олгъанымызны истейлер. Биз оларнынъ сёзюнден чыкъмаймыз.

Бизим къорантамыз пек муаббет яшай.

1. Рустемнинъ къорантасы къач адамдан ибарет?
2. Рустемнинъ къач агъасы ве къач къыз къардашы бар?
3. Анасы ве бабасы ким олып чалышалар?
4. Рустемнинъ ана-бабасы балалары насыл олгъаныны истейлер?
5. Рустемнинъ къорантасы насыл яшай?

Метинге эсасланып, сиз де къорантанъыз акъкъында икяе этинъиз.

Къорантанъызны таныткъан 5-6 сатырлыкъ бир метин язынъыз.

84- мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Бир, эки ве учь эджалы сёзлерни нумюне боюнджа учь сырагъа язынъыз.

Н у м ю н е : ***кунь, ку-неш, сы-гъыр-чыкъ,***

Кунь, кунеш, сыгъырчыкъ, къувуш, осьтюре, топракъ. ювез,тильки, зурафе, патильджан, був, назик, къабурчакъ, далгъа, мamатеке, орьтю, бал, эт, пападие, боюнджакъ, туткъал, марама, джезве, дондурма.

85- мешгьулиет. Метинни джумлелерге болюнъиз. Эр бир джумленинъ сонъунда нокъта къоюнъыз.

Кузь серин ель **эсе** кунеш **йылтырай,** амма сыджагъы чокъ **дуюлмай** тереклернинъ япракълары сарараладар ве ерге **тёкюлелер** къушлар улькемизни терк этип, сыджакъ ерлерге учып кетелер.

Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип ай-тынъыз.

86-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз. Нокъталар ерине предметлернинъадларыны бильдирген сёзлерни

Бу — ...

Бу — ...

Бу — ...

Бу — ...

Бу — ...

Бу — ...

Эки сёзнен джумлелер уйдурып язынъыз.

87- мешгъулиет. Ашагъыда берильген сёзлерни окъунъыз. Башта созукъ сеснен, сонь тутукъ сеснен биткен сёзлерни язып алынъыз.

Н у м ю н е : 1. ***Денъизджи,... . 2. Акъшам,....***

Акъшам, денъизджи, яваш, думан, дюмен, китапхане, илян, къуту, перде, къыркъаякъ, сание, хортум, кевгир, бириндджи, сары, сувармакъ.

88- мешгьулиет. Берильген эджаларнен сёзлер япынъыз. Оларны дефтеринъизге язынъыз.

Н у м ю н е: ***къа-бакъ,...,....***
Къа, ба, ра, ла, бакъ, я.

89- мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Лейлек

Къырымдыр тувгъан ерим,
Африкада бар э им.
Кузь кельсе, къанат ачам,
Сыджакъ улькеге учам.

Э. Усеин

Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз. Эки эджалы сёзлернинъ астларыны сызынъыз.

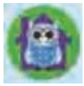

90-мешгьулиет. Шиирни окъунъыз.

Ёл четинде бир къуую, Ичинде толу суву.
Ичем, ичем, ич битмей,
Сув да эксилип кетмей.

Сиз де келип ичинъиз, Ичсин къой ве эчкинъиз. Мукъайт олсакъ биз эгер, Суву эр кеске етер.

А. Велиев

Шиирдеки сёзлерни нумюне боюнджа учь сырагъа язып алынъыз:

Бир эджалы сёзлер	Эки эджалы сёзлер	Учь эджалы сёзлер
ёл	къу-ю	че-тин-де

Ёл, къую, етер сёзлеринде къач сес ве къач ариф бар?

7 §. Сёзлерни сатырдан сатыргъа авуштырув

91 -мешгъулиет. Ашагъыдаки эджаларны бири-бирине къошып, сёзлер япынъыз. Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз.

Нумюне: ***далгъа, къаргъа,...***

дал

гъ

къа

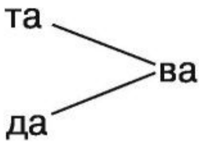

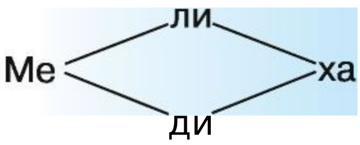

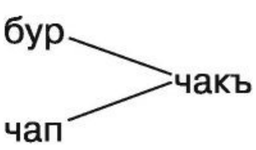

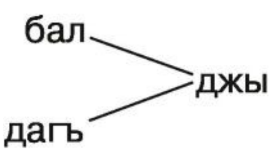

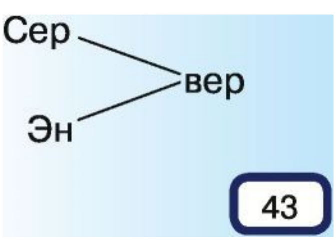

Сёз сатыргъа сыгъмаса, онынъ бир я да бир къач эджасы башкъа сатыргъа авуштырыла.

Меселя: ***бо-гъаз, ни-замлы, низам-лы.***

92-мешгъулиет. Метин ни окъунъыз.

Биз янъы мектепте окъуймыз. Мектебимиз балабан ве дюльбер. Мектепнинъ этрафында ляле, пападие, мелевше чечеклери осе. Мектебимиз кунь-куньден гузеллеше.

Дефтеринъизге кочюргенде, сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Къайсы сёзлер эджаларгъа болюнмей? Метинден тапып окъунъыз.

93-мешгьулиет. Ашагъыда берильген сёзлерни сатырдан сатыргъа насыл авуштырмакъ мумкюн? Дефтеринъизге нумюне боюнджа язынъыз.

Н у м ю н е: ***пен-джере, пендже-ре***

Пейджере, къыскъа, юкъламакъ, кемане, яйла, кестане, портакъал, фырланта, къоба, тёшемек, къаверенки, бешинджи.

Бир арифли эджа сатырда къалдырылмаз эм де башкъа сатыргъа авуштырылмаз.

Меселя: ***ана, къая, боя.***

94-мешгьулиет. Сёзлерни окъунъыз. Сатырдан сатыргъа авуштырылмагъан сёзлерни язып алынъыз.

куньдю́з

Къушакъ, къую, къавал, ада, ине, ава, эким, сая, еди, омюр, кукуккъуш, тобан, эмен, арпа, къоя, куньдюз, тенбель, отуз.

95-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Сатырдан сатыргъа авуштырылмагъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

1. Анам базардан элек алды. 2. Багъда юзюм пишти. 3. Озен ялысындачокътерекосе. 4. Биз къышлыкъодун азырладыкъ.

96- мешгьулиет. Окъунъыз. Шиирде насыл йыл мевсими акъкъында айтыла?

Къушлар учып кетти, Куньлер
къыскъарды Кунеш ёкъ, этрафны
Къаранлыкъ сарды.
А. Плещеев

Шиирни дефтеринъизге язынъыз. Сатырдан сатыргъа авуштырылмагъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

97- мешгъулиет. Берильген эджалардан сёзлер тизинъиз. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

1. рун,то
2. ба, тор
3. кюч, чё
4. джир,

5.лиф, э, бе
6.бе, ле, та
7.ше, лев, ме
8.те, ко, бе.

98-мешгъулиет. Башта бир эджалы, сонь эки ве учь эджалы сёзлерни тюшюнип тапынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

99-мешгьулиет. Метинни

Киев — Украина девлетининъ пайтахты. Бу шеэр Днепр озени ялыларында ерлешкен. Шеэрни дюльбер къадимий кильселер, юксекземаневий биналар ве кенъ ешиль сокъакълар яраштыра. Киевде дюльбер метро да бар.

Киев — аджайип бир шеэр!

1. Киев къайсы девлетнинъ пайтахты?
2. Бу шеэр къайда ерлешкен?
3. Шеэрни нелер яраштыра?
4. Киевде даа не бар?

Метинден дёрт эджалы сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз.

10О-мешгъулиет. Нокъталар ерине сагъда берильген эджаларны къошып, сёзлерни дефтеринъизге языныъз.

...вал ...ра къа
...даш ...гъа ...то къа
п
...вуш ...ванч ...лак р
ъ къу

8 §.
Ургъу

101 -мешгъулиет. Ашагъыда берильген сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген эджаларны къуветлидже айтынъыз.

алма — алма
бурма — бурма
сюзме — сюзме

Бир тюрлю язылгъан, амма эки тюрлю айтылгъан сёзлернинъ эр бири насыл бир мананы анълата?

102-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз. Къайд этильген сёзлернинъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

1. Наджие тэтам къатыкътан **язма** япты. Китапкъа бир шей **язма.**
2. Бу **басма** пек яхшы. Яваш! Тикенге **басма.**
3. Бугунь къартанам **къатлама** пиширди. Бу урбаларынъны **къатлама.**

Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Берильген схемагъа келишкен сёзни тапынъыз. Бу сёзнен джумле уйдурып языныъз.

103- мешгъулиет. Берил ьгенсёзлернинъ манасыны анълатынъыз.

Сарма — сарма
Къазма — къазма

Бу сёзлернен джумлелер уйдурып, дефтеринъизге язынъыз. Сёзлерде къуветлидже айтылгъан эджанынъ астыны сызынъыз.

Сёзде бир эджа башкъа эджаларгъа коре къуветлидже айтылыр. Къуветлидже айтылгъан эджагъа ***ургъу*** ( ) тюшер: ***мей-ва, къат-ла-ма.***

104- мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Къуветлидже айтылгъан эджагъа дикъкъат этинъиз.

Табакъ, санчкъы, боджёк, берди, дайы, эмджё, тёгерёк, дува, зурна, икяё, капик, янтыкъ, кетирди, оймакъ, макъарнё, анахтар, ешерди.

Къырымтатар тилинде ургъу эсасен сонъки эджагъа тюше.

Ургъу тюшкен эджагъа ***ургъулы эджа,*** къалгъан эджаларгъа ***ургъусыз эджалар*** дейлер.

105- мешгъулиет. Метинни дефтеринъизге язынъыз. Къайд этильген сёзлерге ургъу ишаретини къоюнъыз.

Рефат агъам **къуруджыдыр.** О чокъ эвлер къурды. Агъам озь зенаатыны пек севе. Шимди онынъ бригадасы **коюмизде** балалар багъчасыны къура. Мен де **оссем,** къуруджы оладжам.

Сиз насыл зенаатларны билесинъиз?

Ана-бабанъызнынъ чалышкъан ерлери, не иш япкъан- лары акъкъында бири-биринъизден сорап

билинъиз.

48

106-мешгъулиет. Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Ургъу ишаретини къоюнъыз.

Зейтюн, чавке, зердали, тёшек, бизде, сазагъан, тутты, олар, къапакъ, кесертки, тирсек, пиляв, мысыр, сандыкъ, истеди, чегертки, ачты.

107-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Чокъ, мор, адет, тертип, бор, юва, шенъ, янъы, ат, азбар.

Бир эджалы сёзлерни язып алынъыз.

Сёзде бир эджа олса, ургъу ишарети къоюлмаз.

108-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Чиберек, кузь, сарма, маса, къыш, курьсю, баарь, макъарне, долап, яз, раф, долма.

Сёзлерни бойле тертипте языныз:

Йыл мевсимлери:..., ...,

Емеклер:..., ...,

Эв эшьялары:..., ..., ..., ...

Сёзлерге ургъу ишаретини къоюнъыз. Къайсы сёзлерде ургъу ишарети къоюлмаз?

109-мешгъулиет. Окъунъыз. Бу аталар сёзлери не акъкъында?

* Мусафирликке баргъанынъ —
мусафир чагъыргъанынъ.

ъ Мусафирчен эв берекетли ола.

Аталар сёзлерини дефтеринъизге язынъыз. Ургъулы эджаларнынъ астыны сызынъыз.

110-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Къырымтатарлар мусафирчен бир халкътыр. Халкъымыз мусафирликке бармагъа, мусафирлерни къаршыламагъа пек севе. Адет узьре, мусафирлер ичюн башта къокъулы ве къаймакълы къаве пиширелер. Сонъра исе софраларны донатып, мусафирлерни чешит миллий емеклернен сыйлайлар.

Къартларымыз эвель-эзельден „Мусафирчен э — берекетли олур” деп айткъанлар.

1. Халкъымыз нени пек севе?
2. Мусафирлер ичюн башта не пиширелер?
3. Сонъра насыл емеклернен сыйлайлар?
4. Къартларымыз мусафирченлик акъкъында не айткъанлар?

Эвинъизге эмдженъиз мусафирликке кельди. Сиз оны къаршылап, тёрге кечмеге теклиф этесинъиз. Бири- биринъизнен суаль-джевап тарзында субет япынъыз. Незакетли сёз ве ибарелерни къулланынъыз.

111 -мешгъулиет. Шиирни окъунъыз. Дефтеринъизге биринджи дёртлюкни язып алынъыз. Сёзлерге ургъу ишаретини къоюнъыз.

Н у м ю н е: ***Саба олса, турсата.***

Битам

Саба олса, турсата, Сыджакъ емек ашата. Чантамны алып бере, Сонь мектепке йибере.

Дей: „Огълум, окъу эм яз, Сакъын олма ярамаз. Эгер олсанъ ярамаз — Дюньяда достунъ олмаз”.

С. Эмин

Шиирни эзберленъиз.

бита — квартана дюнья —
алем — джиан аш — емек

9 §. Къалын ве индже созукъ сеслер

112- мешгъулиет. Чифт язылгъан сёзлерни окъунъыз. Баш арифлерини бири-биринен тенъештирип айтынъыз. Къайсы сёз индже давушнен, къайсы къалын давушнен башлана?

[и] [ы]
инджир — ышыкъ

[э] [а]
зеки — афта

[у] [у]
[illegible]

[э] [о]
эдие — оджакъ

[б] [о]
осюмлик — отламакъ

[у] [у]
урьметли — утанмакъ

113- мешгъулиет. Созукъ сеслерни айтып бакъынъыз:

[а], [о], [у], [ы], [о], [у], [и], [э]

Бу сеслернинъ къайсы бири къалын давушнен, къайсы бири индже давушнен айтыла?

Къалын давушнен айтылгъан созукъ сеслерге ***къалын созукълар*** дейлер. Индже давушнен айтылгъан созукъ сеслерге ***индже созукълар*** дейлер.

114- мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз, созукъларнынъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Секиз, агъыр, оба, учакъ, япыкъ, кирмек, адет, о раза, учмакъ, эвель, оксюрмек, чий, къуру.

*Агъыр, кирмек, адет*сёзлерине схемалар япынъыз.

115- мешгъулиет. Берильген схемаларгъа келишкен сёзлерни тюшюнип тапынъыз.

Бир сёзнен джумле тизинъиз.

116-мешгъулиет. Метинни динъленъиз.

Такътакъкъу

Такътакъкъуш дагъда яшай. Онынъ э гъач къуртлары ве оларнынъ йымырталары. Къатты сюйрю такисинен такътакъкъуш терек къабугъыны теше. Онынъ тюбюнден узун япышкъакъ тилинен зиянкяр боджеклерни чекип чыкъара.

Такътакъкъуш къуйругъынынъ майышкъакъ къанатлары ве отькюр тырнакълары ярдымынен агъач кевдесине япышып тура.

Догъру джевапны къайд эт.

1. Такътакъкъуш къайда яшай?
   а) чёльде;
   б) дагъда.
2. Такътакъкъушнынъ эсас ашы не?
   а) агъач къуртлары ве онынъ йымырталары;
   б) тереклернинъ япракълары.
3. О, терек къабугъыны ненен теше?
   а) отькюртырнакъларынен;
   б) сюйрю такисинен.
4. Зиянкяр боджеклерни ненен чекип чыкъара?
   а) узун япышкъакъ тилинен;
   б) къуйругъынынъ майышкъакъ къанатларынен.

Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Къалын созукъларнынъ астыны сызынъыз.

давуш — сес
таки — гъагъа — чокъуч зиянкяр — зарар
кетирген майышкъакъ — къыйышкъан

117-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз.

Язда башы пишмегеннинъ, къыштаашы пишмез.

Яз къышны тойдурыр.

Аталар сёзлерининъ маналарыны анълатынъыз. Къалын созукъларнен кельген сёзлерни язып алынъыз, ургъу ишаретини къоюнъыз.

Бизим коюмизде дервиза байрамы оладжакъ.
Мектепте футбол ярышы отькерильди.
Амет ве Осман мектепке берабер баралар.

10 §. Къалын созукъ сеслер

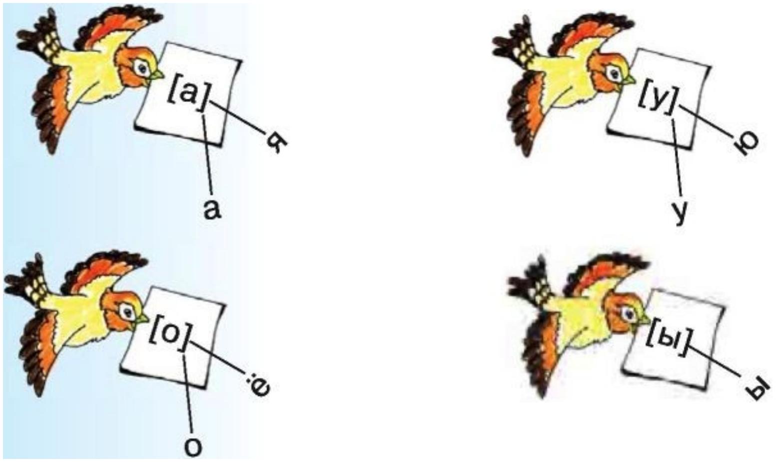

[а], [о], [у], [ы] — къалын созукъ сеслер. Олар язында бойле арифлернен ифаделене:

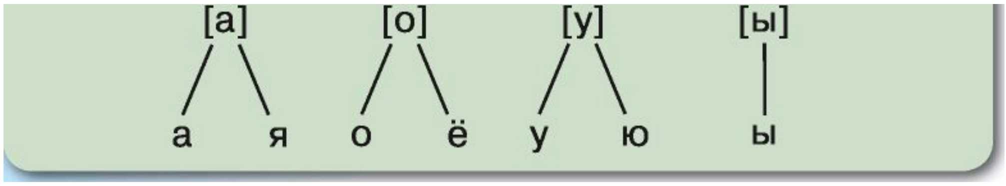

119-мешгъулиет. Берильген сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз. Тек къалын созукълары олгъан сёзлерни язып алынъыз.

Чанта, беяз, къона, пиширмек, къашыкъ, уфакъ, сепет, чамашыр, тепси, сыджакъ.

120-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Аювдагъ

Аювдагъ — Къырымнынъ энъ белли дагъы. О Къырымнынъ дженюбинде, денъиз кенарында ерлешкен. Онынъ устю отлар ве тереклернен къаплыдыр.

Дагъ керчектен де балабан бир аювгъа ошай. О денъизде сув ичкен буюктен-буюк аювны анъдыра. Халкъ эфсанесинде Аювдагъ башта джанлы аюв олгъаны ве сонъунда дагъгъа чевирильгени акъкъында айтыла.

1. Аювдагъ къайда ерлешкен?
2. Онынъ устю ненен къаплыдыр?
3. Аювдагъ нени анъдыра?
4. Халкъ эфсанесинде не акъкъында айтыла?

Бириндджи ве экинджи джумлелерни язып алынъыз. Къалын созукъларнынъ астыны сызынъыз.

121-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге языннъыз. Къалын созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Кокте сыра-сыра турналар учалар.
Чокъракънынъ суву салкъын ве лезетли ола.
Меним тизем Багъчасарай шеэринде яшай.

Берильген сёзлерде къалын созукъ сеслерни нумюне боюнджа бельгиленъиз.

Учалар, чокъракъ, салкъын.

Н у м ю н е : ***учалар.***

Къалын созукъларнен кельген эджалар къалын окъулыр.

Меселя: ***сы-ныф, ме-ракъ-лы.***

122-мешгъулиет. Нокъталар ерине келишкен къалын

Араб.., учудж.., б..р, таб..н, сачт.., алт.., къаз..н, къар..лгъач, мав.., докъ..з, балкъ..рт, къарт.л, тырт.р, къ..зу, т..руп, догър..ды.

123-мешгъулиет. Окъунъыз. Аталар сёзлеринин маналарыны анълатынъыз.

Ватан — экинджи ананъ.

Къайда бирлик — анда тирилик.

Аталар сёзлерини дефтеринъизге язып алынъыз. Къалын эджалы сёзлернинъ астларыны сызынъыз. Олар насыл давушнен окъула?

11 §. Индже созукъ сеслер

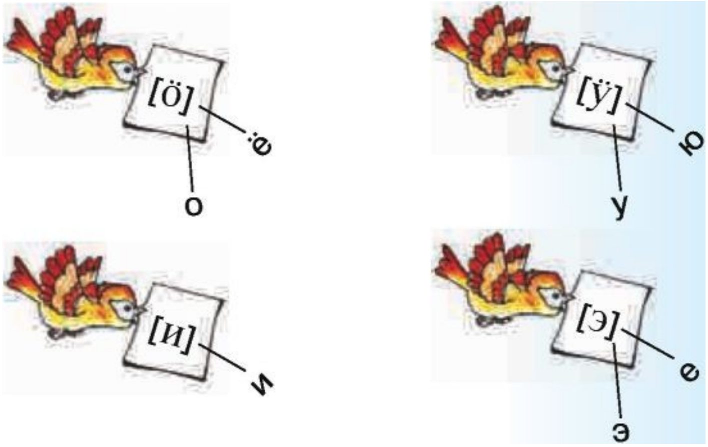

[о], [у], [и], [э] — ***индже созукъ сеслер.***
Олар языда бойле арифлернен

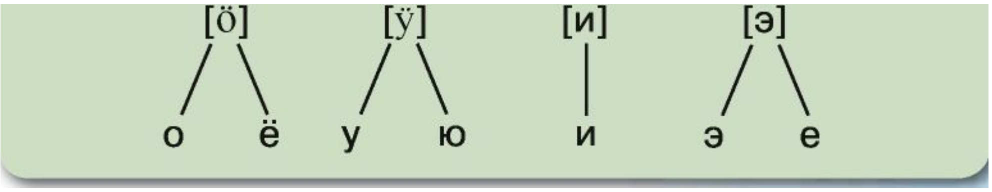

124-мешгьулиет. Окъунъыз. Индже созукъ сеслернен кельген сёзлернинъ теляффузына дикъкъат этинъиз. Оларны дефтеринъизге язып алынъыз.

Авджы, бебек, изин, башакъ, дёрт, тар, бильги, давуш, сепет, дюрбин, елькен, манълай, тиреме, еди, серник, тикен, раатлана,куле.

125-мешгъулиет. Сёзлерни догъру теляффуз этинъиз:

[б]
койдеш
тёшек
кольмек
тёгерек

[у]
ульке
курьею
чюкюндир
куньдюз

Кольмек, чюкюндир сёзлеринен джумлелер уйдурып язынъыз.

Индже созукъларнен кельген эджалар индже окъулыр. Меселя: ***ти-зе, ю-зюм, терек.***

126-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинде не акъкъында айтыла?

сейирджи

Тюневин биз Акъмесджитке бардыкъ. Шеэрнинъ медениет сарайында „Къырым" ансамблининъ концерти олды. Концертке чокъ адам кельди.

Санагъа севимли йырджыларымызчыкъты. Оларэски халкъ йырларыны гузель иджра эттилер. Сейирджилер оюнджыларнынъ чыкъышларыны да пек бегендилер.

Концертнинъ сонъунда бутюн артистлер санагъа чыкъып, „Къайтарма" оюныны ойнадылар.

Метинге серлева къоюнъыз.

Метиннинъ экинджи парчасыны дефтеринъизге язынъыз, индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Метинден схемагъа келишкен сёзни тапынъыз.

127-мешгъулиет. Нокъталар ерине индже созукъларны язынъыз.

Сельб.., д.тирмен, ишч.., учюндж.., кет..н, сип..ре, п..рнич, Экр..м, ..ким, юз..к, Эм..не, б..шинджи, т.ке.

Сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз, теляффузына дикъкъат этинъиз.

128-мешгьулиет. Нокъталар ерине келишке

... миз	... рек	... ри	де
... зе	...ре	... мир	ке
... чит	...сек	... рек	те

129-мешгъулиет. окъунъыз. Сёзлерни теляффузына дикъкъат этинъиз.

Секиз, оба, учакъ, кирмек, агъыр, адет, джыймакъ, тёшек, чий, къуру.

Агъыр, кирмек, адет сёзлерининъ схемаларыны япынъыз.

130-мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз. Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

Бильмесенъ озь тилинъни,
Огренмезсинъ илимни. Терек киби
осерсинъ, Ич бир мейва бермезсинъ.
С. Эмин

Метинде къалын я да индже созукълар зиядеми? Сиз эвде насыл тильде лаф этесинъиз? Я мектепте?

131 -мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Эльзара Кефе шеэринде яшай. О йырламагъа пек севе. Мектепте йыр тёгерегине къатнай. Анда халкъ йырларыны авесликнен огрене.

Къызчыкъ чешит фестиваллер ве йыр конкурсларында иштирак эте. Якъында Эльзара „Татлы сес" ярышында биринджи ерни къазанды.

1. Эльзара не ерде яшай?
2. Мектепте насыл тёгерекке къатнай?
3. Къызчыкъ къайда иштирак эте?
4. Эльзара къайда биринджи ерни къазанды?

Метин деки сёзлернен джедвельни толдурынъыз. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

Тек къалын созукъларнен кельген сёзлер	Тек индже созукъларнен кельген сёзлер
я-шай	Ке-фе

132-мешгъулиет. Эджалардан сёзлер япынъыз.

Кир -лыкъ

Ба -пии

Па -пи

Къар -че

Чип -гъа

Сёзлерни дефтеринъизге Къалын
язынъыз. ларнынъ астыны созукъ-
сызынъыз. 2—3 тизинъиз.

133- Джумлелерни
язынъыз

Чам ташлы ерлерде, къаялар устюнде осе. Кузь япракъларны чешит ренклерге боялады. >екир Серверге шахмат ойнамагъа огрете.

Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Къаялар, япракъларны сёзлеринде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

12 §. Дудакълы созукъ сеслер

134-мешгьулиет. Окъунъыз. Дудакъларнынъ арекетине дикъкъат этинъиз.

[О] [у]
Торун

[у] м
Учансув

[о]
хошаф

[О] [у]
достлукъ

[у] [у]
кузьгю

[о]
сёз

[о] [у]
чёмюч

[0] [у]
козьлюк

[о], [у], [о], [у] — ***дудакълы созукъ*** сеслер. Бу сеслерни айткъанда, дудакълар огге узана е тёгереклене. [а], [ы], [и], [э] — ***дудакъсыз созукълар.***

135-мешгъулиет. Метинни динъленъиз. Дудакълы созукъларнынъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Сансарчыкъ

Сансар дюльбер ве атик бир айванчыкътыр. Оны кузь айларында козетип турмакъ пек меракълыдыр. Бу накъытларда сансар ювасыны, ашайджагъыны къышкъа азырлай.

Сансарчыкъ озь ювасыны чырпычыкълардан япа. О, къарт терекнинъ къувушына пелит, джевиз, мантар, чам ве нарат урлукъларыны ташып сакълай.

Онынъ топлагъан емишлери бутюн къышкъа ете.

Догъру джевапны къайд эт.

1. Сансар насыл айванчыкъ?
   а) дюльбер ве атик;
   б) чиркин ве къоркъакъ.
2. Оны не вакъыт козетип турмакъ меракълыдыр?
   а) язда;
   б) кузь айларында.
3. Сансарчыкъ ювасыны неден япа?
   а) чырпычыкълардан;
   б) ташчыкълардан.
4. О, къарт терекнинъ къувушына насыл урлукълар ташып сакълай?
   а) богъдай, арпа, чечек;
   б) пелит, джевиз, мантар, чам ве нарат урлукъларыны.

Метинден дудакълы созукълары олгъан сёзлерни тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.

136-мешгъулиет.

1. **О** арфинен косьтерильген **[о]** ве **[б]** сеслерини догъру теляффуз этинъиз.

[О] [б] [б] [о] [б] [о]

Къой, озен, кой, къол, копек, окъув.

Бир сёзнен джумле уйдурып, дефтеринъизге язынъыз.

2. **У** арфинен косьтерильген **[у]** ве [у] сеслерини догъру теляффуз этинъиз.

[у] [у] [у] [у] [у]

Туз, учь, уча, кунеш, къуру, курек.

Озен, кунеш сёзлеринен джумле уйдурып, дефтеринъизге язынъыз.

137-мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз. ~

Беш догъмушкъа бир тончыкъ.

Оджакъ башында къуман,
козьчиклерини юмгъан.

Дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз ве дефтеринъизге язынъыз. Тапмаджаларнынъ джевапларында къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

138-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген арифлер насыл дудакълы созукъ сеслерни ифаделегенини нумюне боюнджа язып косьтеринъиз.

Нумюне: голь — г[б]ль

гуль —
козь —
омуз —
урба —

окълав —
къомшу —
оглюк —
уч юн джи —

139-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Денъиз ёллары

Къырым ялысында **чокъ** аджайип шеэрлер бар: Ялта, **Алупка,** Алушта, Гъурзуф ве башкъалары. Бу шеэрлерге **денъиз** ёлларынен де бармакъ мумкюн. Бунынъ ичюн теплоход, **геми,** катерлер къулланыла. Акъяр скелесинде балабан гемилер токътай. Мында арбий гемилер де бар.

■•гй 1. Къырым ялысында насыл шеэрлер бар?
2. Бу шеэрлерге ненен бармакъ мумкюн?
3. Акъяр скелесинде нелер токътай? ***г~Гг*** 7 \
I]

Сиз Къырымнынъ къайсы шеэрлерине бардынъыз? Икяе этинъиз.

Къайд этильген сёзлерде созукъларны нумюне боюнджа талиль этинъиз:

Н у м ю н е :

Къырым
ы — [ы] сеси, созукъ, къалын, дудакъсыз;
Чокъ
о — [о] сеси, созукъ, къалын, дудакълы.

140-мешгъулиет. Тапмаджаны окъунъыз. /

Къуру ер де юрьмез, ***I /***
Аягъы ергетиймез. ?

Сёзлерде созукъ сеслерни бельгиленъиз. Бу сеслер насыл арифлернен ифаделенген?

Бойле джевап беринъиз:

Къуру — эки эджалы сёз;

[у] — созукъ сес, къалын, дудакълы, сёзде уарфинен ифаделенген.

141-мешгъулиет. Эджалардан сёзлер тизинъиз. Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз. Дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Тор -топ

Къар -гъай

Чё -къурт

Бал -кюч

142-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Торгъайлар озь юваларыны инсан эвлери янында ясайлар. Бутюн яз олар балаларыны боджеклернен бакъалар. Кузьде пек чокъ къушлар дженюпке учып кетелер. Торгъайлар исе янымызда къалалар. Оларны эр бир сокъакъта корьмек мумкюн.

Торгъайлар къышта да озьлерине ем тапалар. Амма эр ер къарнынъ тюбюнде къалгъанда торгъайлар пек къыйналалар. Бу вакъытта къушларгъа адамларнынъ ярдымы пек керек!

1. Торгъайлар юваларыны къайда ясайлар?
2. Олар балаларыны ненен бакъалар?
3. Кузьде къушлар къайда учып кетелер?
4. Торгъайлар исе не япалар?
5. Олар не вакъыт пек къыйналалар?
6. Къушларгъа кимлернинъ ярдымы керек?

Биринджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Мектебимизде ана-бабалар топлашувы олды.
Биз байыр тёпесине чыкътыкъ.
Мен къардашыма меракълы китап багъышладым.
Биз Украина девлетинде яшаймыз.

/Т» Бириндджи джумледе къайд этильген созукъларны нумюне боюнджа талиль этинъиз:

Нумюне: ***е — [э] — созукъ сес, индже, дудакъсыз.***

144-мешгъулиет. Сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз. Дудакълы созукъларны къайд этинъиз. Олар насыл сеслерни бильдире?

Комюр, юзюм, къоба, юзьбез, чёмюч, учурым, отургъыч, буюк.

Сёзлерде созукъ сеслерни нумюне боюнджа язынъыз: ***комюр — к[о]м[у]р;***
юзюм — [йу]з[у]м.

Эки сёзнен джумлелер уйдурып язынъыз.

13 §. Е, Ё, Ю, Я арифлери

[йэ] [йэ] Ель — ер	[йу] [йу] юрт — юва
[Йо] [Йо] Ёл — ёкъ	[йа] [йа] ярдым — ярын

Е, ё, ю, я арифлери сёзнинъ башында къач сес бильдирелер?

145-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Мерь-ем, дерь-я, Зуль-фи-е, къу-ю, къа-я, зи-я-фет, а-юв, ё-сун.

Эджа башында ***е, ё, ю, я*** арифлери къач сес бильдирелер?

Сёз я да эджа башында **е, ё, ю, я** арифлери эки сесни бильдирелер.

е ё ю я

[йэ] [йо] [йу] [йу] [йа]

[йэ] [йо] [йу] [йу] [йа]
Меселя:_е-ди, ён-гъа, ю-къу, ю-зюк, бе-яз

1***46-мешгъулиет.*** Джумлелерни язып алынъыз.

Чобан къойларны **яйлагъа** айдады. Къуш **юваларыны** бозманъыз. Ишчилер **ёлны** тюзетелер.
Енгиль юкни ташымакъ къолай.

Къайд этильген сёзлерде [йа], [йу], [йо], [йэ], [йу] сеслери насыл арифлернен ифаделенген? Арифлернинъ астыны сызынъыз.

147-мешгъулиет. Берильген сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз. Эки сесни бильдирген созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Ёлджу, ютум, ярыкъ, тюневин, илядж, етмиш, тютюн, юрек, яйла, юваш, япракъ, ёргъан, тезья, козьлюк, юмрукъ.

148-мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Ресимлер ерине сёзлерни язынъыз. Эки сесни бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

Азбарымызда терен бар.

Мен Якъуп достумдан алдым

Торгъай эв сачагъында ясады.

Эреджеп мышыгъына берди.

149-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Мышыгъымнынъ козю мавы, мыйыгъы **беяз.**
Меннен ойнай, меннен **юкълай,** къыш, баарь ве **яз.**
Озю йымшакъ, пекде **юваш,** оны пексевем.
Е >ир **ярамай** адети бар, хурулдай бираз.
Мышычыгъы

А. Велиев

Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Эки сесни бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

150-мешгьулиет. Ашагъыдаки сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген арифлер къач сесни бильдирелер? Сёзлерни нумюне боюнджа язынъыз.

Н у м ю н е: ***енъ — [йэ]нъ***

ютум —	юрек —
етмиш —	ёргъан —
япракъ —	етер —

Эки сёзнен джумле уйдурып язынъыз.

151 -мешгъулиет. Тапмаджаларны дефтеринъизге язып алынъыз. Нокъталар ерине **я** я да **а** арифлерини язынъыз.

А..гъы ёкъ — къач..,
Къ..наты ёкъ — уч.. .
(Будут)

Сув устюнде ..та, Озю де сув олып акъ...
(Буз)

Бир ерде ..теш ..на,
Бутюн дюнь..ны къыздыр.. .
(Кунеш)

Ёкъ, ерде, яна сёзлеринде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

152-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Биз ягъмурдан сакъланмакъ ичюн терек астына турдыкъ.
Чёль тарафтан салкъын ельчик эсе.

Аланлыкъта ювез салкъымлары къырмызы фенерлер киби яналар.

Авалар сувугъан сонъ ёллар бузлады.

Сёзлерде эки сесни бильдирген арифлерни тапып, астыны сызынъыз.

Д ***153-мешгъулиет.*** Метинни динъленъиз.

Салгъыр озени

Къырымда чокъ озенлер бар. Олардан энъ узуны Салгъыр озенидир. О, Акъмесджит шеэрининъ орта-сындан кече. Салгъыр озени шеэрни пек яраштыра. Озен бою оськен сюгют тереклери ве дюльбер копюр- лер шеэрге гузеллик къошалар.

Адамлар Салгъыр бою кезинмеге севелер.

Догъру джевапны къайд эт.

1. Къырымда нелер бар?
   а) чокъ озенлер;
   б) янъы эвлер.
2. Салгъыр озени къайдан кече?
   а) койнинъ кенарындан;
   б) Акъмесджит шеэрининъ ортасындан.
3. Шерге гузелликни нелер къоша?
   а) юксекбиналар;
   б) сюгют тереклери ве дюльбер копюрлер.
4. Адамлар къайда кезинмеге севелер?
   а) шеэрнинъ багъчасында;
   б) Салгъыр бою.

Яраштыра, бою сёзлеринде къач ариф ве къач сес бар?

Къырымда даа насыл озенлер бар?

Адларыны дефтеринъизге язынъыз.

154 - Джумлелерни язынъыз

Чамнынъ япракълары бутюн йыл ешиль ола. Мемет меним энъ якъын достум. Ёл бою юксек сельбилер осе. Къарынджа юваларыны бозманъыз.

Сёзлерде эки сесни бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

155-мешгъулиет. Окъунъыз. Шиирни акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

Огренмеге, **бильмеге** Чешит **тиль** чокъ.
Лякин Ана тилинден **Якъын** тиль ёкъ.
Э. Керменчикли

Къайд этильген сёзлерде къач сёз ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

156-мешгъулиет. Озен акъкъында тапмаджаларны окъунъыз.

1. Ёкътыр аягъы, къолу,
Озю юре.
Узундыр онынъ ёлу, Иш
беджере.

2. Акъабере — ичбитмей, Кете бере — ёл битмей.

Бегенген тапмаджаны дефтеринъизге язып алынъыз.

157-мешгьулиет. Метин ни окъунъыз.

Берекет байрамы

Дервиза — бу кузь ве берекет **байрамыдыр.** Дервиза куню адамлар асрагъан **емишлерининъ** энъ **яхшыларыны сергилерде** нумайыш этелер. Байрам куню халкъ мейданда топланып, йырлай ве ойнайлар. **Яшлар** чынъ ве манелер айтышалар. Мейданда къошу ве куреш ярышлары кечириле.

1. Дервиза бу насыл байрам?
2. Адамлар асрагъан емишлерини къайда нумайыш этелер?
3. Халкъ мейданда топланып, не япа?
4. Мейданда насыл ярышлар кечириле?

Сиз яшагъан ерде дервиза байрамы насыл отькерильгенини икяе этинъиз.

Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Бу сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

158-мешгъулиет. Нокъталар ерине керек олгъан арифни язынъыз.

С..т, терби..ли, . ваш, ..нгиль, ..лакъ, бе..яз, д..льбер, юз..м, ом..р, ком..р.

Эки сесни бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

159-мешгъулиет. Окъунъыз.

Мавы, яйла, зельзеле, гульдесте, ютум, ялы, къувурчыкъ, къая, толды, ювды.

Сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтып, нумюне боюнджа язынъыз.

Н у м ю н е:

Мавы — 4 сес, 4 ариф;

Ювды, гульдесте сёзлеринен джумлелер тизинъиз.

160-мешгъулиет. Къайсы сёзлерде **[й]** сеси сакълангъан? Тапынъыз. Бу сёзлерни болип, эджаларгъа язынъыз.

Не вакъыт ***е, ё, ю, я*** арифлери эки сесни бильдире?

161 -мешгьулиет. „Эдебий окъув“ дерслигинден **е, ё, ю, я** арифлери олгъан сёзлерни тапып, дефтеринъизге язып алынъыз. Сёзлерде бу арифлер къач сесни бильдирелер?

14 §. Э арфи

162-мешгъулиет. Ашагъыдаки сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

Эдем, эрте, эльва, шеэр, эмдже, эмен, зеэр, Эшреф, Эдибе, эджа.

Сёзлерни эджаларгъа больгенде, **э** арфи къайда къалды: эджанынъ башындамы, ортасындамы, ёкъса сонъундамы?

Э арфи ялынъыз эджа башында языла.
М е с е л я: ***э-рик, ше-эр.***

163-мешгъулиет. Догъру окъунъыз. Къайд этильген арифлер къач сес бильдире?

[э] [йэ]
Эль — ель эди — еди
эмек — емек энъ — енъ

[э] [йэ]
элли — елли эм — ем эр — ер

Энъ, енъ сёзлеринен джумлелер уйдурып язынъыз.

164-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

эульбуль

Эскендер айванат багъчасында бульбуль корьди. Эвге келип, корьген къушчыкъны пластилинден ясамагъа башлады. Бир сааттен сонъ элиндеки пластилин дюльбер ешиль къушкъа чевирильди. Дерсинъ, джанлы!

Саба Эскендер бедиий студиягъа келип, япылгъан къушны тёгерек ёлбашчысы Гульнаргъа косьтерди. Гульнар къушнынъ дюльберлигине сукъланып:

— Озюнъ яптынъмы? — деп сорады.

— Озюм!

— Аферин! Энди амелий санат тёгерегине фааль къатна да, озь усталыгъынъны арттыр.

А. Къаралезлиден

Суаллерге джевап беринъиз. Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

1. Эскендер айванат багъчасында не корьди?
2. Эвге кельген сонъ Эскендер не япты?
3. Гульнар веЭскендернинъсубетини метиндентапып, ифадели окъунъыз.

Джумлелердеэарфинен кельген сёзлерни сызынъыз. Бу сёзлерни эджаларгъа болип айтынъыз. Олар насыл созукъларнен кельгенини анълатынъыз.

Сен раатлыкъ куню сыныфдашларынънен берабер айванат багъчасына бардынъ. Сыныфта анда корьгенле- ринъизни бири-биринъизден сорап билинъиз.

Субетнинъ планы:

1. Сен тюневин айванат багъчасына бардынъмы?
2. Насыл айванларны корьдинъ?
3. Олардан къайсы бирини бегендинъ? Не ичюн?
4. Корьген къушларнынъ адларыны билесинъми?

165-мешгъулиет. Ресимлерге бакъып, икяетизинъиз.

Айшенинъ кунь тертиби

Не ичюн кунь тертибине риает этмек керек? Озь фикринъизни язып бильдиринъиз.

***166-мешгъулиет.* Э** арфинен башлангъан къыз е огълан адларыны хатырлап, эки сырагъа язынъыз.

Нумюне: къыз адлары: огълан адлары:

Эмине Эдем

15 §. Янъгъыравукъ ве сагъыр тутукъ сеслер

167- мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген арифлернинъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Чифт берильген сёзлернинъ маналары фаркълымы? Анълатынъыз. *Агъа, акъ* ... инен джумлелер уйдурып язынъыз.

гуль — куль аз — ас

агъа — макъас — магъаз

Тутукъ сеслер ***янъгъыравукъ*** ве ***сагъыр*** олалар. Янъгъыравукъ тутукълар давушнен, сагъыр тутукълар исе шувултынен айтыла.

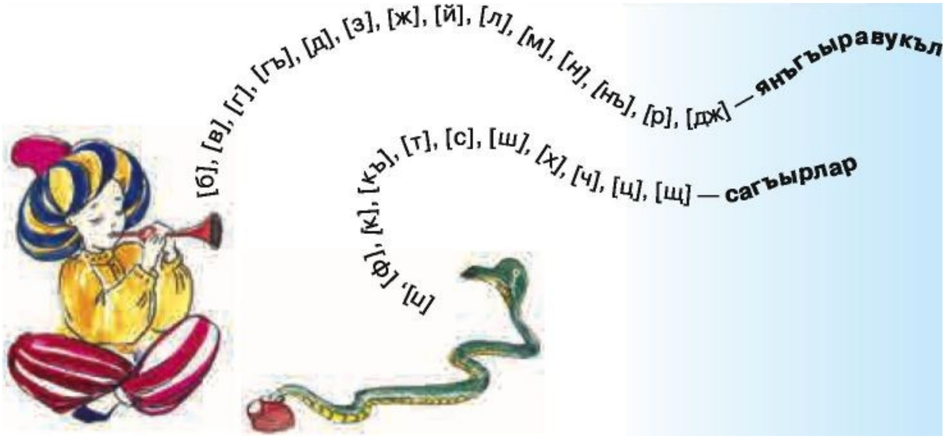

168- мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Янъгъыравукъ ве сагъыр тутукъларны айтынъыз.

Къапу, оюнджакъ, чалы, аякъкъап, шал, таракъ, къошгы, назлы, мор, къарт, макъас, мевзу, чамур, магъданоз, долма, джами, пугъу, аскъыч, ешиллик, зенгин.

169- мешгьулиет. Тезайтымны окъунъыз. Тез айтып оласынъызмы?

Эчки пичен парчасыны тапты, къапты, Саиби пенджереден кулип бакъты.

Дефтеринъизге язынъыз.
Янъгъыравукъ созукъларнынъ астыны сызынъыз.

170- мешгъулиет. Окъунъыз. Сёзлернинъ дикъкъат этинъиз.

Бай — пай дерс —
терс ягъа —
якъа джам —
чам

алды — алты
азыр — асыр
дам — там
ад — ат

Къайд этильген тутукълардан къайсы бири давушнен, къайсы бири шувултынен айтыла?
Эки сёзнен джумле уйдурып язынъыз.

8 янъгъыравукъ сеснинъ сагъыр чифти бар:

[б], [в], [г], [гъ], [д], [ж], [з], [дж] — янъгъыравукъ тутукълар

[п], [ф], [к], [къ], [т], [ш], [с], [ч] — сагъыртутукълар

171 -мешгъулиет. Сёзлерни язып алынъыз. Нокъталар ерине ***б*** я да ***п*** арифлерини языньыз.

То.., мешре..е, кита.., кир..и, джыла.., ко..ете, ко..чек, дже.., къа..акъ, ко..юр, къа..лан, мектю.., Э..азер, Зе..иде.

172-мешгъулиет. Сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язып алынъыз.

гъ сыгъын ***къ сувукъ***

Сувукъ, сыгъын, сызыкъ, пармакъ, дагълы, ёнгъа, зевкълы, къараджа, къасаба, чагъала.

Сагъыр тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

173-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Янъгъыравукъ тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

Балалар ресим сызмагъа севелер.
Селимнен Керим сазагъан яптылар.
Дагъ чокъракъларынынъ сувлары пек файдалы.
Ялы боюнда къыш йымшакъ, яз исе сыджакъ ола.

174-мешгъулиет. Окъунъыз.

Кобете

Бугунь Эмине анасына кобете пиширмеге ярдым этти. Согъан темизледи, этни къыйма машнасындан чыкъарды. Анасы хамыр басты, кобетени фурунда пиширди.

Уйледе Эминенинъ бабасы ве Амет агъасы иштен кельдилер. Эмине сыджакъ кобетени софрагъа къойды. Олар берабер ашамагъа отурдылар. Кобете пек лезетли олды.

1. Эмине анасына не пиширмеге ярдым этти?
2. О не япты?
3. Уйледе кимлер иштен кельди?
4. Эмине сыджакъ кобетени къайда къойды?

Метиннинъ биринджи парчасыны дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

Софра, кобете сёзлеринде насыл тутукъ сеслер бар?

Бойле джевап беринъиз:

Софра сёзюнде ***[с]*** *свои — тутукъ, сагъыр;*

[ф]сеси —...,

175-мешгьулиет. Сёзлерни язып алынъыз. Нокъталар ерине ***в*** я да ***ф*** арифлерини къоюнъыз.

А..ДЖЫ, ю..а, э..сане, ше..тали, у..акъ, тю..ек, къа..урма, да..а, ..айда, Фе..зие, А..изе.

176-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Ап янакълы алмалар Бизге
кулип бакъалар. Валдай
татлы армутлар Къокъу
сачып туралар.

С. Усейнов

Дефтеринъизге язып алынъыз. Янъгъыравукъ тутукъларнынъ астыны бир сызыкънен, сагъыр тутукъларнынъ астыны исе эки сызыкънен сызынъыз.

177-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Багъчада

Къача, Бельбек ве Къарасув озенлери бойларында гузель багъчалар бар.

Бу багъчаларда алма, армут, эрик, зердали, шефтали ве башкъа мейва тереклери осе. Койлюлер эр йыл вакътында тереклернинъ тюбюни къаза ве суваралар. Оларны пытай ве иляджлайлар.

Мейвалар пишкен сонъ пытакълар агъырлаша ве саркъалар. Пытакълар сынмасын деп, багъчаджылар бутюн тереклерге чаталлар къоялар.

1. Къайсы озенлер бойларында гузель багъчалар бар?
2. Багъчаларда насыл мейва тереклери осе?
3. Койлюлер эр йыл не я пал ар?

4. Багъчаджылар тереклерге не ичюн чаталлар къоя?

Биринджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Озен адларынынъастыны сызынъыз. Бу сёзлерде олгъан сеслерни нумюне боюнджа тал иль этинъиз.

Н у м ю н е :

Къача — 4 сес, 4 ариф

къ — [къ] сеси, тутукъ, сагъыр;

а — [а] сеси, созукъ, къалын, дудакъсыз;

ч — [ч] сеси, тутукъ, сагъыр.

178-мешгъулиет. Окъунъыз.

Севги дуйгъусы

Мен озюмни бахтлы саям, чюнки мен Къырымда догъдым ве яшайым. Къырым аджайип ве тылсымлы бир улькедир. Мында эр бир ташнынъ, къаянынъ, озенчикнинъ озьтарихы бар.

Къырымгъа севги дуйгъусыны манъа къартбабам ашлады.

Метинни дефтеринъизге язып алынъыз. Сагъыр тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

16 §. ГЪ, КЪ, НЪ, ДЖ арифлери

179-мешгъулиет. Ресимлерде нелерни коресинъиз? Айтынъыз.

Бу— СО...ЭН

Бу — ...азан.

Бу ча... .

Бу — ...евиз.

Предметлернинъ адларыны дефтеринъизге язынъыз. Нокъталар ерине насыл арифлерни яздынъыз?

Гъ, къ, нъ, дж арифлери къырымтатар тилине хас олгъан сеслерни ифаделейлер. Олар эки бельгинен язылса да, бирер сесни бильдире.

180-мешгъулиет. Окъунъыз. Бу метинде не акъкъында айтыла?

Азбарымызда балабан джевиз тереги осе. Бу йыл онынъ джевизлери пек чокъ олды. Къабугъы чатлакъ джевизлер ерге тюшип башладылар.

Джумаэртеси куню бабам, Джемиле тэтам ве мен джевизлерни джыйдыкъ. Бабам узун таякънен терекнинъ пытакъларыны къакъты. Биз исе ерге, отлар ичине тюшкен джевизлерни чувалгъа толдурдыкъ. Бабам ишимизни бегенип, бизни макътады.

Метиннинъ экинджи парчасыны гъайрыдан окъунъыз ве онъа серлева къоюнъыз.

Джевизлерни не вакъыт джыялар?

Сизинъ азбарынъызда насыл тереклер осе?

Метинден джарфи олгъан сёзлерни язып алынъыз.

181 -мешгъулиет. Тапмаджаны дефтеринъизге язып алынъыз. ***Къ*** арфининъ астыны сызынъыз.

Дёрт аякълы, туякълы,
Бою алчакъ.
Юнюнден анам оре
Чорап ве къолчакъ.

182-мешгъулиет. Сёзлерни язып алынъыз. Нокъталар ерине ***гъ*** арфини язынъыз.

Къар..а, ба.., дал..а, сы..ын, тор..ай, са.., сы..ыр, ма..аз, са..ыр, со..ан, до..ру.

Эки сёзнен джумлелер уйдурып, дефтеринъизге язынъыз.

Гъ, къ арифлери сёзнинъ башында, ортасында есонъунда язылалар.

183-мешгъулиет. Окъунъыз. Тез айтмагъа огренинъиз. Сёзлер насыл арифнен башлана?

Къартбабам къаргъаны къорадан къувды, Къоркъудан къаргъа къанатын къырды.

Тезайтымны дефтеринъизге язып алынъыз. ***Къ, гъ*** арифлерининъ астыны сызынъыз.

0)

184-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз. **Гъ, къ, нъ, дж** арифлери олгъан сёзлерни язып алынъыз. Олар насыл сеслерни бильдире, языда косьтеринъиз.

[къ]

Н у м ю н е : ***Къадимий, ...***

Давул — бу пек къадимий чалгъы алети. Бизим къорантамыз пек муаббет яшай.
Денъизден салкъын ельчик эсе.
Балалар шенъ йырлайлар.
Эвимизнинъ янында джылап осе.
Дюньяда энъ балабан осюмлик — терек.

муаббет

185-мешгъьулиет. Сёзлерни окъунъыз. ***Нъ*** арфининъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Кенъ, манълай, енъ, танълай, онъа, онъ, онынъ, къонъуз, энъ, энъсе, янъы, танъ.

O

Сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язынъыз.

Нум юне:

нъ — *сёз ортасында:*

нъ — *сёз сонъунда:*

нъ арфи сёзнинъ ортасында ве сонъунда языла. М е с е л я: денъиз, манъа, шенъ, бенъ.

.

186-мешгъулиет. *Бу не?* Ресимлерге бакъып, беринъиз. Эки сёзнен джумлелер

Дж... Ин..ир Иля... Дж...

Дж арфи сёзнинъ башында, ортасында ве сонъунда языла. Ондан сонъ эм къалын, эм индже созукълар келе. Меселя: джами, боджек, илядж.

187- мешгъулиет. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Индже созукъларнынъ астыны бир сызыкънен, къалын созукъ- ларнынъ астыны исе эки сызыкънен сызынъыз.

Дагъджы, инджир, экинджи, боджек, джума, боюнджакъ, джыймакъ, меджлис, джам, языджы, инджи, бордж, Джафер, онунджы, тадж, джаймакъ.

188- мешгьулиет. Джумлелерни дефтеринъизге кочюри- нъиз. Къайд этильген сёзлерде къач созукъ сес зе къач тутукъ сес олгъаныны айтынъыз. ***(г______„ >***

Къырым дагълары яйлаларынен зенгиндир.
Бир кунь **дагъджы** орманда **сыгъын** баласыны тапты.
Мектепнинъ **янында** буюк **багъча** бар.
Сыджакъ улькелерде ич бир вакъыт сувукъ олмай.

189- мешгъулиет. Ашагъыда берильген сёзлерни эки сыра- гъа язынъыз.

Н у м ю н е : ***джы*** ***джи***

джылт ***джигер***

Джылт, джигер, къыджыткъан, демирджи, джилек, тикиджи, джылап, фидеджи, учуджы, оюнджы, джиан, чалгъыджы.

Зенаат бильдирген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

190-мешгьулиет. „Эдебий окъув” дерслигинден **гъ, къ, нъ, дж** арифлеринен кельген дёртер сёз тапып, дефтеринъизге язынъыз.

17 §. Ч, Ш арифлери

191 -мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Чызма, ольчемек, ачыкъ, чиркин, чорап, чавдар, чырчырна, чий, чынъ, кичик, чанъ, чиркий, чиленгир, чайнамакъ.

Ч арфинден сонъ къалын я да индже созукълар келе? Сёзлерни нумюне боюнджа язып алынъыз:

Н у м ю н е : ***чы*** ***чи***

чызма ***чиркин***

192-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Ешиль, шиир, чамашыр, ашыкъмакъ, тешик, пиширмек, шырылды, мышыкъ, шише, шималь, ярашыкълы, шимди, нешир.

Ш арфинден сонъ насыл созукълар келе?

Сёзлерни нумюне боюнджа язып алынъыз.

Н у м ю н е : **шы** **ши**

къашыкъ ***бешик***

Ч, ш арифлеринден сонъ эм къалын, эм индже созукълар келе.

Меселя: ***череп, чалы, шорба, шербет.***

193- мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Нокъталар ерине ыядаи арфини язынъыз.

Мавиле ч..пчелерге ем бере.

Бабам базардан янъы ч..зма алды.

Меним эки къардаш..м бар.

Алиме анасына аш пиш..рмеге ярдым этти.

194- мешгьулиет. Нокъталар ерине **у** я да ***ю*** арфини язынъыз. Къалын созукъларнынъ астыны бир сызыкънен, индже созукъларнынъ астыны эки сызыкънен сызынъыз.

Ч..вал, ч..й, ч..л, ич..н, ч..къур, ач..в, ч..кюндир, ч..рюк, ч..букъ, Ч..НКИ, коч..рмек. ✓-------------------»—\

чюкюндир

195-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Бир китап бинъ адамны огретир.

Ишкир иш къыдыра, тенбель аш къыдыра.

Аталар сёзлеринден тек индже созукълары олгъан сёзлерни язып алынъыз.

Нумюне: *Бир, ..., ..., ...*

18 §. Йымшакълыкъ ишарети (ь)

196-мешгъулиет. Ресимлерге сёзлерни бакъып, ринъизге толу язынъыз.

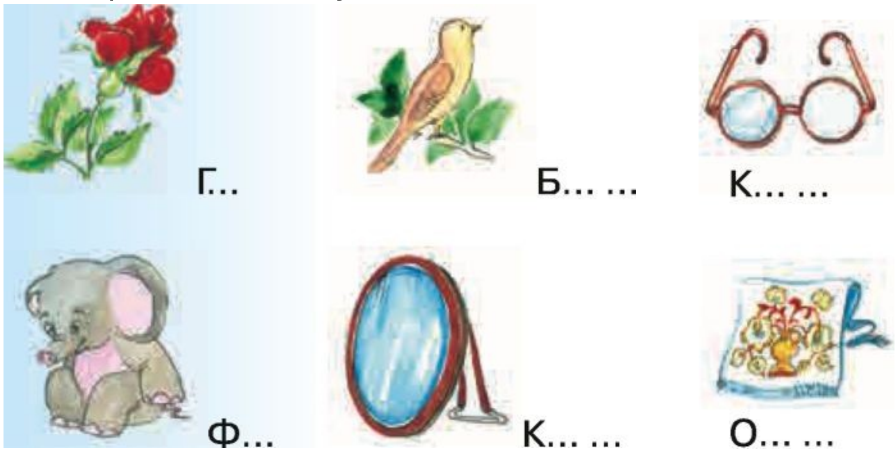

Бу сёзлернинъ эписинде йымшакълыкъ ишарети (ь) бар.

Йымшакълыкъ ишарети (ь) ич бир тюрлю сес бильдирмей.

197-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Нокъталар ерине йымшакълыкъ ишарети ***(ь)*** язынъыз.

Мен мектепке эрте кел..дим.
Бел..бек озени Фоти-Сала коюнден кече.
Къурназ тил..ки койге тавукъ хырсызламагъа келе.
Эл..маз къардашым уч., яшыны толдурды.

Эрте, къурназ сёзлерининъ схемаларыны япынъыз.

198-мешгъулиет. Окъунъыз. Сёзлернинъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Гуль	кунь
голь	козь
чёль	куль
тель	бель

Къайд этильген арифлер насыл сеслерни ***у}*** ифаделейлер? Дефтеринъизге нумюне боюнджа язып косьтеринъиз.

Нум юне:

Гуль — [у], голь — [о],.....

199-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Анам тикти бир кольмек,
Устюне япты орьнек.
Кольмеколды пекдюльбер,
Бегенелер корьгенлер!

М. Сеттарова

Йымшакълыкъ ишарети (ь) эджаларгъа болип олгъан сёзлерни язынъыз.

Бу сёзлерде созукълар насыл сеслерни бильдирелер?

Эджалар къалын я да индже окъулыр?

200-мешгъулиет. Джумлелерни кочюрип язынъыз. Йымшакълыкъ ишарети (ь) олгъан сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

Мен тюкяндан отьмек алдым.

Дюньяда энъ буюк айван — кок кит.

Акъшамлары Гульнар китап окъумагъа севе.

Къырымтатарларнынъ дюльбер ве зенгин тили бар.

201 -мешгъулиет. „Тильки ве къаргъа” масал ындан парчаны динъленъиз.

Пенирни алмакъ ичюн тильки айнеджилик тюшюне. О яваштан чамнынъ тюбюне келе де, къаргъагъа бакъып, муляйим сеснен бойле айта:

— Ва-а-ай! Мераба, джаным къаргъам. Сени чокътан корьмеген эдим. Не къадар гузель, дюльбер олгъансынъ. Не гузельдир герданынъ, эля козьлеринъ, сия къанатларынъ, аджайип сесинъ. Эгер сен йырласанъ, бульбуллерни бастырырсынъ. Йырла, джаным, динълейим, гонълюмни хош этейим!

Бойле сёзлерни эшиткен къаргъа къувангъанындан йырлайджакъ олып, „къар-р-р-р!" дегенде, пенири тюше.

Тилькиге де бу керек. О пенирни алып, къачып кете.

Догъру джевапны къайд эт.

1. Тильки не ичюн айнеджилик тюшюне?
    а) къаргъаны тутмакъ ичюн;
    б) пенирни алмакъ ичюн.

2.

Тильки къаргъагъа насыл сеснен мураджаат эте?

   а) къаба сеснен;
   б) муляйим сеснен.

3. Тилькининъ сёзлерини эшиткен къаргъа не япа?

   а) учып кете;
   б) къувангъанындан йырлайджакъ ола.

Метинден йымшакълыкъ ишарети (ь) олгъан сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз. Бу сёзлерде къач ариф ве къач сес олгъаныны айтынъыз.

202-мешгъулиет. Сёзлерни ойле денъиштиринъиз ки, эки ***л*** арфи ян-янаша кельсин. Дефтеринъизге язынъыз.

Суаль — суаллер мисаль ”...
тель —...
тиль —...
сель —...
бульбуль —...
эбабиль —...

Йымшакъ айтылгъан **л** арфинден сонъ йымшакълыкъ ишарети **(ь)** язылa. Эки **л** арфи арасында йымшакълыкъ ишарети (ь) язылмай. М е с е л я: ***чёль — чёллер, ель — еллер.***

203-мешгьулиет. Берильген сёзлерни язып алынъыз. Йымшакълыкъ ишаретини (ь) тюшюрип, ***и, ю*** созукъларыны къойып, нумюне боюнджа язынъыз.

Тиль — тили
бель—...
эль—...
мисаль—...
гуль — гулю
козь—...
голь—...
чёль—...

Йымшакълыкъ ишаретинен (ь) биткен сёзлерге созукъ сеслер къошулса, йымшакълыкъ ишарети (ь) язылмай.

М е с е л я: ***озь — озю, усть — устю.***

204-мешгъулиет. Тапмаджаларны

Устю —
пулчыкъ, ичи —

Озь эвини
аркъасында

Къалын созукъларнен кельген сёзлерни бир сырагъа, индже созукъларнен кельген сёзлерни исе экинджи сырагъа язып алынъыз.

Бу сёзлерде йымшакълыкъ ишарети (ь) язылa.

Корьмек кельме к
кульмек юрьмек
косьтермек

орьмек
отьмек
кочьмек
дюльбер
дюльгер

205-мешгъулиет. Нокъталар ерине йымшакълыкъ ишаре- тини ***(ь)*** язынъыз. Экинджи джумледе индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

1. Фестинал.те чешит мемлекетлерден балалар кел..ди. 2. Ёл ишаретлери айдавджыгъа ве ёлджугъа насыл зе къайда кетмекни кос..терелер. 3. Гол..нинъ этрафында кестане, сел..би, къавакъ, джевизтереклери осе. 4. Эмджем 0з..бекистандан Къырымгъа коч..ти.

206-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге кочюринъиз. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни язынъыз.

Мен бугунь нагъышлы ... кийдим.
Оджаталебеге ... берди.
Мен ... коюмни пексевем.
Баарьде чёллер, дагълар ... ола.

озь ем-
ешиль су
аль
кольмек

МЕТИН

19 §. Метин акъкъында малюмат

207-мешгъулиет. Окъунъыз.

I. 1. Бугунь къар ягъды. 2. Орманда чокъ къушлар яшай. 3. Сансарчыкъ къышта аяздан да, рузгярдан да къоркъмай. 4. Айшенинъ анасы чебер тикиджидир.

II. Бугунь къар ягъды. Асан урбаларыны кийип, азбаргъа ойнамагъа чыкъты.

Азбарда балалар шамата къопарып, къарнен ойнай эдилер.

— Айдынъыз, къарбаба ясайыкъ, — деп багъырды Асан.

— Айдынъыз! — деп къычырышты балалар. Балалар къарбабаны тез яптылар. Оларнынъ юзьлеринде къуванч бар эди.

@ Къайсы бирине метин демек мумкюн? Метинге серлева къоюнъыз.

Бири-биринен манаджа багълы олгъан джумлелерге ***метин*** дейлер. Метинде джумлелер бел л и бир тертипте ерлеше. Метинге серлева къоймакъ мумкюн.

208-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Озен устюнден тар копюрчик кече эди. Бу **копюрде** эки эчки бири-бирине къаршы кельди. Олар бири- бирине **ёл** бермеге истемедилер. **Тюртюшмеге** баш- ладылар. Инат эчкилер экиси де озенге йыкъылдылар.

Метинде не акъкъында айтыла? Не ичюн эчкилер озенге йыкъылдылар?

Къайд этильген сёзлерни язып алынъыз. Дудакълы созукъларны бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

209-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз. Серлева къоюнъыз.

Къар япалакълана, Къушчыкълар да
сакълана. Сокъакъларны курейик,
Къушларгъа ем берейик.

Къар япалакълана, Балачыкълар
зевкълана. Къар бораны уфюрте, Аяз
бизни секирте.

З. Аппазова

Биринджи ве экинджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

Эр бир метиннинъ ***мевзусы*** ола. Метинде джумлелер бир фикирни бильдирелер. Метиннинъ мевзусы серлевада акс олуна.

210-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Экинджи сыныфта окъугъан Сание ана тили дерсини пекбегене. Эм оны авесликнен огрене. Сание янъы бир сёз эшитсе, оны мытлакъа лугъат дефтерчигине яза.

Бугунь дерсте оджасынынъ къаргъа акъкъында айткъанлары онъа пек тесир этти. Оджа тахтагъа къаргъанынъ ресимини асты да:

— Балалар, билесинъизми, бу къуш бизим ана тилинде

сёйлене. Къаргъа беяз къаргъа бакъып „къар- къар" дей, — деди.

Сание шашты ве озь-озюне: „Вай, къуш бизим тилимизде сёйлене экен! Демек, мен де озь ана тилимизни даа да яхшы огренмелим", — деди.

Н. Керичлиден

1. Сание насыл дерсни пек бегене?
2. Сание янъы бир сёз эшитсе, не япа?
3. Оджанынъ сёзлери Саниеге насыл тесир этти? Метинден тапып окъунъыз. Сонъки абзацны дефтеринъизге кочюринъиз.

211 -мешгъулиет. Шиирни дефтеринъизге язынъыз. Дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Торгъай сабырлы бир къуш, Кельсе биле сувукъ къыш, Аякълары сызламай, Озю ич де бузламай.

Э. Усеин

Шиирдеки сёзлернен джедвельни нумюне боюнджа толдурынъыз:

Бир эджалы сёзлер	Эки эджалы сёзлер	Учь эджалы сёзлер
бир	тор-гъай	са-быр-лы

212-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Кирпи

Кирпи **уфачыкъ** бир айвандыр. О, дагъларда, орманларда, багъчаларда яшай. Онынъ тени **тикенли ола.** Тикенли урбанынъ файдасы буюк. Бу урба оны душманларындан къорчалай. Олар онынъ тенине токъунмайлар.

Кирпи пек ишкир айван. О, япракълар ташып, ювасына тёшей. Пишкен армут ве алмаларны пек севе.

Къышта кирпи терен юкъугъа дала. Эрте баарьде исе юкъудан уяна.

Метинде не акъкъында айтыла? Метин къач абзацтан ибарет? Метиннинъ биринджи парчасыны язып алынъыз.

Къайд этильген сёзлернинъ схемасыны япынъыз.

213-мешгъулиет. Окъунъыз.

Халкъымыз пек ишкир ве беджериклидир. Адамларымыз чешит ишлерни япмагъа билелер. Эвельэзельден олар айванасравджылыкъ, багъчаджылыкъ, тютюнджилик, бостанджылыкъ, токъумаджылыкъ киби зенаатларны огренгенлер.

Эр бир ишнинъ озь устасы олгъан. Оларны севгенлер ве урьмет эткенлер.

Метинде ким акъкъында айтыла? Не айтыла? Зенаатларнен багълы сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Сагъыр тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

214-мешгъулиет. Метинни дикъкъатнен окъунъыз.

Бир огъланчыкътан къартанасынынъ адыны сорайлар. О исе бильмей экен.

— Я къартбабанъны насыл чагъырасынъ?

— Къартбаба, манъа бал беринъиз, — дейим. Кулюнчли, амма пек о къадар дегиль. Бойле балалар олгъаны кедерлидир. Бельки олар ана ве бабасынынъ адларыны да унуткъандырлар.

Яхшы балалар исе эм ана-бабасынынъ, эм къартана-къартбабаларынынъ, эм де деделерининъ адларыны билелер.

Д. Чередниченкодан

Соньки абзацны дефтеринъизге язып алынъыз.
Бу абзацта не акъкъында айтыла? Сиз якъын адамларынъызнынъ адларыны билесинъизми? Оларнынъ адларыны дефтеринъизге язынъыз.

215-мешгъулиет. Сыныфдашынънен ана ве бабанъ, къартбаба ве къартананъ акъкъында субетлеш.

216-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Яман адам озь сёзлери ве арекетлеринен башкъаларгъа буюк зарар кетире биле.

Амма эйилик эр вакъыт яманлыкътан кучьлюдир. Инсанлар эйи адамларнынъ къадрине етелер зе хатырлайлар, агъыр дакъикъадаоларгъаярдым этелер, яман сойларындан исе узакъча олмагъа тырышалар.

Бу метин не акъкъында? Метинге серлева къоюнъыз.
Экинджи абзацны дефтеринъизге язып алынъыз.

зарар — зиян эйилик — яхшылыкъ

20 §. Абзац

217-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева

Къышта кунеш аз къыздыра. Кокни сыкъ-сыкъ къара булутлар къаплай. Къар ягъа. Аяз тюше. Озен ве гольчиклерни буз къаплай.

Къышта а в ада чалышмакъ сагълыкъ ичюн пек файдалыдыр. Буюклер азбарынъ къарыны темизлейлер. Осюмликлернинътамырларыны къарнен къапаталар. Балалар исе буюклерге ярдым этелер.

Бу метинде къач парча бар?
Биринджи парчада не акъкъында айтыла? Я экинджи парчада?

Метин парчаларгъа бол ю не. Там фикирни бильдирген метин парчасына ***абзац*** (сатырбашы) дейлер. Абзац янъы сатырдан башланып, биринджи сатыры би раз сагъ тарафкъа чекилип язылыр.

218-мешгъулиет. Динъленъиз.

Асанчыкъ ве сыгъынлар

Къышта орманны къар ёргъаны къаплай. Къуругъан осюмликлер ве япракълар къар тюбюнде къала. Орманда яшагъан сыгъынлар ем тапалмай, чокъ вакъыт ач юрелер. Чаресизликтен сыгъынлар орман этегине чыкъып, адамлардан имдат истейлер.

Ормангъа якъын койнинъ четинде буюк бир пичен черени уюльген эди. Бу черенге бир сыгъын бузавынен ашыкъып бара. Оларнынъ пешлерине эки ач къашкъыр тюше де, къувып башлай. Сыгъынлар къашкъырлардан къоркъып, догъру койге таба чапалар.

Койнинъ четинде Асан деген огъланчыкъ яшай эди. О, азбарда къар куреп юрьгенде, чапкъан сыгъынларны ве оларны къувалагъан къашкъырларны коре. Асанчыкъ тез-тез азбаркъапуны артынадже ача да, сыгъынларны азбаргъа йибере.

С. Вапиев

Имдат — ярдым

Черен — кебен

Догъру джевапны къайд эт.

1. Къышта орманны не къаплай?
   а) думан;
   б) къар ёргъаны.
2. Къуругъан осюмликлер ве япракъларнен не ола?
   а) къар тюбюнде къала ;
   б) аякъ астында къала.
3. Орманда яшагъан сыгъынлар чокъ акъыт насыл юрелер?
   а) токъ юрелер;
   б) ач юрелер.
4. Сыгъын бузавынен къайда ашыкъып бара?
   а) озенге;
   б) черенге.
5. Къашкъырлардан къоркъкъан сыгъынлар не япалар?
   а) койге таба чапалар;
   б) ормангъа чапалар.
6. Асанчыкъ не япа?
   а) сыгъынларны азбаргъа йибере;
   б) сыгъынларны къува.

Учюнджи абзацны дефтеринъизге кочюринъиз.

2*7 *9-мешгъулиет. Окъунъыз.

Сюндюс тэтам манъа кягъыттан хоразчыкъ япты. Онынъ эки тарафыны тюрлю бояларнен боялады. Мен хоразчыкъны бегендим. Оны аркъадашларыма да косьтердим. Аркъадашларым да хоразчыкъны бегендилер.

Бу метинде не акъкъында айтыла? Метинге серлева къоюнъыз.

Дефтеринъизге язынъыз. Индже созукъларнен кельген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

220-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. Тильки койге кельди. 2. О, кумеске кирди. 5. Копек тилькиге атылды. 3. Копек кумеснинъ къапусы артында сакъланды. 4. Тильки кdesumестен чыкъты. 6. О, тилькини тутты.

РЬ Метин не олгъаныны хатырланъыз.

Берильген джумлелерден метин тизинъиз ве дефтеринъизге язынъыз.

221 -мешгъулиет. Сёзлерден джумлелер тизинъиз.

Эмджем, меним, чалыша, обсерваторияда. О, телескопией, айда, козете, семаны. Базар куню, бизге, кельген эди, о.

Манъа, меракълы, чокъ, айтты, шейлер. Мен де, козетмеге, севем, йылдызларны. Мен, олмакъ истейим, астроном ал им.

Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Олар манаджа бири-биринен багълымы?

Метинге серлева къоюнъыз.

Джумлелерден схемаларгъа келишкен сёзлерни тапынъыз.

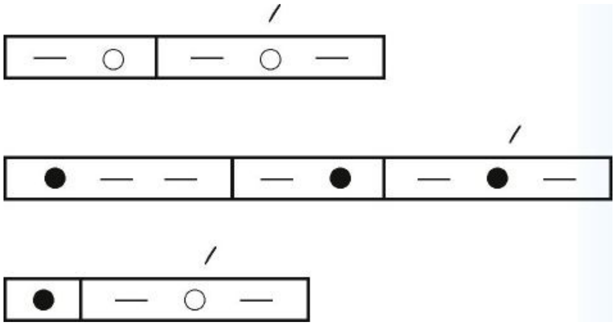

ДЖУМЛЕ

21 §. Джумле акъкъында малюмат

222- мешгъулиет. Окъунъыз. Эр бир джумленинъ сонъунда токътав япынъыз.

Бизим Ватанымыз — Къырым. Къырымнынътабиаты пек дюльбер. Мында Чатырдагъ, Къарадагъ, Аювдагъ дагълары бар. Салгъыр, Къарасув, Къача озенлери акъа.

Джумлелерде не акъкъында айтылгъаныны анълатынъыз.

Ресимге бакъып, бир къач джумле тизинъиз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

223- мешгьулиет. Окъунъыз. Догъру тизильген джумлени тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.

Къырымда, башлап, адамлар, энъ, яшагъан, заманлардан, къадимий.

Энъ къадимий, адамлар яшагъан, заманлардан башлап, Къырымда.

Къырымда энъ къадимий заманлардан башлап адамлар яшагъан.

Джумле там бир фикирни бильдире.

224- мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Анам фермада къушчы олып чалыша.
Бизде эр кунь дёрт дере ола.
Амет окъувда зайыф аркъадашларына ярдым этмеге севе.
Меним агъам учуджы олмагъа истей.

Джумлелернинъ къайсы бири схемала схемагъ берильген келише?

Бириндже ве учюндже джумлелерге япынъыз.

Джумленинъ бириндже сёзю буюк арифнен языла. Джумленинъ сонъунда сес алчала ве токътав япыла. Бу токътав языда нокътанен (.) косьтериле.

225- мешгъулиет. Окъунъыз. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни язынъыз.

Эрбирхалкънынъозь ... бар.
Ана тил ин де масаллар, аталар сёзлери, йырлар, айтыла. Эр бирадам озь анатилини ... кере к.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: б***ильмек, тапмаджалар, ана тили.***

226-мешгъулиет. Джумлелерни кочюрип язынъыз. Эр джумледе къачар сёз олгъаныны айтынъыз.

Балалар ашайлар.
Балалар аш ашайлар.
Балалар сыджакъ аш ашайлар.
Балалар мектепте сыджакъ аш ашайлар.
Балалар эр кунь мектепте сыджакъ аш ашайлар.

227- мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз, къач сёзден тизильгенини айтынъыз.

аджджы

Къыш.
Къар ягъа.
Аджджы еллер эсе.
Ибраим метинни тез окъуды.
Къар ве буз сувдан енгиль ола.

Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Эки джумленинъ схемасыны япынъыз.

228- мешгъулиет. Берильген схемаларгъа джумлелер уйду- рып язынъыз.

1.1_____2.1______3.1____ _______ ______

Джумле сёзлерден тизиле. Энъ къыскъа джумле бир сёзден ибарет ола.

229- мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Джумле- лернинъ нъуна нокъта къоюнъыз.

Кузь Кунеш зз къыздыра Тереклернинъ япракълары сарара ве сола Ель арны савура Къушлар сыджакъ ерлерге учып кете.

230-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Акъыллы къаргъа

Къаргъа пек сувсагъан экен. О, бир бардакъ коре. Бардакънынъ ичинде сув пек аз экен. Къаргъа башыны узата. Сувгъа еталмай. Не япмалы?

Къаргъа уфакъ ташчыкъларны ала ве бардакъкъа ташлай. Бардакъ ташнен тола. Сув юкъары котериле.

Сувсагъан къаргъа сун ичип тоя.

Л. Толстой

Метинде не акъкъында айтыла? Къаргъа суЕ ичмек ичюн не япа? Икяе этинъиз. Экинджи абзацны дефте-
ринъизге язып алынъыз.

231 -мешгъулиет. Окъунъыз. Шиирге серлева кьоюнъыз.

Къырым — бизим Ватанымыз.
Ватан — бизим Анамыз.
Биз Ватанны бу дюньяда Энъ мукъаддес саямыз.

И. Асанин

Шиирде къач джумле бар? Учюнджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

22 §. Икяе джумлеси

232-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинде не акъкъында хабер этильгенини айтынъыз.

Амет бабасындан изин алып, дагъгъа кетти. Огълан- чыкъ анда бир тильки къобасы корьди. Къобаны копе- гине де косьтерди. Сарман къулакъларыны тикледи, ырылдады, авлады. Лякин айнеджи тильки теренге пыскъан эди. Сарман оны къобасындан чыкъарып оламады.

Не ичюн Сарман тилькини къобадан чыкъарып оламады?

Эр бир джумленинъ сонъунда насыл токътав ишарети къоюлгъан?

Бир шей акъкъында хабер эткен джумлеге ***икяе джумлеси*** дейлер. Икяе джумлесининъ сонъунда ***нокъта*** (.) къоюла.

233-мешгъулиет. Окъунъыз.

Къыш сабасы

Акъшамки къара топракъ, Саба бакъсам,
энди акъ. Къалын къаргъа комюльген
Чевремизде эр бир якъ. Дамлар,
сачакълар орьтюк, Кимер ерлерде —
курьтюк... Санки дерсинъ къардан къыр
Огюнъде тура тим-тик.

Гъ. Булгъанакълы

курьтю́к

Шиирге эсасланып, къыш акъкъында бир къач джумле уйдурынъыз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. эр бир якъ — эр бир тараф къыр — байыр — тёпе тим-тик — дос-догъру

234-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз.

Суаллерге толу джеваплар беринъиз:

1. Ресимде насыл йыл мевсими тасвирленген?
2. Ерни, тереклерни не къаплады?
3. Балалар не ясадылар? Эр бир балагъа ад къоюнъыз.
4. Олар неге къуваналар?

Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

235-мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни къоюнъыз.

Къышта сувукъ... уфюре.
Баба къарны ... темизлей.
Е>алалар байрамгъа ... ве оюнлар огрендилер.
Йылбаш байрамында... донатыла.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер:
софралар, курекнен, еллер, йыр.

236-мешгъулиет. Дефтеринъизге темиз ве дюльбер язынъыз.

Юксек дагънынъ этегинде бир чокъракъ бар. Чокъракънынъ суву салкъын ве темиз. Атта тюбюндеки ташчыкъларны корьмек мумкюн. Адамлар келип, бу чокъракътан сув ичелер.

Чокъракъ суву насыл? *Юксек* сёзюнде къач сес ве къач ариф бар? Биринджи джумледеки сёзлерни элифбе тертибинде язынъыз.

237-мешгъулиет. Ашагъыда берильген сёзлернен джумлелер тизинъиз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Анатили, бугунь, олды, дерси; бизге, янъы, оджамыз, анълатты, мевзу; биз, сонъ, яптыкъ, вазифе; бердик, суаллерге, джевап; джевапларымызны, бегенди, оджамыз.

238-мешгъулиет. Метинни джумлелерге болип, дефтеринъизге язынъыз. Джумлелернинъ сонъуна нокъта къоюнъыз.

Амет ве Мемет — экинджи сыныф талебелери дерске ич бир вакъыт кеч къалмайлар дерслерини озь вакътында азырлайлар бири-бирине ярдым этелер оджаны урьмет этелер ве сёзюни динълейлер олар тербиели балалар.

Амет ве Мемет насыл талебелер? Икяе этинъиз. Метинге серлева къоюнъыз.

Озь сыныфдашынъызнен энъ якъын достунъыз акъ- къында субетлешинъиз. Субетни бойле башланъыз:

— ***Сенинъ достунъ бармы?***

— ***Эбет,*** ________

239-мешгъулиет. Тапмаджаны дефтеринъизге язынъыз ве эзберленъиз.

Анавы эвде чыкъ-чыкъ,
Мынавы эвде чыкъ-чыкъ,
Анъламасанъ, эвден чыкъ

Саат сёзюнен икяе джумлеси уйдурып, дефтеринъизге язынъыз. Джумленинъ схемасыны япынъыз.

240-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. Аяз ве боранларда къушлар суса.
2. Не ичюн отьмек уфакъларыны топламакъ керек?
3. Къушларгъа куньайлан, къавун, къарпыз урлукъларыны бермек мумкюн.
4. Сиз къышта къушларгъа ярдым этесинъизми?

о Икяе джумлелерини дефтеринъизге язып алынъыз.

241 -мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Багъ-багъча, чёллерде Ятмакъта
терен къар! Бу сувукъ куньлерде
Къушларгъа омюр тар!

Къаргъалар, торгъайлар Ем излеп
кезмекте.
Къызчыкълар, огъланлар
Къыштан зевкъ сезмекте.

Ю. Темиркъая

Шиирде къач джумле бар? Икяе джумлелерини дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

Бу джумлелерде не акъкъында айтыла?

242-мешгъулиет. Метинни джумлелерге болип, дефтеринъизге язынъыз. Джумлелернинъ сонъуна нокъта къоюнъыз.

Эдем Къалай коюнде яшай о экинджи сыныфта окъуй оларнынъ Йылдыз адлы сыгъыры бар Йылдыз эр йыл къышта бузавлай онынъ сютю пек лезетли ола гь Эр бир джумледе къач сёз олгъаныны айтынъыз.

23 §. Суаль джумлеси

243- мешгъулиет. Окъунъыз. Джумлелернинъ сонъунда къоюлгъан токътав ишаретлерине дикъкъат этинъиз.

Таир къайда яшай? Таир шеэрде яшай.

Сиз дерете не яптынъыз? Биз дерете шиир окъудыкъ.

Алиме мектепте насыл окъуй? Алиме мектепте пек яхшы окъуй.

Къайсы джумлелерде сорав манасы бильдириле?

Сорав бильдирген джумлеге ***суаль джумлеси*** дейлер. Суаль джумлесининъ сонъунда ***суаль ишарети (?)*** къоюла.

244- мешгъулиет. Суаллерни окъунъыз. *Эбет* я да *ёкъ* сёзлеринен джевап беринъиз.

1. Сен окъумагъа севесинъми?
2. Эр кунь китап окъуйсынъмы?
3. Тез окъуйсынъмы?
4. Саба эрте турасынъмы?
5. Дерслеринъни вакътында азырлайсынъмы?

245- мешгъулиет. Суаллерни окъунъыз. Толу джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

Сенинъ адынъ ве сойадынъ не?
Сен къач яшындасынъ?
Сен къайда яшайсынъ?
Сыныфынъызда къач талебе бар?
Оджапченъизнинъ ады не?

Берильген суаллерге эсасланып, „танышув” мевзу- сында диалог тизинъиз.

246- мешгъулиет. Тезайтымны дефтеринъизге язып алы- нъыз. Сёзлерде созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Араннынъ артында аркъан,
Аркъаннынъ артында ат,
Атнынъ артында араба.

Сёзлер насыл созукънен башлана? Тезайтымны баш- та яваш, сонь тез айтмагъа огренинъиз.

247- мешгъулиет. Икяе джумлелеринден суаль джумлелери япынъыз.

Н у м ю н е: ***Муса кельди. — Муса кельдими?***
Къар ягъды — Къар ягъдымы?

Решат янъы китап алды. — ... ?
Кираз, вишне, эрик пишти. — ... ?
Сервиназ къокъласынынъ антерини ювды. — ... ?
Коюмизгетеатр кельди. — ... ?

248- мешгъулиет. Окъунъыз. Суаль джумлелерини дефте- ринъизге язып алынъыз.

Берабер кулюшейик

— Алие, тюневин не ичюн мектепке кельмединъ? — деп со рады оджа.

— Агъам хасталанды, — деди Алие.

— Демек, сен хаста агъанъны бакътынъ? Ойлеми?

— Ёкъ, мен онынъ чанасынен тайдым.

249- мешгъулиет. Икяе джумлелеринден суаль джум- лелери япынъыз. Дефтеринъизге язынъыз.

М е с е л я : ***Анам кельди. — Анам кельдими?***
Кунеш чыкъты. —____?
Мустафа китап алды. —____?
Эльмаз эрте турды. —_____?

24 §. Эмир джумлеси

250-мешгьулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Озюнъден буюкке ёл бер.
2. Йырла, бульбуль, динълейим, гонълюмни хош этейим.
3. Не де гузель къайтарма, Тюш ортагъа ве ойна.

Джумлелернинъ маналарыны анълатынъыз. Эки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

Эмир джумлеси риджа, эмир, истек, насиат, мураджаат, ялварув, теклиф, чагъырув маналарыны бильдире.

251 -мешгъулиет. Окъунъыз. Бу парча къайсы масалдан алынгъан?

Къарынджа терен бир дере янына барып, онынъ ичине тюше. Деренинъ ичинде тылсымлы от тапа. Тапа, амма къопарып оламай.

Къарынджа башыны котерип, тёпеге, тереклер устюне бакъа. Балабан терекнинъ энъ юкъарыдаки далында бир къара къаргъа отургъаныны коре.

— Къаргъа, къаргъа! Манъа мына бу отны узьмеге ярдым эт, — деп ялвара къарынджа.

Къаргъа исе къарынджаны динълемей, учып кете.

1. Къарынджа къайда тюше?
2. Деренинъ ичинде не тапа?
3. Къарынджа къаргъагъа не деп ялвара?
4. Къаргъа исе не япа?

Метинден эмир джумлесини тапып, дефтеринъизге язынъыз.

252-мешгъулиет. Окъунъыз. Бу сатырлар насыл йырлардан алынгъан?

1. Уч, къушчыгъым, даим уч,
Якъынгъа ве узакъкъа!

2. Динъленъиз, мен йырлайым,
Йырлайым ве ойнайым.

3. Юкъла, балам, юкъла,
Тюшлер корил, юкъла.

Бу насыл джумлелер? Оларнынъ манасыны анълатынъыз.

253-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Мен янъы йыр огрендим.
   Мен янъы йыр огрендим!

2. Не япайым экен?
   Не япайым экен?!

3. Эмине, оданъны джыйыштыр.
   Эмине, оданъны джыйыштыр!

Джумлелер арасында насыл фаркъ бар? Экинджи сырадаки джумлелер насыл сеснен окъула?

254- мешгъулиет. „Эдебий окъув” китабындан дёрт эмир джумлеси тапып, дефтеринъизге язынъыз.

25 §. Нида джумлеси

Икяе, суаль, эмир джумлелери интонациясына коре ***нида джумлелерине*** чевириле. Нида джумлеси котеринки сеснен айтыла. Онынъ сонъунда ***нида ишарети (!)*** къоюла.

255- мешгьулиет. Шиирни оджанынъ артындан текрарлап окъунъыз. Джумлелер насыл сеснен айтылгъанына дикъкъат этинъиз.

Айтынъыз, турналар!
Ёлунъыз къаякъкъа?
Къайтынъыз, турналар, Бу якъкъа, бу
якъкъа!

Нида джумлелерини дефтеринъизге язып алынъыз. Бу парча къайсы шиирден алынгъан? Оны ким язды?

256- мешгъулиет. Джумлелерни котеринки сеснен окъунъыз. Оларнынъ сонъунда насыл ишарет къоюлгъан?

1. Эй, гузель Къырым!
2. Балалар, низамлы олунъыз!
3. Кемал, кель мында!
4. Балалар, ким лятифе айтмагъа биле?!
5. Вай, ким кельди!
6. Машалла, Зейнеп, яхшы окъуйсынъ!

Дёрт джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

257- мешгъулиет. Нида джумлелерини дефтеринъизге язып алынъыз. Къалын созукъларнынъастыны сызынъыз.

1. Биз оджамызнен дагъгъа бардыкъ.
2. Дагъда фындыкъ, юзез тереклери осе.
3. Бакъса, не де чокъ къызылчыкъ бар!
4. Амма да балабан тереклер!
5. Джелял сепетке дагъ джилеги джыйды.

258- мешгъулиет. „Эдебий окъув” китабындан дёрт ни да джумлеси тапып, дефтеринъизге язынъыз.

259- мешгъулиет. Берильген джумлелерни котеринки сеснен айтынъыз. Дефтеринъизге язынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Байрам шерифинъиз мубарек олсун!
Хайырлы яшлар олсун!
Ашынъыз татлы олсун!
Ишинъиз къолай кельсин!
Огъурлы ёллар олсун!

Бу насыл джумлелер? Сиз бу незакетли ибарелерни не вакъыт къулланасынъыз?

260- мешгъулиет. Баба ве огълу арасындаки субетни роллер боюнджа ифадели окъунъыз.

— Алимка! Мында кель, огълум!
— Бармайджам!
— Не ичюн?
— Сен ана тилимизни бозасынъ...
— Насыл бозам?
— Алим демек ерине Алимка дейсинъ.
— Я мен сени эркелеп чагъырам да, огълум!
— Эркелесенъ, ана тилимизде эркеле.
— Я ана тилимизде насыл ола?
— Алимчик!

Нида джумлелерини дефтеринъизге язып алынъыз.

261 -мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Мераба, Учансув, мераба! Алушта,
Алупка эм Ялта! Алтын тюс ялылар,
мераба, Мераба, Ватаным, мераба.

П. Зети

Муэллиф шиирде насыл дуйгъуларны ифаделей?

Бириндджи ве экинджи сатырларны насыл сеснен окъумалы? Учансув бу недир?

Шиирни дефтеринъизге темиз ве догъру кочюринъиз.

Схемаларгъа келишкен сёзлерни тапынъыз.

26 §. Джумленинъ баш ее экинджи дередже азалары

262-мешгъулиет. Окъунъыз.

Къар ириди. Орталыкъ ешере. Ап-акъ акъбардакълар ачыла. Табиат джанлана. Илькбаарь кельди.

Метинде къач джумле бар?
Эр бир джумледе не акъкъында айтыла?

Эр бир джумленинъ баш азалары ола. Оларсыз джумле олмаз. Джумленинъ баш азалары — ***мунтеда*** ве ***хабер.***

Мунтеда джумледе ***ким*** я да ***не*** акъкъында айтылгъаныны бильдире. ***Ким?, кимлер?, не?, нелер?*** суаллерине джевап бере.

Хабер мунтеда акъкъында ***не айтылгъаныны*** бильдире ве ***не япты?, не япа?, не япаджакъ?*** киби суаллерге джевап бере.

Меселя: ***Къар ириди.***

Бу джумледе ***къар*** акъкъында айтыла. ***Къар*** акъкъында не айтыла? ***Къар ириди*** дениле.

Къар — бу мунтеда. ***Не?*** суалине джевап бере. ***Ириди —*** хабер. ***Не япты?*** суалине джевап бере.

Къар ириди — джумленинъ баш азалары.

263-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

БугуньЭнвер мектепке бармады. Энвер, хасталанды. Саба сыджагъы котерильди. Анасы онъа илядж берди. Акъшамгъа таба Энвер тюзельди.

Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Муп- теданы бир сызыкънен, хаберни эки сызыкънен, къалгъан сёзлерни исе далгъалы сызыкънен къайд этинъиз.

Н у м ю н е : ***Бугунь Энвер мектепке бармады.***

Муптеда ве хабер — джумлененинъ ***баш азалары.*** Къалгъан сёзлер джумлененинъ ***экинджи дередже азаларыдыр.***

264-мешгъулиет. Метинни дефтеринъизге язып алынъыз. Ресимлер ерине сёзлер язынъыз.

Къавал

Къушлар багъчада бир таптылар.

Онıбашта уфюрди:

— Чивиль-чивиль!

Сонъра

— Къар-р!

Бульбульнинъ къавал чалгъаныны исе эр кес динъледи

Мына, V X шимди де озь къавалынен уча.

С ***Т. Агаев***

Джумлелерде муптеда ве хаберни тапынъыз. Муптеданы бир сызыкънен, хаберни исе эки сызыкънен къайд этинъиз.

265-мешгъулиет.

Мен денъиз ялысына бардым. Денъизден салкъын ельчик эсти. Денъиз устюнде чагъалалар учуша.

Мен денъиз ялысындан тос-томалакъ ташчыкълар топладым.

Джумлелернинъ баш азаларыны бельгилеп, дефтеринъизге язып алынъыз. *ким ? не яптым ?*

Н у м ю н е: ***Мен б ар дым.***

266- мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язы- нъыз. Суаллер ерине келишкен сёзлер къоюнъыз.

1. ***(Ким?)*** экинджи сыныфта окъуй. 2. Коюмизде балабан ве дюльбер ***(не?)*** къурулды. 3. Багъчада ***(нелер?)*** шенъ отел ер. 4. ***(Кимлер?)*** дерске ашыкъа. 5. Ремзие тахтада ^е?) язды.

267- мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз. Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

Дём-дём, дёмана, Кадям манъа
назлана. Къаве пише, чай къайнай,
Оджакъларда от яна.

З. Аппазова

Шиирде къач муптеда ве къач хабер бар? Оларнынъ астыны сызынъыз.

268- мешгъулиет. Берильген схемаларгъа джумлелер уйдурып язынъыз.

1. I_______ ________
2. I_______ ________

269-мешгъулиет. Икяени окъунъыз.

Къадыр ве къаргъа

Къадыр къушларны пек севе. О къафесте къаргъа къушуны бакъа.

Бу сене къыш къатты кельди. Этрафны къалын къар къаплады. Пенджереден къарны корьген къаргъа къувангъанындан: „Къар-къар”, — деп къычырды. Къадыр урбаларыны кийди, омузына къаргъаны къондурды ве чанасыны алып, ёлгъа чыкъты.

Къадыр ве къаргъа баягъы вакъыт къар обалары устюнде шенъ ойнадылар.

Догъру джевапны къайд эт.

1. Къадыр не севе?
   а) копекни;
   б) къушларны.
2. Огъланчыкъ къафесте насыл къушны бакъа?
   а) къаргъаны;
   б) торгъайны.
3. Къарны корьген къаргъа не япты?
   а) къувангъанындан: „Къар-къар” — деп къычырды;
   б) учып кетти.
4. Къадыр ве къаргъа баягъы вакъыт не яптылар?
   а) къар обалары устюнде шенъ ойнадылар;
   б) эвде отурдылар.

Къ арфинен башлангъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Тезайтымны тез айтмагъа огренинъиз:

Къара къаргъа къонды беяз къаргъа.

270-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

1. Эдемге <u>тизеси</u> чешит тюсте боя <u>багъышлады</u>.

2. Азбарда <u>балалао</u> къардан адам <u>япалар</u>.

3. Къуш ювалары олгъан ерге якъын барма. Озен
4. боюнда койлер ве шеэрлер ерлешкен.

I, Къайдэтильген сёзлернинъ устюне суалини
Олао дж язынъыз. Олар джумленинъ баш я да экинджи деродже азалары ола? Нумюне боюнджа анълатынъыз.

Н у м ю н е:

Ким? Тизеси. Бу — муптеда.

Тизеси не япты? Багъышлады. Бу — хабер.

Тизеси багъышлады — джумленинъ баш азалары.

271 -мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз. Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

Такъвимде бугунь январь, Чевре-этраф
ап-акъ къар. Тышта аяз, серт ава, Тосат-
тосат къар ягъа.

3. Джавтобели

Даа насыл къыш айлары бар? Айтынъыз. Къайсы бири схемагъа келише?

121

Козенеклерге етишмеген арифлерни язып, **къ** арфи- нен башлангъан бир эджалы сёзлер тизинъиз.

къ	а	Р
къ		
къ		
къ		
къ		

27 §. Джумледе сёзлернинъ бири-биринен багъы

272-мешгьулиет. Джумлени дефтеринъизге язынъыз. Баш азаларынынъ астыны сызынъыз.

Талебелер байрамгъа азырланалар.

Бу джумледе сёзлер бири-биринен бойле багълангъан:

Талебелер ***(не япалар?)*** азырланалар; азырланалар ***(неге?)*** байрамгъа.

Джумледе сёзлер бири-биринен манаджа багълана. Сёзлер арасындаки багъны суаль ярдымынен бельгилемек мумкюн.

273-мешгъулиет. Джумледеки сёзлерни бири-биринен догъру багъланъыз.

Н у м ю н е :
Битам къаве пиширди.мц
Битам (не япты?) пиширди;
пиширди (не?) къаве.

Мен къавени фильджанларгъа толдурдым.
Мен ***(не яптым?)***
толдурдым***(нени?)***
толдурдым (неге?)....

Битам къартбабамны софрагъа чагъырды.
Битам ***(неяпты?) ...;***
чагъырды ***(кимни?) ...;***
чагъырды ***(неге?)....***

274-мешгъулиет. Окъунъыз.

Кучьлю ельбашланды. Сокъакълардатоз котерильди. Кокни булутлар къапатты. Къуветли ягъмур ягъды.

Эр бир джумледе баш азаларны бельгиленъиз. Бири-биринен манаджа багълы олгъан сёзлерни язып алынъыз, суаллер къоюнъыз.

Н у м ю н е : ***Ель (не япты?) башланды; ель (насыл?) кучьлю.***

275-мешгьулиет. Ресимге бакъып, суаллерге джевап беринъиз.

1. Ресимде кимлерни коресинъиз? Эр бир балагъа ад къоюнъыз.
2. Олар не япа?

3. Ерни ким къаза?
4. Чечеклерни ким сача?
5. Фискинен ким сувара?

Джевапларны дефтеринъизге язынъыз. Джумлелерде баш ве экинджи дередже азаларынынъ астыны сызынъыз.

276-мешгъулиет. Окъунъыз. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни язынъыз.

Н у м ю н е: ***Энвер (кимге?) доступа (не?) мектюп язды.***

1. Анам ***(кимге?) ... (не?) ...*** алды.
2. Мен ***(кимге?) ... (не?)*** ... багъышладым.
3. Тюкянджы ***(кимге?) ... (не?)*** ... берди.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер:маньа, ***отьмек, къардашыма, оюнджакъ, достума, китап.***

277-мешгъулиет. Окъунъыз. Джумле биткен ерде сесинъизни алчакълатынъыз.

Баарь кельди Кунеш къыздыра Къушлар узакъ иллерден къайта Чёльде отлар ешере Озенлер шувулдай.

Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Джумлелернинъ сонъуна нокъта къоюнъыз. Муптеданы бир сызыкънен, хаберни эки сызыкънен къайд этинъиз.

Берильген схема къайсы джумлеге келише?

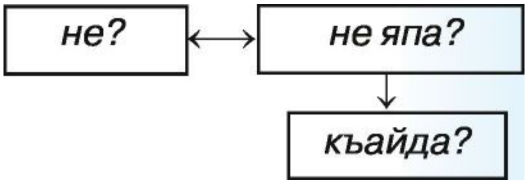

278-мешгьулиет. Метинни дефтеринъизге язып алынъыз.

не ? не япаджакъ ?

Н у м ю н е : ***Тезден яз татили оладжакъ.***

Тезден яз татили оладжакъ. Яз татилинде мен Булгъанакъ коюне бараджам. Койде меним къартбабам ве къартанам яшай. Мен оларны пек севем. Олар манъа масаллар айта. Мен де олар киби масал айтмагъа огренеджем.

Джумлелерде баш азаларынынъ устьлерине суаллерини язынъыз.

Схемагъа келишкен джумлени тапынъыз.

______ ______ ______ ______

279-мешгъулиет. Нокъталар ерине суаль къойып, келишкен сёзлерни язынъыз.

Н у м ю н е : ***Ель(не япа?) эсе.***

Къушлар ______
Чечеклер ______
Кунеш ______
Денъиз ______

Ярдымджы сёзлер: ***далгъалана, къыздыра, чивильдеше, ача.***

280-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз. Джумлелерде муптеда ве хаберни тапынъыз.

Кемане

Эмин алды кемане, Анасы
йырлай мане. Эльмаз оюнгъа
тюшти,
Эр кес бакъып кулюшти.

Э. Асанова

Дефтеринъизге кочюринъиз. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Тек индже созукъларнен кельген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

281 -мешгьулиет. Окъунъыз.

Берабер кулюшейик

— Къадыр, сен бугунь мектепке бармай-джакъсынъмы? — дей бабасы огълунынъ дерске кетмеге ашыкъмагъаныны корил.

— Ёкъ, — дей Къадыр.

— Не ичюн?

— Оджамыз тюневин: „Мектепке ярын бабанъ кельсин", —деген эди.

Су аль джумлелерининъ сонъунда насыл ишарет къоюлгъан? Су аль джумлелери не бильдирелер?

282-мешгьулиет. Джумлелерни окъунъыз.

Биз оджамызнен музейни зиярет эттик.

Украинанынъ энъ буюк озени — Днепр.

Къырымда тузлу сувлу голлер пек чокъ.

Кемириджи айванларнынъ чокъусы юваларда яшайлар.

Джумлелерни дефтеринъизге темиз ве дюльбер язып алынъыз. Буюк арифнен язылгъан сёзлер не бильдирелер?

СЁЗ

28 §. Буюк арифнен язылгъан сёзлер

283-мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Буюк арифнен язылгъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

1. Зейнеп Аппазова балалар ичюн шиирлер язды.
2. Аметхан Султан джесюр учуджы эди.
3. Сабрие Эреджепова халкъымызнынъ севимли йырджысыдыр.

Ад ве сойадлар буюк арифнен языла: ***Ильяс Бахшыш***

284-мешгъулиет. Дефтеринъизге язып алынъыз.

Асан Чергеев.
Джемиль Кендже.
Нузет Умеров.

Сёзлерде буюк арифнинъ астыны сызынъыз.
Бу шаирлернинъ къайсы шиирлерини билесинъиз?
Сиз даа насыл бала шаирлерини билесинъиз?

285-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Бизим сыныфта **Алим** адлы огъланчыкъ окъуй. Рефат Аппазов Москвада яшады. О — **алим.**
2. Къардашымнынъ адыны Эдие къойдыкъ. Рустем доступа **эдие** алды.
3. Тюневин бизге Шемсие алам кельди. Алам анама **шемсие** багъышлады.

Къайд этильген сёзлер не ичюн эки тюрлю язылгъан? Оларнынъ маналарыны анълатынъыз.

286- ***мешгъулиет.*** Ресимлерге бакъып, суаллерге джевап беринъиз. Балаларгъа ад къоюнъыз.

Ким ресим япа?

Ким кемане

Ким одун

Ким тавукъларгъа ем бере?

Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.
Джумлелерде муптеда ве хаберни тапып, астыны сызынъыз.

287- ***мешгъулиет.*** Суаллерге джевап беринъиз. Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

1. Бугунь дерете ким яхшы джевап берди?
2. Достларынъызнынъ къайсы бири дюльбер яза?
3. Сыныфынъызда ким дюльбер ресим сыза?

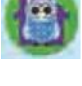

288- ***мешгъулиет.*** Башта сыныфынъызда окъугъан огъланларнынъ, сонъ къызларнынъ адларыны язынъыз.

289-мешгьулиет. Джумлелерни толу язынъыз. ***Ким?*** суали- не джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Меним адым —....
Сойадым — ... .
Бабамнынъ ады — ....
Анамнынъ ады — ....

290-мешгъулиет. Берильген адларны окъунъыз. Бир сырагъа къызларнынъ адларыны, экинджи сырагъа исе огъланларнынъ адларыны язып алынъыз.

Февзи, Сабрие, Февзие, Сабри, Лютфие, Зекие, Лютфи, Зеки, Шевкъий, Мунир, Алие, Шефкъие, Мунире, Алим, Али, Алиме, Кериме, Керим.

291 -мешгъулиет. Ресимлерде насыл айванларны кореси- нъиз? Оларнынъ адлары насыл арифнен язылгъан?

Бу —

Бу —

Бу —

Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Айван адлары буюкарифнен языла: ***Акътабан (ат), Къашкъа (сыгъыр).***

292-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Гульсум Сарабуз коюнде яшай. Къызчыкъ айванларны пек севе е оларны бакъмагъа анасына ярдым эте.

Эписинден зияде Гульсум Каракъашны бегене. Къаракъаш балабан сыгъыр олса да, пек юваш.

Гульсум Къаракъаштан къоркъмай. Янына барып сыйпай, онъа от бере.

1. Гульсум къайда яшай?
2. Эписинден зияде Гульсум къайсы айванны бегене?
3. Къаракъаш насыл бир сыгъыр?
4. Уч юн джи абзацта не акъкъында айтыла?

Бую к арифнен язылгъан сёзлерни язып алынъыз. Олар нени бильдирелер?

Мемлекет, шеэр, кой, сокъакъларнынъ адлары буюк арифнен языла: ***Украина, Кефе, Коккозь кою, Авдет сокъагъы.***

293-мешгъулиет. Суаллерге эсасланып, озюнъиз- нинъ ве къоранта азаларынъызнынъ догъгъан ери акъкъында бири-биринъизнен субетлешинъиз.

1. Сенинъ къартбабанъ къайда догъды?
2. Къартананъ къайда догъды?
3. Бабанъ къайда догъды?
4. Ананъ къайда догъды?
5. Сен озюнъ къайда догъдынъ?
6. Шимди къайда яшайсынъыз?

294-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Биз **Къырымда** яшаймыз. Онынъ меркези **Акъмесджит** шеэридир. Къырымда **Кефе, Кезлев, Къарасувбазар, Джанкой, Керчь, Багъчасарай** шеэрлери де бар.

Бабам Багъчасарай янындаки **Теберти** коюнде, анам исе **Албатта** догъды.

Къайд этильген сёзлерни сатырдан сатыргъа насыл этип авуштырмакъ мумкюн? Дефтеринъизде язып косьтеринъиз.

295-мешгъулиет. Насыл койлернинъадларыны билесинъиз? Сизинъ шеэринъизде (коюнъизде) насыл сокъакълар бар? Оларнынъ адларыны дефтеринъизге язынъыз.

296-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Бельбекбою ... Дюльберерлер, Этрафында
эски койлер: Фоти-Сала, Янджу, Албат...
Мында зенгиндир табиат.

И. Сейтабла

Буюк арифнен язылгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Эски койлер насыл озен этрафында ерлешкен?

Дагъ, озен, денъизлернинъ адлары буюк ариф- нен язылa: ***Къарадагъ, Алма озени, Къара денъиз.***

297- мешгьулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Буюк ариф- нен язылгъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

1. Язда Алушта, Ялта, Алупка шеэрлерине чокъ туристлер келе.
2. Исмаил Гаспринскийнинъ абидеси Салгъыр бою ерлешкен.
3. Мен Аювдагъ акъкъында меракълы эфсане билом.
4. Къардашым Таракъташ коюне битама барды.

298- мешгьулиет. Берильген сёзлернен джумлелер тизинъиз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Чатырдагъ, Коккозь кою, Къарасувбазар шеэри, Къача озени.

Завод, фабрика, меджмуа ве газеталарнынъ адлары буюк арифнен языла ве тырначыкълар ичине алына: „Авдет" газетасы

299- мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Буюк арифнен язылгъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

1. Меним агъам „Фотон" заводында чалышкъан эди.
2. Бабам эр вакъыт „Къырым" газетасыны окъуй.
3. Мен „Йылдыз” меджмуасында айванлар акъкъында шиирлер окъудым.
4. Рефат „Янъы дюнья" газетасына озю япкъан ресимни йиберди.

Сизинъ къорантанъыз насыл меджмуа ве газеталаргъа язылды?

300- мешгъулиет. Мектюп зарфы устю язылувына дикъкъат этинъиз.

Меметрва. Арзы

Аметхан Султан сокъагъы
65; ИНДЖИ. эв
Акъмесджит, шеэри

. Къырым
Украина

97045 '

. Исмаилова Лил я гъа

. Гаспринекий сокъагъы 18-
инржи зв

.........Багъчасарай щеэри
Къырым Украина

......93032..........................

Сен не ерде яшайсынъ?

Озь адресинъни яз. Сёзлерде буюк арифнинъ астыны сыз.

301 -мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз.

Ватансыз адам — йырсыз бульбуль.

Тувгъан еринъ — алтын бешик.

Эзберленъиз. Ватан акъкъында даа насыл аталар сёзлерини билесинъиз, хатырланъыз.

302-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Асан Чергеев — балалар шаири. О, Къырымнынъ Ачикеч коюнде дюньягъа келе.

Асан Чергеев айванлар акъкъында чокъ шиирлер

язды. „Хораз", „Тавукъ", „Кирпи" шиирлерини балалар севелер ве эзберден билелер.

Буюк арифнен язылгъан сёзлерни язып алынъыз. Не ичюн бу сёзлер буюк арифнен язылгъан? Даа насыл сёзлер буюк арифнен языла?

303-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Акъбаш

Бир кунь Керим мектептен къайта эди. Авасы сувукъ, къар ягъа. Этраф — бем-беяз. Эвине якъынлашкъанда, исартюбюнде къара бир шей къыбырдагъаныны корьди. Якъынджа барып бакъса, кучелекэкен.

Кучелек къара, башында исе беяз тамгъасы бар эди. О, сувукътан къалтырай эди.

Керим кучелекни къойнуна алып, эвине ашыкъты.

Огъланчыкъ кучелекнинъ адыны Акъбаш къойды.

Кучелекке такътында аш бере, кезмеге чыкъара.

Керим е Акъбаш достлаштылар.

Догъру джевапны къайд эт.

1. Керим къайдан къайта эди?
   а) шеэрден;
   б) мектептен.
2. Керим эвине якъынлашкъанда, исар тюбюнде не корьди?
   а) къара бир шей къыбырдагъаныны;
   б) мышыкъны.
3. Кучелек насыл эди?
   а) беяз;

б) къара, башында беяз тамгъасы бар эди.

4. Керим не япты?
   а) кучелекни къойнуна алып, эвине ашыкъты;
   б) кучелекни исар тюбюнде къалдырды.
5. Огълан кучелекке насыл ад къойды?
   а) Акъбаш;
   б) Къарабаш.

Керим, Акъбаш сёзлери къач арифтен ибарет? Бу арифлер насыл сеслерни косьтере?

304-мешгъулиет. Хайырлавны окъунъыз.

Сайгъылы аначыгъым!

Сизни догъгъан кунюнъизнен джан-юректен хайырлайым! Сизге узун омюр, къавий сагълыкъ, бахт ве къуванч тилейим!

Огълунъыз Эмир.

Ананъызгъа, къартананъызгъа, аптенъизге ярдымджы сёзлерни къулланып, хайырлав мектюплери язынъыз.

Ярдымджы сёзлер: ***севимли, азиз, мераметли, сагълыкъ-селяметлик, шенълик, муаббетлик, берекет, сабыр, Ораза байрамы, Къурбан байрам.***

Ашагъыда берильген хайырлав шиирини эзберленъиз.

Джандан севген аначыгъым, Хайырлы яшлар олсун!
Алла сизге сагълыкъ берсин, Бахтлы куньлер чокъ олсун!

29 §. Ким? кимлер? не? нелер? суаллерине джевап берген сёзлер

305-мешгъулиет. Ресимлерге бакъып, суаллерге джевап беринъиз. Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

Бу ким? — Бу — … .

Бу ким? — Бу — … .

Бу ким? — Бу

Бу ким? — Бу —

Инсанларны бильдирген сёзлер ***ким? кимлер?*** суаллерине джевап бе ре

Меселя: ***Адиле, ана, къуруджылар, талебелер.***

306-мешгъулиет. Шиирни язып алынъыз. ***Ким?*** суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Къорантамыз — буюк дегиль, Эпси олып
секиз джан: Бабам, анам, агъам, аптем,
Айше, Фатма ве Гульджан. Агъам — Асан,
аптем — Гульназ, Айше, Фатма — эгизлер.
Къорантада, эпси олып, Апты баламыз
бизлер.

Ш. Селим

Буюк арифнен язылгъан сёзлерде къач сес зе къач ариф олгъаныны айтынъыз.

307-мешгъулиет. Нокъталар ерине ***ким?*** суалине джевап берген сёзлерни язынъыз.

Машинаны (***ким?)***	ай дай.
Хасталарны ***(ким?)***	тедавийлей
Кяинаткъа (***ким?)***	. уча.
Биналарны (***ким?)***	къура.
Балыкъны (***ким?) .***	тута.
Дарен и ***(ким?) ...***	чала.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: ***эким, кяинатчы, балыкъчы, къуруджы, дареджи, айдавджы.***

308-мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Къайд этильген сёзлернинъ устюне суалини язынъыз.

1. **Лютфие** балалар багъчасында чалыша.
2. **Лейля** пианино чала ве йырлай.

3. **Къартанам** чорап оре.

4. Эвимизге **мусафир** кельди, биз оны яхшы къаршылап алдыкъ.

Биринджи ве экинджи джумлелерде баш азаларыны тапып, астыны сызынъыз.

309-мешгъулиет. *Ким?* суалине джевап берген сёзлерни бир сырагъа, *кимлер?* суалине джевап берген сёзлерни исе экинджи сырагъа язынъыз.

Ким?	***Кимлер?***
бала	***балалар***

Къыз, торун, къызлар, артист, торунлар, артистлер, йырджы, оюнджылар, йырджылар, оюнджы.

Сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз. Эджалар насыл созукъ сеслернен кельгенине дикъкъат этинъиз.

310-мешгъулиет. Джумлелерни язынъыз. *Ким?* суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Зеэрли мантарлар инсан ичюн пекхавфлы.

Гульсум къаранфиль чечеклерини пексеве.

Багъджы Абдулджелиль агъа бизге бир сепет юзюм берди.

Фазиле къокъласына дюльбер антер тикти.

Биринджи джумленинъ схемасыны япынъыз. Бу джумледе сёзлер насыл арифлернен башлана? Бу арифлер насыл сеслерни косьтере?

311-мешгъулиет. Ресимлердеки айванларнынъ адларыны язынъыз.

1. Бу не? — Бу

2. Бу не? — Бу

3. Бу не? — Бу

4. Бу не? — Бу

Айванларны ве шейлерни бильдирген сёзлер ***не? нелер?*** суаллерине джевап бере.

Меселя: ***турна, мышыкълар, къалем.***

312-мешгъулиет. Берильген сёзлерни эки сырагъа язынъыз.

Н у м ю н е: ***Къушлар Айванлар***

турна ***деве***

Эчки, теке, чагъала, ат, миявкъуш, квартал, аюв, къыргъый, зурафе, кукуккъуш, лейлек, маймун, къаплан.

313-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз.

Эмек дерслеринде къулланылгъан иш алетлери:

Иш алетлерининъ адларыны дефтеринъизге язынъыз.

Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

314-мешгъулиет. *Не? нелер?* суаллерине джевап берген сёзлерни эки сырагъа язынъыз.

Н у м ю н	***Не?***	***Нелер?***
	дерслик	***ралелер***

Ралелер, дерслик, къалем, къапу, пенджерелер, арсланлар, бор, торгъайлар, ягъмур, балкъуртлар, пычкъы, мердивен.

315-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз. Серлева къоюнъыз.

Чёллер даа ешермеди,
Ешермеди **багъча-багъ,**
Юкъусындан котерильди,
Баш саллады **акъбардакъ.**

— Эрте баарь муждесим мен,
Кокюсинъе ал да такъ,
Фералансын мени корьген! —
Деди манъа акъбардакъ.

Р. Халид

Метинден акъбардакънынъ сёзлерини тапып, ифадели окъунъыз. Акъбардакъ къайсы мевсимнинъ муждеси? Экинджи дёртлюкни дефтеринъизге язып алынъыз.

мужде — бахшыш — эдие
фераланмакъ — къуванмакъ —
севинмек къарап турмакъ — бакъып
турмакъ шифалы — файдалы

316- мешгъулиет. Тапмаджаны окъунъыз. *Не?* суалине джевап берген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Оларнынъ схемасыны япынъыз.

Гуль, чечеклер северим,
Олардан бал эмерим.
Къарап турмай, ишлейим,
Бирев тийсе, тишлейим.

Сувукътан къоркъам бираз, Бал топлайым баарь-яз.
Балалар, балым — шифалы, Ашамасы — сефалы.

317- мешгъулиет. *Ким? не?* суаллерине джевап берген сёзлерни эки сырагъа нумюне боюнджа язып алынъыз.

Нумюн	***Ким?***	***Не?***
	Айдер	***къабакъ***

Къабакъ, Айдер, эгев, ашчы, хамси, кесертки, агъа, озен, ишчи, къозу, фесильген, рессам, Фазиле, тюкян, къаплыбакъа, кельпеден, сюзгюч, языджы.

318- мешгъулиет. Шиирни ифадели окъунъыз. Нида джумлелерини тапынъыз.

Ягъмур

Сабадан ягъмур ягъа, Не къадар тазе ава! „Мен ягъам", — десе, ягъсын, Арыкълар сувгъа толсун. Осер ешиль когетлер, Чечек ачар тереклер! Купелер такъар кираз... Мен де осерим бираз.

Н. Умеров

Бу шиирде насыл йыл мевсими акъкъында айтыла? *Не? нелер?* суаллерине джевап берген сёзлерни язып алынъыз. Схемагъа келишкен сёзни тапынъыз.

319- мешгъулиет.

Иш алетлери

Бостанда чалышмакъ ичюн, бойле алетлер керек: ***чапа, тырнавуч, лескер, фиски, къопкъа.***

е Бу сёзлернен джумлелер тизинъиз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

320-мешгъулиет. Окъунъыз.

Базарэртеси, къыш, чаршембе, кузь, джума, базар, баарь, салы, яз, джумаакъшамы, джумаэртеси.

Бир сырагъа йыл мевсимлерини, экинджи сырагъа исе афта куньлерини язып алынъыз. *Чаршембе, джумаакъшамы* сёзлерининъ схемаларыны япынъыз.

321 -мешгъулиет. Берильген сёзлерни солдан сагъгъа, сагъдан солгъа окъунъыз.

Тот, кок, обо, ана, ала, ада, агъа, кепек, керек.

Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.
Кок, кепек сёзлеринде **о, е** арифлери насыл сеслерни ифаделей? Анълатынъыз.

322-мешгъулиет. Тапмаджаны дефтеринъизге язып алынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Беш арифли бир сёздир,
Ашалгъан шей адыдыр.
Онълу-соллу окъулыр,
Кене айны манадыр.

323-мешгъулиет. Окъунъыз.

Бир кунь биз денъизге бардыкъ. Денъиз пек далгъалы эди. Мен къармакънынъ йипини къолума сардым, оны сувгъа аттым. Оны бир шей силькмеге башлады. Мен къармакъны сувдан чыкъардым. Къармакъкъа бир балычыкъ илишкен эди.

Метинге серлева къоюнъыз. Биринджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Баш ве экинджи дередже азаларынынъ астыны сызынъыз.

324-мешгъулиет. Тапмаджаны язып алынъыз. *Ким?* суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Бир къартбаба, эки баба,
Эки бала ве бир торун.
Эписи къач адам олур?

Ресимге бакъып, тапмаджанынъ джевабыны тапынъыз. Тапмаджаны эзберленъиз.

325-мешгъьулиет. Сёзлерни окъунъыз. Не ичюн бу сёзлер эки сырагъа язылгъан?

зурна — зурнаджы
чалгъы —

— балыкъчы
орман —

Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни язынъыз.

326-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Оюн	оюндж
аякъкъа	аякъкъапч
п багъча	ы
геми	багъчаджы
чалгъы	чалгъыдж

Дефтеринъизге язып алынъыз. Сёзлернинъ янына суаллерини язынъыз. ***Ким?*** суалине джевап берген сёзлер нени бильдире?

327-мешгъулиет. Берильген сёзлерни нумюне боюнджа язынъыз. Экинджи сырадаки сёзлер нени бильдире?

Не? Нелер?	***Не? Нелер?***
козь —	нар — нарлар
козьлер алет	топ —
— из — адет —	чувал —
тепси —	туруп —
	савут —

328-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Мен ресим сызмагъа севем.
2. Осман дагъда сыгъын корьди.

3. Тильки уфакъ айванларны авлай.
4. Джума куню Кебир джамиде адам чокъ ола.

Мутеда ве хабернинъ астыны сызынъыз.

329-мешгъулиет, козенеклерге келишкен язынъыз.

Ким?

А		и	м

А		и	з	е

Не?

т	а		а	къ

	а	м	ы	р

330-мешгъулиет. Тапмаджаны

Отларда аш къыдырам, Тикенден меним урбам. Джыярым мантар, амма Мени къолунъа алма.

Э. Усеин

Не? суалине джевап берген сёзлерни язып алынъыз. Тапмаджанынъ джевабыны тапып, ресимини япынъыз.

331 -мешгъулиет. Берильген сёзлерни эки сырагъа нумюне боюнджа язып алынъыз.

алма алмалар

Нумюне: ***Аз*** ***Чок***

Алма, йылдызлар, балкъурт, чанталар, алмалар, балкъуртлар, эким, йылдыз, экимлер, кобелек, чанта, кобелеклер.

Не? нелер? суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Алма сёзюнинъ эр бир арфине учер сёз язынъыз.

Нумюне: А Л

аз ***лугъат*** ***мейва армут***

30 §. Не япа? не япалар? киби суаллерге джевап берген сёзлер

332-мешгъулиет. Суаллерге бир сёзнен джевап беринъиз.

Не япа? Не япалар?

Иш-арекетни бильдирген сёзлер ***не япа? не япалар?*** киби суаллерге джевап бере.

Меселя: ***йырлай, динълейлер.***

333- мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Къайд этильген сёзлерге суаль беринъиз.

Оджамыз бизге дерслерде ресим япмакънынъ сырларыны **огрете.**

Виз ресим дерслерини пек **бегенемиз.**

Азбарда балаларнынъ шаматасы **эшитильди.**

Эльдар достларынен шеэрге **бараджакъ.**

Не я па?	***Не япты?***	***Не япаджакъ?***
яза окъуй келе кете ювуна оре	язды окъуды кельди кетти ювунды орьди	язаджакъ окъуйджакъ келе джек кете джек ювунаджакъ ореджек

334- мешгьулиет. Джедвельдеки суаллерни зе сёзлерни окъунъыз.

335-мешгьулиет. Сёзлерни суаллерине коре учь сырагъа

язып алынъыз.

Не я па ? ***Не япты ?*** ***Не***

Суварды, къаза, бараджакъ, сая, тикти, чалыша, эзберледи, раатланаджакъ, секирди, чивильдей, раатлана, чала, ичеджек, тикеджек, басты, басаджакъ.

Дефтеринъизге язып алынъыз.

Эки сёзнен джумлелер уйдурынъыз.

336-мешгъулиет. Тапмаджаларны дефтеринъизге язып алынъыз. Къайд этильген сёзлернинъ устюне суаллерини

Дагъгъа **барса,**
къутура, Эвге **кельсе,**

Аягъы ёкъ —
Къанаты ёкъ —

Бир ерде атеш **яна,** Бутюн дюньяны **къыздыра.**

337-мешгъулиет. Окъунъыз.

Ресим, сызаджакъ, араба, учты, от, къурута, боялай, такъвим, тюшюнди.

Иш-арекетни бильдирген сёзлернитапып, эджаларгъа болип язынъыз. Эджалар насыл созукъ сеслернен келе? Олар къалын я да индже окъула? Анълатынъыз.

338- мешгъулиет. Сёзлерни нумюне боюнджаязынъыз.

Н у м ю н е: Коре — корелер чапа —чапалар

куле —...
оре —...
эшите —...
буклей —...

сычрай —... асрай —...
нагъышлай —...
сача —...

Биринджи сырадаки сёзлер насыл созукъларнен келе? Олар насыл окъула?

Куле, нагъышлай сёзлеринен джумлелер уйдурып язынъыз.

339- мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

не? неяпа?

Бизим койден **озен кече.** Язда онынъ **суву эксиле.** Ичинде **гольчиклер асыл ола. Папийлер** бу гольчиклерде **ялдайлар. Олар** башларыны сувнынъ астына **далдыралар.** Андан бир шейлер тапып ашай- лар. Тойгъан сонъ, озен кенарына чыкъып яталар.

Дефтеринъизге язып алынъыз. Къайд этильген сёзлернинъ устюне суалини язынъыз. Схемагъа келишкен джумлени бельгиленъиз.

340- мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни къоюнъыз.

Оджамыз бизге ёл къаиделерини ....
Биз мектеп багъчасына....
Коюмизде Дервиза байрамы ....
Дагъда къызылчыкъ, фындыкъ....
Теректе къушлар шенъ....

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер:
бардыкъ, чивильдеше, пишти, анълатты, олды.

341 -мешгъулиет. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни язынъыз.

1. Чалгъыджы***(неяпа?)... .***
2. Ашчы***(неяпты?)... .***
3. Эким ***(не япаджакъ?)... .***
4. Оюнджы***(неяпа?)... .***
5. Йырджы***(неяпты?)... .***
6. Уста ***(не япаджакъ?)... .***

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: ***пиширди, тедавийлейджек, ойнай, тамирлейджек, йырлады, чала.***

342-мешгъулиет. Тезайтымны окъунъыз. Тез айтмагъа огренинъиз.

Теке **севе** маматеке.
Эгер тапса, ашап **кете.**

Тезайтымны дефтеринъизге язып алынъыз. Къайд этильген сёзлер нени бильдире? Олар насыл суальге джевап бере?

е ***343-мешгъулиет.*** Суаллерге эсасланып, кунь тертибинъиз акъкъында бири-биринъизнен субетлешинъиз.

1. Сен саба не вакъыт уянасынъ?
2. Башта не япасынъ?

3. Мектепке не вакъыт кетесинъ?
4. Мектепте не япасынъ?
5. Мектептен не акъыт къайтып келесинъ?
6. Мектептен кельген сонь не япасынъ?

344-мешгъулиет. Берильген сёзлерден джумлелер тизинъиз.

Кобете, бугунь, пиширеджек, анам; онъа, ярдым, этем, мен; хамыр, анам, басты; къыйманы, мен, чектим, сонь, догърадым, согъан; бабам, келеджек, тезден иштен; кобете, ашайджакъмыз, эпимиз.

Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Иш-арекетни бильдирген сёзлернинъ астыны сызынъыз. Олар джумледе насыл сёзлернен багъланып келе? Айтынъыз.

345-мешгьулиет. Окъунъыз.

КЪЫЗЫЛЧЫКЪ

Къырымнынъ дагъларында пек чокъ къызылчыкъ осе. Эрте баарьде къызылчыкълар сэры чечеклернен орьтюле. Балкъуртлар бал топламакъ ичюн шу ерге ашыкъалар.

Къызылчыкъ чешит топракъта осе, лякин киречли топракъны се е. Пытакъларынынъ юксеклиги дёрт метрге бара.

Къызылчыкъ пек эрте чечек ачса да, емишлери тек кузьде пише.

1. Къырымнынъ дагъларында не осе?
2. Эрте баарьде къызылчыкълар не я па?
3. Къызылчыкъ насыл топракъны севе?
4. Къызылчыкънынъ емишлери не вакъыт пише?

Бу метин де къач абзац бар? Экинджи абзацны тапып окъунъыз. Бу абзацта не акъкъында айтыла? Дефтеринъизге язып алынъыз.

346-мешгьулиет. Метинни окъунъыз.

Баарьде кунь сайын эп сыджакъ ола. Осюмликлер къыш юкъусындан уяналар. Былтырки япракъларнынъ арасындан акъбардакъулар, мелевшелер тюртип чыкъалар. Олар этрафкъа къокъу сачалар.

Дефтеринъизге язып алынъыз. Экинджи джумледе баш ве экинджи дередже азаларыны къайд этинъиз.

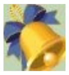

343-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Кунеш шавлелер сача,
Багъчалар чечек ача,
Ешиллене байырлар,
Янъырай берсин шенъ йырлар!

Вызылдаша
Учушалар шенъ къушлар, Къайда бакъсанъ — гузеллик, Йырлап-йырлап кезейик!

С. Усейнов

Муэллиф шиирде насыл йыл мевсимини тасвирлей?

Метинден башта предметни бильдирген сёзлерни, сонъ исе иш-арекетни бильдирген сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз.

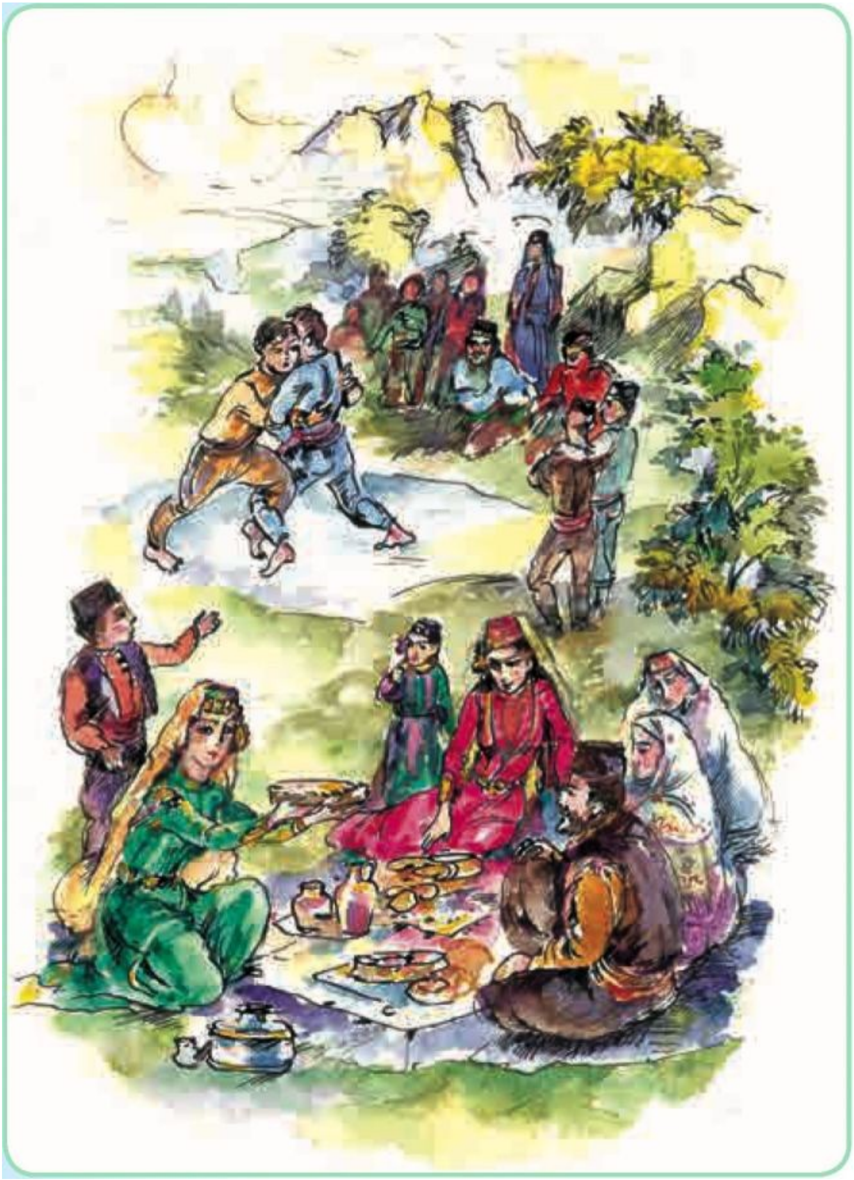

Суаллерге эсасланып, икяе язынъыз.

1. Ресимде не тасвирленген?
2. Адамлар не ерде топлангъанлар?
3. Олар насыл кийинген?
4. Софра башында отургъанлар не япа?
5. Мейданчыкъта кимлер куреше?
6. Адамлар нени сейир этелер?

Хыдырлез

Майыс айында Къырымда Хыдырлез байрамы къайд этиле.

Эвель-эзельден халкъымыз Хыдырлез байрамыны меракълы ве шенъ **кечире.** Байрамда чалгъыджылар, йырджылар ве оюнджылар озьусталыгъыны **косьтерелер.** Мейданда пельванлар **курешелер.**

Хыдырлез куню джемаат софралар доната. Эв бикелери байрамгъа къатлама, кобете, чиберек, тавалокъум, янтыкъ ве башкъаемеклерни пиширелер. Байрам дуасындан сонъ адамлар бири-бирини озь софрасына **чагъыралар.** Адетимиз ойле!

1. Хыдырлез байрамы не вакъыт къайд этиле?
2. Халкъымыз Хыдырлез байрамыны насыл кечире?
3. Чалгъыджылар, йырджылар ве оюнджылар не япалар?
4. Мейданда кимлер куреше?
5. Эв бикелери байрамгъа не пиширелер?
6. Адамлар байрам дуасындан сонъ не япалар?

Къайд этильген сёзлерге суаль берип, дефтеринъизге язып алынъыз.

Сиз яшагъан ерде Хыдырлез байрамы насыл кече? Икяе этинъиз.

350-мешгъулиет. Суаллерге эсасланып, „Баарь кельди” мевзусында икяе язынъыз.

1. Баарь мевсими не вакъыт келе?
2. Ава насыл ола? Кунеш не я па?
3. Баарьде насыл чечеклер ача?
4. Тереклер ве осюмликлерге не ола?
5. Къушлар къайдан къайтып келелер?

31 §. Насыл? суалине джевап берген сёзлер

351 -мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз. Къайд этильген сёзлерге суаль беринъиз.

1. Эр кунь саба кунешке бакъар,
   Къара, сары ильван такъар.
   (Куньайлан)
2. Таш киби **къатты,**
   Бал киби **татлы.** >---------- ——
   (Топа ч шекер) *[*
3. **ос-томалакъ** таш, Ичи толу аш.
   (Джевиз)

352-мешгъулиет. Суаллерге джевап беринъиз. Джевапларны дефтеринъизге

Къавун ***(насыл?) ... .*** Джилек ***(насыл?) ..., ...***

Къарпыз

Ярдымджы сёзлер: ***къырмызы, ёлакълы, ешиль, татлы, узун, тёгерек.***

Предметлернинъ аляметини бильдирген сёзлер ***насыл?*** суалине джевап бере.

Меселя: ***сары, къалын, юваш.*** _____

353-мешгъулиет. Нокъталар ерине келишкен сёзлерни язынъыз.

1. ... ёл, ... антер;	узун — къыскъа
2.... штан, ... кольмек;	къара — беяз
3.... аш, ... ава;	сыджакъ — сувукъ
4.... юзюм, ... бибер;	татлы — аджджы
5.... дагъ, ... эв.	юксек — алчакъ

354-мешгъулиет. *Насыл?* суалине джевап берген сёзлерни тюшюнип язынъыз.

Н у м ю н е: ***комюр (насыл?) къара, къатты;***

Нар***(насыл?)*** терек***(насыл?) ...*** хыяр***(ысыл?) ...*** денъиз***(насыл?) ..., .***

шекер(насыл?) ..., чипче***(насыл?) ...,*** акькъуш

355-мешгъулиет. Метин ни окъунъыз.

Сеят

Бугунь ачыкъ ве кунешли кунь. Мемет саба эрте уянды. Янъы урбаларыны кийди. Огъланчыкъ бабасынен узакъ койге кетеджек. Кой да онынъ къартбаба ве къартанасы яшай.

Саба емегинден сонь бабасынен Мемет машинагъа отурып, ёлгъа чыкътылар. Ёл бою Кефе шеэринде токътадылар. Мемет денъиз ялысында сувда ялдагъан беяз акъкъушларны сейир этти. Оларгъа ем берди.

Би раз раатлангъан сонь, Мемет бабасынен ёлуны девам эттилер.

1. Мемет не вакъыт уянды?
2. Огъланчыкъ бабасынен къайда кетеджек?
3. Олар къайсы шеэрде токътадылар?
4. Мемет денъиз ялысында насыл къушларны сейир этти?
5. Олар не япкъан сонъ ёлуны девам эттилер?

Метинден *насыл?* суалине джевап берген сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз.

356-мешгъулиет. Маналары къарама-къаршы олгъан сёзлерни окъунъыз. Бу сёзлерге *не?* суалине джевап

берген уйгъун сёзлер тапынъыз.

^^1 Дефтеринъизге нумюне боюнджа язынъыз.

агъыр — енгиль | къалын —

къатты — | индже ири —

Нум юне: Агъыр ***(не?)*** иш — енгиль ***(не?)*** вазифе.

алынъыз.

Кокте тёгерек ай кезмекте.
Язда сыджакъ ель эсе.
Анам битама юнь шал алды.
Азбарымызда сары ве къырмызы чечеклер ачты.

Не? суалине джевап берген сёзлернинъ астыны бир сызыкънен, *насыл?* суалине джевап берген сёзлернинъ астыны исе далгъалы сызыкънен сызынъыз.

Учюнджи джумленинъ схемасыны япынъыз.

358-мешгъулиет. Метин ни окъунъыз.

Концерт

Тюневин мектебимизде концерт олды. Концертке ана-бабалар, мусафирлер давет этильди.

Талебелер „Хош кельдинъиз!", „Мерабанъыз, достлар!" шиарларыны язып, диваргъа астылар. Сананынъ бир кошеси миндерлер ве къонанен донатылды. Къонанынъ устюне миллий емеклер ве дюльбер гуллер къоюлды. Биз халкъ йырларыны ве оюнларыны авесликнен иджра эттик.

Концертке кельген мусафирлер де бизнен берабер ойнады ве шенълендилер.

Метинде насыл незакетли ибарелер бар? Оларны дефтеринъизге язынъыз.

Ашагъыда берильген сёзлерде созукълар насыл сеслерни ифаделегенини язып косьтеринъиз.

[и] [И]
Миллий, емеклер, дюльбер, гуллер.

Сары, къызыл ве **беяз**
Гуллер ичинде чапам.
Сары, къызыл ве беяз
Дюльбер кобелек тапам.
Анам, чапып пешимден:
— Токъта, гульге энсин, —
дей. Токътасам, тутып
элимден:
— Кобелегим сенсинъ, — дей.

Ш. Селим

Къайд этильген сёзлер насыл суаллерге джевап бере?

Нокъталар ерине шиирден келишкен сёзлерни тапып, эджаларгъа болип язынъыз.

1 Гуллер***(насыл?)__________.......... .***
2. Кобелек***(насыл?) ....***

360-мешгъулиет. Аталар сёзлерини дефтеринъизге язынъыз. *Насыл?* суалине джевап берген сёзлерни далгъалы сызыкънен къайд этинъиз.

Энъ яхшы дост китаптыр, Энъ яхшы зенгинлик бильгидир.

Татлы сёз балдан татлы.

Бу аталар сёзлери не акъкъында? Маналарыны анълатынъыз.

Аталар сёзлерини эзберленъиз.

къызыл — къырмызы

зенгинлик — байлыкъ энмек — тюшюнмек

Яз йыры

Ах, не гузель! Къызды джошып, Яз кельген сонъ авалар.
Кийди ешиль урбасыны Багъ-багъча эм тарлалар.

Ах, не гузель! Гузель язда Багъчаларда кезинмек.
Сыгъырчыкълар, чочамийлер Шенъ йырыны динълемек.

И. Бахшыш

Биринджи дёртлюкни дефтеринъизге язып алынъыз.

Не? не япты? суаллерине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

32 §. Сёзнинъ тамыры. Тамырдаш сёзлер

362-мешгъулиет. Окъунъыз. Берильген сёзлернинъ умумий къысымларыны тапынъыз. Оларны бойле < ишаретнен бельгиленъиз.

Н у м ю н е: ***дост — достлукъ — достлашмакъ***

кой — койлю — койдеш
туз — тузлу — тузлукъ иш — ишчи — ишкир сют — сютлюк — сютлю
шекер — шекерлик — шекерли

Бу сёзлер манаджа бири-бирине якъынмы?

Манаджа якъын бир сой сёзлернинъ умумий къысмы ола:

къум — къумлукъ — къумлу.

Сёзлернинъ умумий къысмына ***тамыр*** дейлер. Тамыры бир олгъан сёзлерге ***тамырдаш сёзлер*** дейлер. Тамыр бойле < > ишаретнен бельгилене.

363-мешгъулиет. Окъунъыз. Тамырдаш сёзлерни нумюне боюнджа язып алынъыз.

Нумюне: ***шеэр — шёэрли***

Шеэр, яз, къаймакъ, шеэрли, йырджы, язлыкъ, йыр, къаймакълы, ашчы, багъджы йырламакъ, аш, багъ.

364-мешгьулиет. Метинни окъунъыз.

Адамларгъа яшамакъ ичюн ава ве сув керек. Осюмликлер сувсузлыкътан къурур, сарарыр. Адамлар ве айванлар сувсуз яшап оламаз.

Микробларнынъ чокъусы сууларда яшай, онынъ ичюн озен ве къую сувларыны къайнатып ичмек керек. Сув къайнагъанда, микроблар оле.

Сув олмаса, не олур? Не ичюн озен ве къую сувларыны къайнатып ичмек керек?

Метинден *сув* сёзюне тамырдаш сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз ве тамырыны бельгиленъиз.

365-мешгъулиет. Сув акъкъында тапмаджаны дефтеринъизге язынъыз.

Иши чокъ — джаны ёкъ.

Иш, джан сёзлерине тамырдаш сёзлерни тапып язынъыз. Умумий къысымларыны бельгиленъиз.

366-мешгъулиет. Ашагъыдаки сёзлерге ***насыл?*** суалине джевап берген тамырдаш сёзлерни язынъыз.

Н у м ю н е : ***кунеш — кунешли (насыл?)***

Булут — ягъмур — эт — ягъ — бакъла —

Эки сёзнен джумлелер уйдурынъыз.

368-мешгъулиет. Берильген сёзлерге тамырдаш сёзлерни тапып, нумюне боюнджа язынъыз.

Н у м ю н е: ***ёлакъ — ёлакълы***

367-мешгьулиет. Масал парчасыны роллерге болип, ифадели

Чегертки **тавукъкъа** бара:

— Джаным тавукъ, козюм тавукъ, бир чипчечикбер.

— Чипче санъа неге керек?

— **Чипчени къаргъагъа** береджегим, къаргъа фындыкъ хырсызламайджакъ, шунынъ ичюн терек манъа бир фындыкъ береджек, **фындыкъны** мен домузгъа береджегим, домуз манъа бир къыл береджек, о къылнен богъулаяткъан къырмыскъаны къу ртараджагъы м.

— Мен ачым, — дей тавукъ, — манъа ем кетир де, чипче

Къайд этильген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз, тамырны къайд этинъиз.

Далгъа, байыр, къурт, акъыл, бакъла, зынджыр, ачув,

дагъ, къартоп.

Эки сёзнен джумлелер уйдурынъыз. Бу джумлелерде баш азаларыны къайд этинъиз.

369-мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз. Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

Бу — меним **китапханем, Китапларны**
пексевем. Къолумдан китап тюшмез,
Китапсыз бир кунь кечмез.

С. Усейнов

Къайд этильген сёзлернинъ умумий къысмыны бельгиленъиз.

370-мешгъулиет. Окъунъыз.

Коюмизнинъ четинде балабан **багъча** бар. Багъчада чешит тюрлю мейва тереклери **осе:** алма, шефтали, кираз, эрик, армут.

Бугунь биз алма **джыйдыкъ.** Алмалар кунеш шавлелери тюбюнде йылтырай. Олар чешит ренктелер: **сары, ал, беяз, ешиль.** Алмаларны бирер-бирер узип, къутулардгъа ерлештирдик.

Бу метинде не акъкъында айтыла?
Къайд этильген сёзлер насыл суаллерге джевап бере?
Олар нени бильдире?
Кой, кунеш сёзлерине тамырдаш сёзлер тюшюнип тапынъыз. Оларны дефтеринъизге язынъыз.
Бу схемагъа къайсы джумле келише?

371 -мешгъулиет. Окъунъыз.

Окъувны севген **— окъур,** сонъундан гульдай
* къокъур.
\ Окъувсыз бильги ёкъ, **бильгисиз** кунюнъ ёкъ.

Аталар сёзлерининъ манасыны анълатынъыз.

Дефтеринъизге язынъыз. Къайд этильген сёзлерде тамырны къайд этинъиз.

372-мешгьулиет. Тапмаджаны окъунъыз.

Къол тийдирмей, балтасыз
Гузель эвчик къурулгъан. ,---------------- —
Устю ачыкъ, амма озю I________________
Куньдогъушкъа бурулгъан.

(Къуш ювасы)

Тапмаджанынъ джевабынынъ ресимини япынъыз.

373- мешгъулиет. Метинни ифадели окъунъыз. Муэллиф кимлерге мураджаат эте?

Азбаргъа чыкъып, этрафынъызгъа бир назар ташланъыз.

Бучёллер, будагълар, буденъиз ве озенлер, багълар, багъчалар — еписи сизинъки!

Ай, йылдызлар, кунеш — сизинъки!

Батан — сизинъки! Къырым — сизинъки!

Энъ гузель, энъ дюльбер чечеклери, гуллери исе — сизлерсинъиз, бал ал ар.

Ю. Къандым

Нида джумлелерини дефтеринъизге язып алынъыз. Оларда насыл дуйгъулар ифаделенген? Айтынъыз.

назар ташламакъ — бакъмакъ юрт — ватан — дияр — иль

374- мешгъулиет. Ресимге бакъып, икяе тизинъиз. Икяени дефтеринъизге язынъыз. Ресимге серлева къоюнъыз.

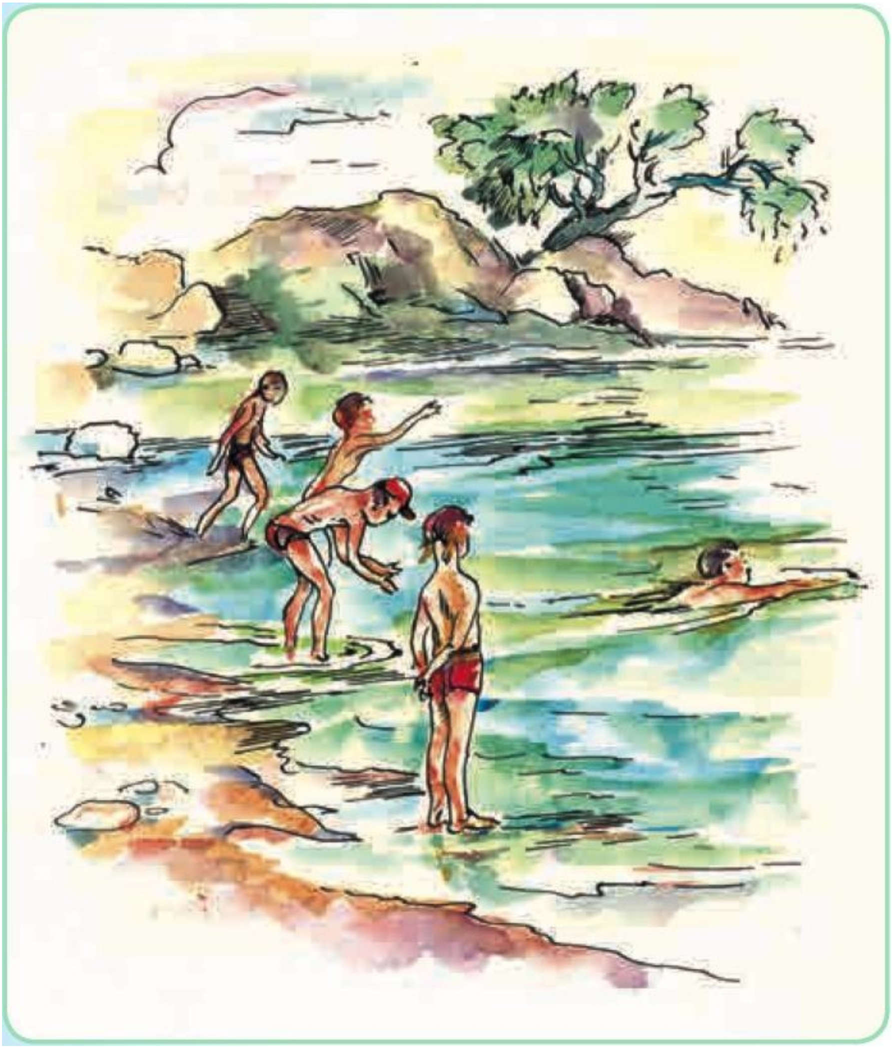

375- мешгъулиет. Шиирни окъунъыз. Дефтеринъизге язынъыз. Бир эджалы сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Яз куньлери насыл яхшы, Ойнай-ойнай безмейсинъ, Учь ай татиль бир кунь киби, Кечкенини сезмейсинъ.

А. Велиев

ОКЪУВ ИЧЮН МЕТИН ЛЕР

Аджайип голь

Къарабий яйланынъ этеклеринде дюльбер бир койчик ерлешкен. Онынъ ады — Суин-Аджы. Бу койчик емешиль багъчалар ичинде комюльген. Онынъ этрафлары къарлы-байырлыдыр.

Койнинъ кенарында яш багъчанынъ артында исе, аджайип голь бар. Гольнинъ этрафында кестане, сельби, къавакъ, джевиз тереклери гурьлеп осьмекте. Бу ерлерде дервиза, куреш, чешит эгленджелер отькериле. Яз-къыш голье акъып тургъан озенчик гольнинъ сувуны эксильтмей. Сыджакъ яз айларында балалар гольге ашыкъалар. Гольнинъ темиз ве шеффаф сувларында ялдамакъ олар ичюн бахт, къуванч ве сефадыр.

Суин-Аджыгъа кельген мусафирлер бу гольни мытлакъа зиярет этелер. Бу ернинъ серин авасынен тоя-тоя нефес алалар ве рухланып къайталар.

И. Эмировдан

Лто, 1. Къарабий яйланынъ этеклеринде насыл бир койчик ерлешкен? Онынъ ады не?
2. Койнинъ кенарында не бар?
3. Гольнинъ этрафында нелер осе?
4. Сыджакъ яз айларында балалар къайда ашыкъалар?
5. Суин-Аджыгъа кельген мусафирлер нени зиярет этелер?

шеффаф — тыныкъ
зиярет этмек — бармакъ серин — салкъын

Азбарымызда балабан аран бар. Аран ичиндеки кумеслерде тавукълар, хоразлар, кокюшлер, папийлер ве гогерджинлер яшайлар.

Къартбабам балалыгъындан къушларнен меракъ-лана ве оларны севе экен. О, къушларны эр вакъыт бала киби бакъа, ашата. Кумес къушлары бизге йымырта къозлайлар, чипче чыкъаралар. Хоразлар исе саба эрте бизни саат ерине уянталар.

Ишкир къартбабам эр йыл тавукъларнынъ ве кокюшлернинъ тюбюне йымырта къоя. Олар чипче чыкъаралар.

Бизим кокюш пек сабырлы ве кучьлю къуштыр. О бизим арандаки бутюн къушларгъа баш олып юре.

1. Кумеслерде насыл къушлар яшай?
2. Къартбаба къушларны насыл бакъа?
3. Кумес къушлары не япалар?
4. Кокюш насыл бир къуштыр?

кокюш — мысыр — корель

Мышыкъ ве копек

(у край н халкъ масалы)

Куньлерден бир кунь мышыкъ копекни расткетирген. Копек бутюн кунь саибинен берабер чобанлыкъ япкъан, акъшам исе къурсагъыны яхшы этип тойдургъан ве юкъугъа далгъан. Мышыкъ копектен сорай:

— Айтчы манъа, копек, къурсагъынъ тойса да, яхшы юкъласанъ да, яшайышынъ пек ярамай, къаарь-къасеветке толу. Не ичюн бойле ола, я? Меним исе

къасеветим ёкъ, сыджакъ эвде ятам, лякин раат юкълап оламайым, ашнынъ лезетини анълап оламайым.

Копек бираз сускъан сонъ:

— Башта чалыш, сонъ аша, башта бутюн ишни битир де, сонъ юкъла, — дей.

1. Мышыкъ копектен не сорай?
2. Копек насыл джевап бере?
3. Не ичюн мышыкъ раат юкълап оламай?

Масалны роллерге болип окъунъыз.

Аталар сёзлерини окъунъыз. Къайсы бири масалнынъ эсас фикрине якъын?

§ Иши ёкънынъ ашы ёкъ.

Иш олгъан ерде аш олур.

Тильки ве къыскъач

(русхалкъ масалы)

Тилькинен къыскъач лаф этелер. Тильки къыскъач къа:

— Кель, экимиз чапышайыкъ, ким а-а-анавы ерге бириндджи олып барыр, — дей.

Къыскъач:

— Чапышсакъ, чапышайыкъ, тильки! — деп, разы ола.

Чапышмагъа башлайлар. Тильки еринден сыптырылгъанынен къыскъач онынъ къуйругъына япышып ала. Тильки бельгиленген ерге чапып келе. Къыскъач кельмейми экен деп, артына чевирильгенде, къыскъач онынъ къуйругъуны йибере де:

— Мен сени беклей-беклей бездим, — дей.

Ата 1. Тильки къыскъачкъа не айта?
2. Къыскъач не япа?
Къыскъачнынъ арекетлерине насыл къыймет кесесинъиз? Анълатынъыз.

Сыгъырчыкъ

Баарь. Сабан айы. Багъчада емиш тереклеринде къуш ювалары асувлы тура. Бу — сыгъырчыкълар ювасы. Олар даа кельмедилер. Бираздан авасы сыджакъ олгъаны киби, олар учып келирлер.

Сыгъырчыкълар тарлаларда чапып-чапкъалап, чешит-тюрлю боджеклерни тапалар зе оларны чабик-чабик ашайлар. Лякин кимерде инсангъа зарар да кетиреле р. Лезетли кираз ве джилеклерни де ашамагъа пек севелер.

Сыгъырчыкънынъ дигер къушларнынъ сеслерини усталыкънентакълитэтмегеистидады бар. О, насыл дыр бир сес эшитсе, оны текрарламагъа аре кет эте.

Н. Керичли

1. Сыгъырчыкълар не вакъыт учып келелер?
2. Сыгъырчыкълар не ашайлар?
3. Олар инсангъа насыл зарар кетире?
4. Сыгъырчыкъларнынъ насыл истидады бар?

Ел къаиделери

Дюньяда энъ биринджи машиналар пейда олгъан сонъ, ел къаиделери де пейда олды. Бундан сонъра ёл ишаретлери ве учьфенерлер пейда олды.

Ёл ишаретлери айдавджыгъа ве ёлджугъа насыл ве къайда кетмекни косьтерелер. Учьфенерлер исе ёлны

не вакъыт кечмек мумкюн олгъаныны косьтерелер.

Эгер учьфенернинъ къызыл ышыгъы янса, демек ёлджу озь еринде турмакъ керек. Сары ышыгъы янгъанда, ёлджу беклеп тура. Ёлны ешиль ышыкъ янгъан сонъ кечмек керек.

Балалар! Мектепке кеткенде я да мектептен къайтаяткъанда ёлларда гъает мукъайт олунъыз. Ёлны кечмезден эвель башта сол, сонъра сагъ тарафкъа бакъмагъа унутманъыз.

о 1. Ёл къаиделери не вакъыт пейда олды?
2. Ёл ишаретлери айдавджыгъа нени косьтерелер?
3. Ёлны не вакъыт кечмек мумкюн?
4. Ёлны кечмезден эвель не япмакъ керек?

Дост ве достлукъ

Дюньяда эр бир инсаннынъ досту бар. Амма асылында дост сёзюнинъ манасы недир? Акъикъий дост насыл олмалы?

Дост — бу бизим энъ якъын инсанымыз. Чюнки тек досткъа биз озь сырларымызны айтып оламыз. О, агъыр вакъытта бизге ярдым этер.

Акъикъий дост мерхаметли ве адалетли олур. О мытлакъа керекли тевсиелер берип, ярдым къолуны узатыр. Эгер достлар бир шейнен меракъланса, бир шейни севсе, бу достлукъ мытлакъа акъикъий олур.

Эвель заманлардан берли досту олмагъан инсан акъкъында бойле аталар сёзю бар: „Достсуз адам — къанатсыз къуш".

1. Дост бу кимдир?
2. Акъикъий дост насыл олур?
3. Акъикъий достлукъ дегени недир?
4. Досту олмагъан инсан акъкъында насыл аталар сёзю бар? Хатырланъыз.

Дост ве достлукъ акъкъында бир къач аталар сёзле- рини айтынъыз.

Мукъаддес китап

Мусульманларнынъ мукъаддес китабы — Къуран. Къуран бизни догъру яшамагъа огрете. Къуран бизге озюмизни эвде насыл алып бармамызны анълата. Ана-бабамызгъа, агъа-къардашларымызгъа, сой-сопларымызгъа, достларымызгъа, къомшу ве таныш олмагъан инсанларгъа нисбетен насыл мунасебетте олмакъ кереклигимизни огрете.

Къуран бизни мерхаметли олмагъа огрете. Мусульманлар Къурангъа инаналар. Олар оны эр кунь окъуйлар ве озь аятында онъа риает этип яшайлар.

Базы мусульманлар Къуранны эзберден билелер. Къураннынъ ич бир сёзю денъиштирильмеди. О, Аллах ёллагъан сонъки китаптыр.

@ 1. Мусульманларнынъ мукъаддес китабы недир?
2. Къуран нени огрете?

мукъаддес — азиз — мубарек
сой-соплар — сой-акърабалар — тувгъанлар

Къайтарма

Къырымтатарларнынъ энъ мешур оюны — къайтарма. Къайтарма — бу енгиль, шенъ ве джанлы оюндыр. Къырымтатарлар озь яшайышыны къайтармасыз тасавур этип оламайлар.

Къайтарманы бир, эки я да бир къач адам ойнайлар. Бу оюнны къадынлар ве эркеклер айры- айры ве бирликте иджра этелер. Эркеклер къайтарма ойнагъанда къолларыны кенъ джаялар, дерсинъ къартал уча. Къадынлар исе назик-назик арекетлеринен сувда ялдагъан акъкъушны анъдыралар.

1. Къайтарма бу недир?
2. Къайтарманы къач адам ойнай?
3. Эркеклер къайтарманы насыл ойнай?
4. Къадынларнынъ арекетлери нени анъдыра?

мешур — намлы —

Дюльбер манзара

Яз мевсими. Сыджакъ ве кунешли куньлернинъ биринде Къадыр къартбаба торунлары Алим, Назим ве Кязимнен берабер къой ве къозу сюрюсини яйлагъа айдадылар.

Яйладаки отлар гурь оськен. Къойлар шу ердеки ёлларны яхшы билелер. Шу себептен огге чапып, дагъ четине якъынлаштылар. Дагъ четиндеки ёлчыкъ эп тарлашты. Чюнки эки тарафтан да гурь тереклер осе. Къойлар ве къозучыкълар ёлачыкътан бирер-бирер чапып кечтилер ве буюк алангъа чыкътылар. Балалар оларнынъ артларындан чапып кеттилер. Оларнынъ козю огюнде дюльбер манзара ачылды.

Агъа-къардаш сукъланып сейир эттилер. Алан бем-беяз, санки дерсинъ, язнынъ ильк куньлеринде къар ягъгъан. Бу пападие тарласы эди.

Л. Хырхара

1. Къадыр къартбаба торунларынен берабер не яптылар?
2. Яйлада къойлар озюни насыл алып бардылар? Метиннинъ экинджи парчасыны гъайрыдан окъуп, икяе этинъиз.
3. Къойлар ве къозучыкълар яйладан кечип, кьайда чыкътылар?
4. Балалар не яптылар?
5. Алан насыл эди?

Азиз балалар!

Китап — бизим энъ якъын достумыз. О, бизге бильги бере, догъру ёлны косьтере. Китапны севинъиз ве окъунъыз!

Бу дерслик сизге ана тилимизни огренмеге ярдым этер. Дерсликни азырламакъ ичюн чокъ чалышмакъ керек. Бу ишни алимлер, языджылар, оджалар, рессамлар, неширджилер япалар.

Китапны темиз тутунъыз, саифелерини йыртманъыз.

Унутманъыз! Сизден сонь бу китапнен башкъа балалар да файдаланаджакъ!

МУНДЕРИДЖЕ

Мектеп — бизим эвимиз!.......................................3
Нутукъ
1 §. Агъзавий ве язма нутукъ...............................4
2 §. Нутукъ медениети.......................................16
Нутукъ сеслери
3 §. Сеслер ве арифлер.......................................22
4 §. Элифбе...26
5 §. Созукъ ве тутукъ сеслер.
Оларны языда ифаделеген арифлер...........32
6 §. Эджа...39
7 §. Сёзлерни сатырдан сатыргъа авуштырув...43
8 §. Ургъу..47
9 §. Къалын ве индже созукъ сеслер.................51
10 §. Къалын созукъ сеслер...............................54
11 §. Индже созукъ сеслер.................................57
12§.Дудакълы созукъ сеслер..............................62
13 §. Е, ё, ю, я арифлери...................................67
14 §. Э арифи..74
15 §. Янъгъыравукъ ве сагъыр тутукъ сеслер...77
16 §. Гъ, къ, нъ, дж арифлери............................82
17 §. Ч, ш арифлери..86
18 §. Йымшакълыкъ ишарети (ь)........................88
Метин
19 §. Метин акъкъында малюмат........................93
20 §. Абзац..98
Джумле
21 §. Джумле акъкъында малюмат...................102
22 §. Икяе джумлеси...106
23 §. Суаль джумлеси.......................................110
24 §. Эмир джумлеси..112
25 §. Нида джумлеси...114
26 §. Джумленинъ баш ве экинджи
дереджe азалары.......................................117
27 §. Джумледе сёзлернинъ
бири-биринен багъы..................................122

Сёз
28 §. Буюк арифнен язылгъан сёзлер................127
29 §. Ким? кимлер? не? нелер? суаллерине джевап берген сёзлер 136
30 §. Не япа? не япалар? киби суаллерге джевап берген сёзлер................................147
31 §. Насыл? суалине джевап берген сёзлер....156
32 §. Сёзнинъ тамыры. Тамырдаш сёзлер.........161
Окъув ичюн метинлер....................................167

Навчальне видання

Саттарова Мкляра Сейтвелнвна
Саттарова Сане Сетвеливна

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА

ГИдручник, 2 клас,
для загальноосв1тн1х навчальних заклад!в
з навчанням кримськотатарською мовою

Художники: *Трас!нова Зарема*
Аюмова Зера

Директор *1.Б. Чегертма*
Редактор *Г.М. Дудакова*
Коректор ЕД. *1брапмова*
Оператори: *А.В. Веселов, С.Ю. Аджал/мов*

Пщписано до друку 01.12.2012 р. Формат 70x100/16
Гарн1тура«Ргадта11саС». Умовн. друк. арк. 14,3.
Обл.-вид. арк. 13,75. Обсяг 11,0 друк. арк.
Тираж868 прим. Зам. № 364.

Т

КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав»
95000, м. Симферополь, вул. Горького, 5.
Е-таН: кптисНрес1д12@дта11.сот
Св 'щоцтво про внесения до Державного реестру суб'екта
видавничоТ справиДК № 508 в1д 26.06.2001 р.

Надруковано у ТОВ «Видавництво «Вперед»
97534, АРК, С/'мферопольський район, с. Строгон1вка, вул. ГИкувальна, 1.